T.C.

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'ÂN'DA "HAKKA'L-KAVL" İFADESİNİN ANLAM ALANININ İNCELENMESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

KERİM ALEMDAR

DANIŞMAN

DOÇ. DR. BURHAN BALTACI

KASTAMONU 2019

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

KUR'ÂN'DA "HAKKA'L-KAVL" İFADESİNİN ANLAM ALANININ İNCELENMESİ

KERİM ALEMDAR

Jüri Başkanı	**Doç. Dr. Ahmet Özdemir**
Danışman	**Doç. Dr. Burhan Baltacı**
Jüri Üyesi	**Dr. Öğretim Üyesi Tuğrul Tezcan**

KASTAMONU 2019

TEZ ONAYI

Kerim Alemdar tarafından hazırlanan **"Kur'ân'da "Hakka'l-Kavl" İfadesinin Anlam Alanının İncelenmesi"** adlı tez çalışması aşağıdaki jüri üyeleri önünde savunulmuş ve **oy birliği** / ~~**oy çokluğu**~~ ile **Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tefsir Anabilim Dalı**'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı	Doç. Dr. Ahmet ÖZDEMİR Kastamonu Üniversitesi	.....
Jüri Üyesi (Danışman)	Doç. Dr. Burhan BALTACI Kastamonu Üniversitesi	.....
Jüri Üyesi	Dr. Öğretim Üyesi Tuğrul TEZCAN Karabük Üniversitesi	.....

21/06/2019

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU

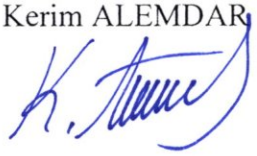
Dr. Öğr. Üyesi Sevda ÖZKAYA SOFU
Enstitü Müdür Yardımcısı

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildirir ve taahhüt ederim.

İmza

Kerim ALEMDAR

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

KUR'ÂN'DA "HAKKA'L-KAVL" İFADESİNİN ANLAM ALANININ İNCELENMESİ

Kerim ALEMDAR

Kastamonu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Burhan BALTACI

Kur'ân-ı Kerîm'in inzâli yaklaşık olarak yirmi üç yıllık bir sürece yayıldığı ve ayetler inzâl edilirken Arap toplumunun yaşam tarzları ve özel durumları göz önünde bulundurulduğu için ayetler konularına göre tertip edilmiş değildir. Çalışmamıza konu olan ayetler farklı surelerde kendilerine yer bulmuşlardır ve her ayetin kendine özgü özellikleri mevcuttur. Bununla beraber çalıştığımız ayetlerin ortak bir noktada buluştuğu da ortadadır. Bu ortak nokta, Hz. Âdem ile İblis arasında başlayan düşmanlığın meyvesi olarak ortaya çıkan, şeytanın insanı kulluktan uzaklaştırma çabası ve bu tuzağa düşenlerin şeytanla birlikte Allah'ın öteden beri süregelen ve sürecek olan değişmez yasası (sünnetullah) gereği dünyada helak, ahirette de cehennem azabı ile cezalandırması ve cezalandıracak olmasıdır.

Bu çalışmada on beş farklı sureden on sekiz ayet üzerinde çalışılmıştır. Her ayet, bulunduğu sure içerisindeki konumu itibarı ile siyâk ve sibâk ilişkisi çerçevesinde tefsir edilmiş, sonuçta vardıkları ortak nokta ve verdikleri ortak mesaj tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmamız giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde tefsirin ve konumuzun önemi hakkında bilgi verildikten sonra, "hak" **(حق)** ve "kavl" **(قول)** kavramlarının anlamları ve Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılış şekilleri üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde **"حَقَّ الْقَوْلُ"** ifadesinin geçtiği sekiz ayet tefsir ilminin temel kaynakları olan eserlerden mümkün mertebe yararlanılarak tefsir edilmiştir. İkinci bölümde ise bu ifadeye anlam yakınlığı olan ifadelerin geçtiği on ayet aynı şekilde tefsir edilmiştir. Sonuç bölümünde ise bu ayetlerin tefsirinde ulaşılan sonuçlara değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hak, kavl, hakka'k-kavl, sünnetullah, Hz. Âdem, şeytan, tefsir

2019, XIII+130 Sayfa

Bilim Kodu:

ABSTRACT

M. sc. Thesis

EXAMINATION OF THE PHRASE OF "HAQQA AL QAWL" IN THE QUR'AN

Kerim ALEMDAR

Kastamonu University
Institute of Social Sciences
Department of Basic Islamic Studies
Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Burhan BALTACI

The Quran was delivered through a period of about twenty-three years, and the lifestyle and special conditions of the Arab society were taken into consideration when sending the verses; therefore, the verses are not organized according to their subjects. The verses included into our study take place in different suras and each verse has its own aspects. However, the verses which we examined obviously have a common ground. This common ground is the devil's effort to push the human away from adoration, which was revealed as a result of the hostility between the Adam and the Demon, and that the ones who fell into this trap will be punished with exhaustion in the world and the hellish torture in the afterlife due to the long-lasting and constant rule (sunnatullah) of Allah.

This study addresses eighteen verses from fifteen different suras. Each verse was interpreted within the siyâk (to send) and sibâk (to pioneer, especially for being a Muslim) relationship pursuant to their position in the suras, and their common ground and message were tried to be detected. Our study consists of introduction, two chapters and conclusion. The meanings of "hak" **(حق)** and "kavl" **(قول)** concepts and their usage in the Quran were addressed in the introduction after giving information about the importance of hermeneutics and our subject. In the first chapter, eight verses in which **"الْقَوْلُ حَقًّ"** phrase is mentioned were interpreted and analyzed by exploiting the works which are the fundamental sources of hermeneutics as much as possible. In the second chapter, ten verses in which statements close to this phrase are mentioned were interpreted in the same way.The verses were elaborated with different verses about the topic while being interpreted. In conclusion, the results acquired in the interpretation of these verses were addressed.

Key Words: Haqq, qawl, haqqa al qawl, sunnatullah, Adam, devil, tafseer

2019, XIII+130 Pages

Science Code:

ÖNSÖZ

İnsanoğlu, kendisine akıl ve irade verilmesi sebebiyle tüm iyi hasletler kadar kötülükleri de bünyesinde potansiyel olarak bulunduran bir varlıktır. Fıtratı gereği iyiliğin, doğruluğun ve güzelliğin aynası olabildiği gibi; kötülüğü, yanlışlığı ve çirkinliği de yansıtabilen bir varlıktır. Dolayısıyla insanın iyi ve kötü arasında ayrım yapabilecek bir akıl ve iradeye sahip olması, onu diğer varlıklardan daha üstün bir konuma yerleştirmektedir. Ayrıca bu özellikleri onun işlediği her türlü fiilden mesul ve sorumlu olmasına neden olmaktadır.

Kur'ân'ın muhtelif yerlerinde geçen Hz. Âdem ile İblis kıssasında da bildirildiği üzere şeytan, kibrinin de verdiği rehavetle ilâhî emre muhalefet ederek asilerin önderi konumuna geçmiştir. O günden sonra ilâhî huzurdan kovulmasının sebebi olarak gördüğü insanoğlunu hak yoldan uzaklaştırma ve aşağıların aşağısına indirme uğrunda var gücüyle çalışmaya başlamıştır. İnsanoğlu ise aklına, iradesine, uyarıcı olarak gönderilen peygamberlere ve ilâhî kitaplara rağmen zaman zaman hatalar yaparak şeytana tâbî olmuştur. Sonuçta Allah'ın o gün şeytana hitaben verdiği "*Andolsun ki, cehennemi seninle ve onlardan sana uyanların tamamıyla dolduracağım."* ilâhî sözü ve yasası (sünnetullah) gereğince Allah'ın çetin azabı ile dünyada zaman zaman terbiye edilmişlerdir. Zamanı geldiğinde ahirette de cehennem azabı ile terbiye edileceklerdir.

Bu bağlamda, tezimizde onbeş farklı sureden konu ile alakasını belirlediğimiz onsekiz ayet üzerinde çalıştık. Tezimizi giriş, iki bölüm ve sonuç bölümü olarak tasarladık. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, yöntemi ve amacının yanında, **"حق"** ve **"قول"** kavramları ile **"حَقَّ الْقَوْلُ"** ifadesinin mahiyetlerini inceledik. Birinci bölümde **"حَقَّ الْقَوْلُ"** ifadesinin geçtiği sekiz ayeti, ikinci bölümde ise bu ifadeye anlam yakınlığı olan ifadelerin geçtiği on ayeti tefsir ettik. Sonuç bölümünde ise bu ayetlerin tefsirinde ulaştığımız ortak noktalara ve sonuçlara değindik.

Bu çalışma esnasında desteğini benden esirgemeyen saygıdeğer danışmanım Sn. Doç. Dr. Burhan BALTACI'ya ve diğer tüm fakülte personeline teşekkürlerimi arz ediyorum. Ayrıca üzerimde maddi manevi birçok hakkı olan merhume anneme ve babama, yine bu çalışmanın bütün meşakkatlerini benimle birlikte paylaşan can yoldaşım eşime ve hayatımın neşesi olan çocuklarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Kerim ALEMDAR

Kastamonu, Haziran, 2019

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAYI ……. II
TAAHHÜTNAME ……..……..... III
ÖZET …...…… IV
ABSTRACT ..……...……...…. V
ÖNSÖZ ……..…….. VI
İÇİNDEKİLER ……..……...……...…. VII
KISALTMALAR ……...…….…….... XIII
GİRİŞ ……. 1
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU, YÖNTEMİ VE AMACI …….. 3
A.1. Araştırmanın Konusu …….. 3
A.2. Araştırmanın Yöntemi ……. 3
A.3. Araştırmanın Amacı ……..... 4
B. "HAK" (حق) KAVRAMI, KUR'ÂN'DA KULLANILIŞ ŞEKİLLERİ VE TÜRKÇEDEKİ KULLANIM ALANI ……... 4
B.1. "Hak" (حق) Kavramı ……...…..... 4
B.2. "Hak" (حق) Kavramının Kur'ân'da Kullanılış Şekilleri ……..... 6
B.3. "Hak" (حق) Kavramının Türkçedeki Kullanım Alanı ……... 11
C. "KAVL" (قول) KAVRAMI VE KUR'ÂN'DA KULLANILIŞ ŞEKİLLERİ …... 12
C.1. "Kavl" (قول) Kavramı …… 12
C.2. "Kavl" (قول) Kavramının Kur'ân'da Kullanılış Şekilleri ……...13
D. "HAKKA'L-KAVL" (حق القول) İFADESİ ……...… 17
BİRİNCİ BÖLÜM …….. 20
1. "HAKKA'L-KAVL" (حق القول) İFADESİNİN VE MÜTERÂDİFLERİNİN GEÇTİĞİ AYETLERİN TEFSİRİ ……..…….. 20
1.1. İSRÂ SURESİ, 17/16. AYETİN TEFSİRİ ……...….20
1.1.1. İsrâ Suresinin Genel Özellikleri …….. 20
1.1.2. Surenin Tarihsel Arka Planı …….. 21
1.1.3. Ayetin Metni ve Meali (فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ) ……...……. 23
1.1.4. Ayette Yer Alan Bazı Kavramlar ……..…… 24
1.1.4.1. "Mütref" (مُتْرَف) …..……...…… 24
1.1.4.2. "Tedmîr" (تَدْمِير) ……..…… 24

1.1.5. Ayetin Siyâk-Sibâk İlişkisi ……. 24
1.1.5.1. Ayetin Öncesi İle Münasebeti (Sibâkı) ……. 25
1.1.5.2. Ayetin Sonrası İle Münasebeti (Siyâkı) …… 25
1.1.6. Ayetin Tefsiri ……..…… 26
1.2. KASAS SURESİ, 27/63. AYETİN TEFSİRİ …… 29
1.2.1. Kasas Suresinin Genel Özellikleri …….. 29
1.2.2. Surenin Tarihsel Arka Planı ……..…….. 30
1.2.3. Ayetin Metni ve Meali (حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ) ……. 31
1.2.4. Ayette Yer Alan Bazı Kavramlar ……..……. 31
1.2.4.1. "Ğavâ", "Ğayy" (غُمّى ,غَوَي) ……...…...……. 31
1.2.4.2. "Teberrî" (تَبَرِّي) ……..... 31
1.2.5. Ayetin Siyâk-Sibâk İlişkisi ……..…… 32
1.2.5.1. Ayetin Öncesi İle Münasebeti …….. 32
1.2.5.2. Ayetin Sonrası İle Münasebeti ……. 33
1.2.6. Ayetin Tefsiri ……..… 34
1.3. SECDE SURESİ, 32/13. AYETİN TEFSİRİ …… 37
1.3.1. Secde Suresinin Genel Özellikleri …….. 37
1.3.2. Surenin Tarihsel Arka Planı …….. 37
1.3.3. Ayetin Metni ve Meali (وَلٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي) …..…… 38
1.3.4. Ayette Yer Alan Bazı Kavramlar ……..…..... 38
1.3.4.1. "Nefs" (نَفْس) ……..... 38
1.3.4.2. "Leemleenne" (لَاَمْلَاَنَّ) …… 38
1.3.4.3. "Cin" (الْجِنَّةِ) ……... 38
1.3.5. Ayetin Siyâk-Sibâk İlişkisi …… 39
1.3.5.1. Ayetin Öncesi İle Münasebeti …….. 39
1.3.5.2. Ayetin Sonrası İle Münasebeti ……. 40
1.3.6. Ayetin Tefsiri ……..… 40
1.4. YÂSÎN SURESİ, 36/7. VE 70. AYETLERİN TEFSİRİ ……... 43
1.4.1. Yâsîn Suresinin Genel Özellikleri …….. 43
1.4.2. Surenin Tarihsel Arka Planı ……..... 43
1.4.3. Yâsîn, 36/7. Ayetin Metni ve Meali (لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلٰى اَكْثَرِهِمْ) ……..... 44
1.4.4. Yâsîn, 36/7. Ayetin Siyâk-Sibâk İlişkisi ……..… 44
1.4.4.1.Yâsîn, 36/7. Ayetin Öncesi İle Münasebeti ……... 44

1.4.4.2. Yâsîn, 36/7. Ayetin Sonrası İle Münasebeti ……. 45
1.4.5. Yâsîn, 36/7. Ayetin Tefsiri …… 46
1.4.6. Yâsîn, 36/70. Ayetin Metni ve Meali (وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ) ……..….. 48
1.4.7. Yâsîn, 36/70. Ayetin Tefsiri ……..……. 48
1.5. SÂFFÂT SURESİ, 37/31. AYETİN TEFSİRİ …….…… 50
1.5.1. Sâffât Suresinin Genel Özellikleri …….……. 50
1.5.2. Surenin Tarihsel Arka Planı ……..….. 51
1.5.3. Ayetin Metni ve Meali (فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا) …… 51
1.5.4. Ayette Yer Alan "lezâigûn" (لَذَائِقُونَ) Kavramı …….....…. 51
1.5.5. Ayetin Siyâk-Sibâk İlişkisi ……..…… 52
1.5.5.1. Ayetin Öncesi İle Münasebeti……... 52
1.5.5.2. Ayetin Sonrası İle Münasebeti ……. 54
1.5.6. Ayetin Tefsiri ……..…… 54
1.6. FUSSİLET SURESİ, 41/25. AYETİN TEFSİRİ ……..…… 57
1.6.1. Fussilet Suresinin Genel Özellikleri …….……..… 57
1.6.2. Surenin Tarihsel Arka Planı …….…….. 57
1.6.3. Ayetin Metni ve Meali (وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ) ……..……...…….……. 59
1.6.4. Ayette Yer Alan Bazı Kavramlar ……..…. 59
1.6.4.1. "Kayyednâ" (قَيَّضْنَا *)* ……..... 59
1.6.4.2. "Kuranâe", (قُرَنَاءَ) ……..……. 59
1.6.4.3. "Fezeyyenû" (فَزَيَّنُوا) ……..…….. 60
1.6.5. Ayetin Siyâk-Sibâk İlişkisi …… 60
1.6.5.1. Ayetin Öncesi İle Münasebeti ……..… 60
1.6.5.2. Ayetin Sonrası İle Münasebeti ……..... 61
1.6.6. Ayetin Tefsiri ……..…… 62
1.7. AHKÂF SURESİ, 46/18. AYETİN TEFSİRİ ……..…..…… 65
1.7.1. Ahkâf Suresinin Genel Özellikleri …….……. 65
1.7.2. Surenin Tarihsel Arka Planı …….... 66
1.7.3. Ayetin Metni ve Meali (حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ) …….…..…. 67
1.7.4. Ayette Yer Alan "Hâsirîn" (خَاسِرِينَ) Kavramı ……..…….. 67
1.7.5. Ayetin Siyâk-Sibâk İlişkisi …….…….... 67
1.7.5.1. Ayetin Öncesi İle Münasebeti ……. 67
1.7.5.2. Ayetin Sonrası İle Münasebeti ……..….... 69

1.7.6. Ayetin Tefsiri ……..……...…. 69
2. "HAKKA'L-KAVL" (حق القول) İFADESİNE ANLAM YAKINLIĞI OLAN İFADELERİN GEÇTİĞİ BAZI AYETLERİN TEFSİRİ …….. 72
2.1. A'RÂF SURESİ, 7/30. AYETİN TEFSİRİ ……...… 72
2.1.1. A'râf Suresinin Genel Özellikleri …….…...… 72
2.1.2. Surenin Tarihsel Arka Planı …… 73
2.1.3. Ayetin Metni ve Meali (وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ) ……. 74
2.1.4. Ayetin Siyâk-Sibâk İlişkisi ……. 74
2.1.4.1. Ayetin Öncesi İle Münasebeti ……...… 74
2.1.4.2. Ayetin Sonrası İle Münasebeti ……..... 75
2.1.5. Ayetin Tefsiri …….…… 76
2.2. YUNUS SURESİ, 10/33. VE 96. AYETLERİN TEFSİRİ …….. 78
2.2.1. Yunus Suresinin Genel Özellikleri ……..…..... 78
2.2.2. Surenin Tarihsel Arka Planı …… 79
2.2.3. Yunus, 10/33. Ayetin Metni ve Meali (حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ) ……...…..……..… 79
2.2.4. Yunus, 10/33. Ayetin Öncesi İle Münasebeti …….…… 79
2.2.5. Yunus, 10/33. Ayetin Tefsiri ……...……... 81
2.2.6. Yunus, 10/96. Ayetin Metni ve Meali (حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَةُ رَبِّكَ) ……...…... 83
2.2.7. Yunus, 10/96. Ayetin Tefsiri ……..……... 84
2.2.8. Yunus, 10/96. Ayetin Sonrası İle Münasebeti …….…….. 84
2.3. NAHL SURESİ, 16/36. AYETİN TEFSİRİ …….. 86
2.3.1. Nahl Suresinin Genel Özellikleri …… 86
2.3.2. Surenin Tarihsel Arka Planı …….…..… 86
2.3.3. Ayetin Metni ve Meali (وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ) ……...……...….. 87
2.3.4. Ayette Yer Alan "طَّاغوتَ" Kavramı …….....…...… 87
2.3.5. Ayetin Siyâk-Sibâk İlişkisi …….……... 88
2.3.5.1. Ayetin Öncesi İle Münasebeti ……..… 88
2.3.5.2. Ayetin Sonrası İle Münasebeti ……..... 89
2.3.6. Ayetin Tefsiri ……..…… 90
2.4. HAC SURESİ, 22/18. AYETİN TEFSİRİ ……. 92
2.4.1. Hac Suresinin Genel Özellikleri ……..... 92
2.4.2. Surenin Tarihsel Arka Planı …… 92
2.4.3. Ayetin Metni ve Meali (وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ) ……..... 93

2.4.4. Ayetin Siyâk-Sibâk İlişkisi ……..…... 93
2.4.4.1. Ayetin Öncesi İle Münasebeti ……..… 93
2.4.4.2. Ayetin Sonrası İle Münasebeti ……..... 95
2.4.5. Ayetin Tefsiri ……..……..….. 96
2.5. SÂD SURESİ, 38/14. AYETİN TEFSİRİ ……. 98
2.5.1. Sâd Suresinin Genel Özellikleri …….…… 98
2.5.2. Surenin Tarihsel Arka Planı ……... 98
2.5.3. Ayetin Metni ve Meali (فَحَقَّ عِقَابِ) ……...……..... 99
2.5.4. Ayetin Siyâk-Sibâk İlişkisi …….……... 99
2.5.4.1. Ayetin Öncesi İle Münasebeti ……..… 99
2.5.4.2. Ayetin Sonrası İle Münasebeti ……... 100
2.5.5. Ayetin Tefsiri ……..…….. 101
2.6. ZÜMER SURESİ, 39/19. ve 71. AYETLERİN TEFSİRİ ….…… 102
2.6.1. Zümer Suresinin Genel Özellikleri ……... 102
2.6.2. Surenin Tarihsel Arka Planı ……. 103
2.6.3. Zümer, 39/19. Ayetin Metni ve Meali (اَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ) ……..… 103
2.6.4. Zümer, 39/19. Ayetin Öncesi İle Münasebeti ……..…. 104
2.6.5. Zümer, 39/19. Ayetin Tefsiri ……..….. 105
2.6.6. Zümer, 39/71. Ayetin Metni ve Meali (وَلٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ) .107
2.6.7. Zümer, 39/71. Ayetin Tefsiri ……... 108
2.7. MÜ'MİN (ĞÂFİR) SURESİ, 40/6. AYETİN TEFSİRİ ……. 110
2.7.1. Mü'min Suresinin Genel Özellikleri ……. 110
2.7.2. Surenin Tarihsel Arka Planı …….…… 111
2.7.3. Ayetin Metni ve Meali (وَكَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ) …….. 111
2.7.4. Ayetin Siyâk-Sibâk İlişkisi …….…….. 112
2.7.4.1. Ayetin Öncesi İle Münasebeti …… 112
2.7.4.2. Ayetin Sonrası İle Münasebeti ……... 112
2.7.5. Ayetin Tefsiri ……..…….. 113
2.8. KÂF SURESİ, 50/14. AYETİN TEFSİRİ …….. 114
2.8.1. Kâf Suresinin Genel Özellikleri …… 114
2.8.2. Surenin Tarihsel Arka Planı …….…… 115
2.8.3. Ayetin Metni ve Meali (فَحَقَّ وَعِيدِ) ……..……... 116
2.8.4. Ayetin Siyâk-Sibâk İlişkisi …….….. 116

2.8.4.1. Ayetin Öncesi İle Münasebeti …… 116
2.8.4.2. Ayetin Sonrası İle Münasebeti ……... 117
2.8.5. Ayetin Tefsiri ……...…… 118
SONUÇ …….. 120
KAYNAKÇA ……...……. 125
ÖZGEÇMİŞ …….. 130

KISALTMALAR

as	: Aleyhisselâm
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Hz.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
İhtsr.	: İhtisar Eden
Kur.	: Kurul
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
ra	: Radıyallâhü anh, anhâ, anhüm
s.	: Sayfa
sas	: Sallallahü aleyhi ve sellem
sy.	: Sayı
tahk.	: Tahkik
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
terc.	: Tercüme
ts.	: Tarihsiz
v.	: Vefatı
vb.	: ve benzeri
vs.	: ve sair
vdğr.	: ve diğerleri

GİRİŞ

Kur'ân, *"Cebrâil (as) vasıtasıyla Hz. Peygamber'e vahy yolu ile indirilmiş, mushaflarda yazılmış, tevatürle nakledilmiş, tilaveti ile taabbüd olunan, kendine has özellikleri ihtiva eden Allah kelamıdır."*[1] Yaklaşık olarak yirmi üç yıllık peygamberlik müddeti içerisinde inzâl olunan Kur'ân, tüm insanlığın dünya ve ahiret mutluluğunu gaye edinmiş ve tevhid akidesini yayarak muhataplarını düşmüş oldukları bataklıktan kurtarmaya çalışmıştır. Bu amaçla itikâdî, ahlâkî ve hukûkî anlamda koyduğu hükümlerle insanlığa saadet yolunu göstermiştir.

Kur'ân insanlığa sadece her evde bulundurulması ve başucuna asılması gereken bir aksesuar ya da kendisine sadece saygı gösterilen ancak okunmayan bir demirbaş eşyası olarak indirilmemiştir. Bilakis bu mübarek kitap; okunmak, anlaşılmak, iç içe iletişim halinde olmak ve hayata tatbik edilmek üzere vahyedilmiştir. Nitekim ilk muhataplar olan sahabenin gözünde Kur'ân, sadece bazı şeyler söyleyen, bazı hükümler koyan ya da bazı şeyleri yasaklayan bir metin değildi. Onların gözünde Kur'ân, Hz. Peygamber'le yaşadıkları sevincin, üzüntünün, zaferin, yenilginin, zulmün, işkencenin vs. her duygunun dile getirildiği mesajlarla dolu bir kayıttı. Allah Teâlâ'nın oluşan şartlara göre konuşması, bazı olaylara müdahalesi ve kendilerini yönlendirmesinden ibaretti. Özetle, Allah'ın hikmetli failliğinin yansımasıydı. Bu nedenle onlar Kur'ân'ın metnini inceleyerek değil, bizâtihî canlı bir şekilde yaşayarak anlıyorlardı.[2]

"İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur'ân'ı indirdik."[3] ayetinde de bildirildiği üzere Hz. Peygamber Kur'ân'ın ilk müfessiridir. İlk muhataplar olan ashabın ayetlerin birçoğunu anlıyor olmaları sebebiyle asr-ı saadette Kur'ân'ın tamamının tefsirine ihtiyaç duyulmamıştır. Hz. Peygamber ayetlerin özel izahat gerektiren kısımlarını ya da anlaşılamayan bölümlerini tefsir etmiştir. Hz. Peygamber ahirete irtihâl ettikten sonra İslâm'ın geniş bir coğrafyaya yayılmasıyla yeni yeni problemlerin ortaya çıkması ve farklı kültür fikirlerinin Kur'ân'a dayandırılmaya çalışılması, ashâbı Kur'ân'ı tefsir

[1] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, DİB Yayınları, Ankara 1988, c. I, s. 9.
[2] Halis Albayrak, *Tarihin İçinden Kur'ân'ı Algılamak,* Şûle Yayınları, İstanbul 2011, s. 18.
[3] Nahl, 16/44.

etmeye yöneltmiştir. Bu dönemde başlayan tefsir hareketi zamanla ortaya çıkan farklı nedenlerden dolayı[4] devam eden süreçte genişleyerek devam etmiştir. [5]

Ashab ve tâbiûn dönemindeki müfessirler Kur'ân'ı parça parça tefsir etmişlerdir. Nitekim Ubey b. Ka'b (v. 19/640), Abdullah b. Mes'ud (v. 32/652), Ali b. Ebî Tâlib (v. 40/660) ve Abdullah b. Abbas (v. 68/687) gibi sahabe müfessirlerin tefsirleri, bir ayetin veya belli bir konuya dair ayet grubunun ya da bir ayetteki kelimenin veya kavramın anlaşılmasına yönelik tefsirlerdir.[6] Tebe-i tâbiîn (tedvin) dönemi ile birlikte bu tefsirler temel teşkil edecek şekilde tefsirler Mushaf'taki sure tertibine göre yapılmaya başlanmış ve müstakil tefsirler yazılmaya başlanmıştır. Bu dönem müfessirleri Kur'ân'ın sure ve ayet tertibini bozmanın yanlış olacağı düşüncesi ile tefsirlerinde Kur'ân'ı başından sonuna kadar sure ve ayet sıralamasını esas alarak mevcut tertibe göre tefsir etmişlerdir. Bundan sonra yaklaşık on iki asır boyunca bu yönelişin semereleri olan farklı tefsir akımları[7] ortaya çıkagelmiştir.[8]

Kur'ân ayetlerinin konulara göre sıralanmamış olması ve zaman zaman aynı konuyu farklı yerlerde tekrar etmesi sebebi ile bu tür tefsirlerde okuyucular açısından konu bütünlüğünü korumak çok zor hale gelmiştir. Bu durum Müslüman bilginleri, Kur'ân'ı çağdaş metodlarla ele alıp yeniden anlamaya ve yorumlamaya yöneltmiştir. Böylece kökü Hz. Peygamber dönemine kadar uzanan konulu tefsir metodu tekrar gündeme gelmiştir. Çünkü bu metod, ele alınan herhangi bir konuyu tüm yönleri ile ve derinlemesine araştırma imkânı verdiği için, Kur'ân'a bütüncül ve kapsamlı bir bakış açısı kazandırmaktadır. Günümüzde Kur'ân'ın bütün konularını ihtiva eden konulu tefsir henüz yazılmamış olmasına rağmen, müstakil konulu tefsirler gün

[4] Bu nedenleri; Kur'ân'ın Arapça bir dille gönderilmiş olması ve başka dillere tefsir ve tercüme yoluyla nakledilerek evrenselliğinin canlı tutulmasının gerekliliği; müteşabih, müphem, müşkil ve mücmel ayetlerin mevcudiyeti; mecaz, kinaye, istiare, teşbih vb. sanatların mevcudiyeti; Kur'ân'ın koyduğu ibadet, hukuk ve muamelatla ilgili koyduğu ameli hükümlerin yalnızca Kur'ân'ın metninden çıkarılamayıp sünnet ve ilk muhatapların kültürlerinden yararlanılarak tefsir edilmesinin kaçınılmaz hale gelmesi; kevnî (kozmolojik) ayetlerin mevcudiyeti; ulûhiyyet, nübüvvet ve sem'iyyât gibi temel konuların mevcudiyeti şeklinde sıralamak mümkündür. Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, İFAV, İstanbul 2015, s.39-41.

[5] Muhsin Demirci, *Konulu Tefsire Giriş,* İFAV, İstanbul 2013, s.16.

[6] Burhan Baltacı, *Müstakil Ayet Tefsirleri (Kastamonu Yazmaları)*, Emin Yayınları, Bursa 2013, s. 23; Burhan Baltacı, "Osmanlı Dönemi Ayet Tefsirleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* c. 9, sy. 18, 2011, s. 405; Serap Sezer, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Bağlamında Mâide Suresi 54. Ayet ile Fetih Suresi 29. Ayetin Muhteva İlişkisi,* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu 2018. s. 3.

[7] Geniş Bilgi İçin Bkz. Demirci, *Konulu Tefsire Giriş,* s.36-76.

[8] Demirci, *Konulu Tefsire Giriş,* s.35-36.

geçtikçe artmaktadır.[9] Bu tez çalışması da, bu tür bir müstakil konulu tefsir çalışmasıdır.

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU, YÖNTEMİ VE AMACI

A.1. Araştırmanın Konusu

Bu çalışmada ele aldığımız ayetlerdeki **"الْقَوْلُ"** (söz) ifadesinden maksadın, İblis'in huzur-u ilâhîden kovulmasının sebebi olarak gördüğü insanı hak yoldan uzaklaştıracağına dair yemin etmesine karşılık[10], Allah Teâlâ'nın şeytana tâbî olan insanların ve cinlerin tamamını, tâbî oldukları şeytanla beraber cehennem ateşine tıkabasa dolduracağına dair verdiği söz olduğunu işledik.[11] **"حَقَّ"** ve **"قَوْلُ"** kavramlarının izafeti ile ortaya çıkan "sözün yerine gelmesi" olgusunun ise, Allah Teâlâ'nın bu sözünün şeytana tâbî olarak ilâhî azabı hak edenler üzerine değişmez bir kanun (sünnetullah) olarak mutlaka vuku' bulacağını ifade ettiğini, müfessirlerin görüşlerini referans göstererek açıklamaya çalıştık.

A.2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızda, on beş farklı sureden konumuz ile alakalı olan on sekiz ayeti ayrı ayrı inceledik. Her ayeti kendi konumları itibarı ile siyâk ve sibâk ilişkisi çerçevesinde tefsir ettik. Daha sonra bütün ayetlerin ortak nihai hedefine ulaşmaya çalıştık.

Çalışmamızı giriş bölümü, iki ana bölüm ve sonuç bölümü şeklinde tasarladık. Giriş bölümünde tefsirin kısaca tarihçesine değindikten sonra bu çalışmanın bir konulu tefsir çalışması olduğunu belirttik. Ayrıca konumuzun önemi ve amacı hakkında kısa bir giriş yaptıktan sonra, "hak" **(حق)** ve "kavl" **(قول)** kavramlarının anlamları ve Kur'ân'da kullanılış şekilleri üzerinde durduk. Birinci bölümde **"حَقَّ الْقَوْلُ"** ifadesinin ve müterâdiflerinin geçtiği sekiz ayeti, ikinci bölümde ise bu ifadeye anlam yakınlığı olan ifadelerin geçtiği on ayeti, temel tefsir kaynaklarından ve konumuzla alakalı daha önce yapılmış çalışmalardan mümkün olduğunca yararlanarak tefsir ettik. Ayetleri tefsir ederken konu ile alakalı olan farklı ayetleri de zikrederek içeriği

[9] Demirci, *Konulu Tefsire Giriş,* s.76-82.
[10] A'râf, 7/16-17; Hicr, 15/39-40; Sâd, 38/82-83.
[11] A'râf, 7/18; Sâd, 38/85; Secde, 32/13; Hûd, 11/119.

zenginleştirmeye çalıştık. Sonuç bölümünde ise bu ayetlerin tefsirinde ulaştığımız ortak noktalara, sonuçlara ve verdikleri ortak mesaja değindik.

A.3. Araştırmanın Amacı

Allah Teâlâ, ilk defa yarattığı Hz. Âdem'den (as) itibaren insanoğlunu başıboş bırakmamış, onlara içlerinden peygamberler vazifelendirerek ve o peygamberlere vahiy yoluyla kitaplar inzâl ederek devamlı surette insanlarla iletişim halinde olmuştur. Vahiy kaynaklı olan bu kitapların en sonuncusu ve en mükemmeli olan Kur'ân-ı Kerîm, yeryüzüne indirildiği andan itibaren insanlığın tek ümit kaynağı ve her türlü ihtiyaçlarının tek yol göstericisi olmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm'in gönderilme amacı; fertlerin ve toplumun yararına olan prensipleri ortaya koymak, zararına olan şeyleri de yasaklamaktır. Bu durumda Kur'ân'ın okunması, dinlenmesi, açıklanması, üzerinde tefekkür edilmesi, anlaşılması, getirdiği prensiplerin günlük hayatta uygulanması ve toplum hayatına hâkim kılınması gerekmektedir. Kur'ân'ın gönderilmesinin bir diğer amacı da tarihsel ibretlik olayları sebep ve sonuçları ile birlikte ifade ederek insanlığın uyarılmasını sağlamak, böylece birey ve toplumların davranışlarını dînî istikamette şekillendirmektir.

Kur'ân üzerine yapılan araştırmaların konuları her ne kadar farklı olsa da amaçları Kur'ân'ın genel amacı etrafında şekillenmektedir. Bu çalışma da insanlığın baş düşmanını tanıması ve onun batıl yolunun hak yola tercih edilmemesi hususunda farkındalık oluşturmayı amaçlamaktadır. Ayrıca geçmiş dönemde yaşamış olan toplumlardan ilâhî kurallara aykırı hareket edenlerin, Allah'ın kâinat ve mahlûkat için gerekli görüp uygulamaya koyduğu kanunlar gereği dünya ve ahirette cezalandırılacağını hatırlatarak ibret alınmasını amaçlamaktadır. Bu şekilde Kur'ân'ın genel amacına hizmet etmektedir.

B. "HAK" (حق) KAVRAMI, KUR'ÂN'DA KULLANILIŞ ŞEKİLLERİ VE TÜRKÇEDEKİ KULLANIM ALANI

B.1. "Hak" (حق) Kavramı

"Hak" kelimesi, **"ح-ق-ق"**, "h-k-k" harflerinden müteşekkil bir kelime olup Arapçada birinci veya ikinci babtan gelebilmektedir. Mazisi **"حَقَّ"**, "hakka", muzarisi **"يحق"**,

"yahıkku" veya "yahukku" şeklinde, mastarı ise **"حقا"**, "hakkan" şeklinde gelmektedir ve te'kid ifade eder. Cemisi ise **"حقوق"**, "hukûk" veya **"حقاق"**, "hıkâk" şeklinde gelebilmektedir.[12]

"Hak" kelimesi ve türevleri Kur'ân'ı Kerîm'de mastar, fiil ve sıfat olarak 290 yerde zikredilmektedir. "el-Hakk" Arapça'da mastar olarak "doğru olmak, uygun olmak, haklı olmak, kesinlik, sabitlik, gerçeklik ve te'yit edilmiş olmak" gibi anlamlara gelir. Fiilden türetilmiş bir isim veya sıfat olarak da "doğru, haklı, uygun, sahih, kesin, hakiki, sağlam, kusursuz, muteber, yakın, mevcut, gerekli, zorunlu, bağlayıcı, kaçınılmaz, münasip ve icap eden" anlamlarına gelir. Istılah olarak ise genellikle sözleri, akideleri, dinleri ve mezhepleri nitelemek için kullanılır. Nitekim kitâbî dinlerden herhangi birine mensup olanlara ve Müslümanlara, yine ehl-i sünnet ve'l-cemâat mezhebine mensup olanlara "ehl-i hak", bunların dışındaki din ve mezhep mensuplarına ise "ehl-i bâtıl ve "ehl-i dalâl" ismi verilmiştir.[13] "Hak" kelimesinin zıttı Kur'ân'da, "doğru olmayan, asılsız, değersiz, saçma, boş, bozuk, fasit, temelsiz ve anlamsız" anlamlarına gelen **"باطل"**, "bâtıl", "sapma ve kaybolma" anlamlarına gelen **"ضلال"**, "dalâl" ve "doğru sanma ve sanı" anlamlarına gelen **"ظن"**, "zann" kelimeleridir.[14]

"Hak" kelimesi sözlükte "gerçek, sabit ve doğru olmak, gerekmek, bir şeyi gerçekleştirmek ve bir şeye yakinen muttali olmak" anlamlarında mastar ve "gerçek, sabit, doğru, varlığı kesin olan şey" anlamlarında isim olarak ve genellikle batılın zıddı olarak gösterilir.[15] Büyük Türkçe Sözlük'te ise "adalet, adaletin ve hukukun gerektirdiği veya birine ayırdığı kazanç, dava veya iddiada gerçeğe uygunluk ve doğruluk, verilmiş emekten doğan manevi yetki, pay, emek karşılığı ücret, doğru ve gerçek" anlamlarında kullanıldığı belirtilmektedir. [16]

Râgıb el-İsfahânî (v. 502/1108) **"حق"**, "hak" kelimesinin dört farklı anlamda kullanıldığını belirtmekte ve ayetlerden örnekler getirmektedir.

---

[12] İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrim el-İfrîkî el-Mısrî, *Lisânü'l-Arab,* Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 2010, III, 256.
[13] Mustafa Çağrıcı, "Hak", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1997, XV, 137.
[14] İlhami Güler, "el-Hakk" Kavramının Kur'ân'daki Dini-Ahlaki İçeriğinin Tahlili", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2002, c. XIII, sy.2, s.202.
[15] Çağrıcı, "Hak", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XV, 137.
[16] http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5bbcc4c5128ff2.43069728 (Erişim Tarihi: 18.10.2018).

1- Hikmetin gereğine uygun olarak bir şeyi yaratana "hak" adı verilmektedir. Bunun için hak, Allah Teâlâ'nın bir ismi veya sıfatı sayılmıştır ve **"هو الحق"**, "O, haktır." denilir. **"وَرُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ"**, "*İnsanların hepsi de gerçek sahipleri olan Allah'a döndürülecekler."*[17] ve Yunus, 10/32. ayetlerinde geçen hak kelimeleri bu manaya gelmektedir.

2- Hikmetin gereğine uygun olarak yaratılan şeye de "hak" adı verilmektedir. Bunun için "Allah Teâlâ'nın her bir fiili haktır." denilir. **" مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ"**, *" Allah bunları, hakkın dışında bir şekilde yaratmamıştır."*[18] ,Yunus, 10/53 ve Bakara, 2/146, 149 ve 247. ayetlerinde yer bulan hak kelimeleri de bu manayı ihtiva etmektedir.

3- Bir şeye, gerçekte olduğu şekilde, aslına uygun ve doğru olarak inanmaktır. **" فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ"**, *"Bu arada Allah iman edenleri, anlaşmazlığa düştükleri gerçeğe iletti."*[19] ayetindeki hak kelimesi bu manada kullanılmıştır.

4- Gerektiği yerde, gerektiği kadar ortaya konan fiil, hareket ve söze de "hak" adı verilir. **"كَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ"**, *"Rabbinin yoldan çıkanlar hakkındaki "Onlar artık imana gelmezler." sözü böylece hak oldu."*[20], Secde, 32/13 ve Mü'minûn, 32/71 ayetlerinde hak kelimeleri bu manaya kullanılmıştır.[21]

B. 2. "Hak" (حق) Kavramının Kur'ân'da Kullanılış Şekilleri

"Hak" kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de 247 yerde geçmektedir[22] ve birbirinden farklı anlamlarda kullanılmıştır.[23] Bu farklı anlamlara, örnekleri ile beraber aşağıda yer verilmiştir.

1- "Hak" kelimesi bu ayetlerin çoğunda "batılın zıttı" olarak kullanılmıştır.

---

[17] Yunus, 10/30.
[18] Yunus, 10/5.
[19] Bakara, 2/213.
[20] Yunus, 10/33.
[21] Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, Çıra Yayınları, İstanbul 2012, s. 296-297.
[22] Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Hadîs, Kâhire 2001, s. 255-260.
[23] Çağrıcı, "Hak", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XV, 137.

Örnek: **"وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ"**, *"Hakkı batılla karıştırıp da bile bile hakkı gizlemeyin."*[24]; Nisâ, 4/105 ve Mâide, 5/77 ayetlerinde "batılın zıttı" manasında kullanılmıştır.

2- Vakıaya ve gerçeğe uygun söz

Örnek: **"قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ أَقُولُ"**, *"Allah, şöyle dedi: "İşte bu gerçektir. Ben de gerçeği söylüyorum:"*[25] ve A'râf, 7/169 ayetlerinde "gerçek söz" anlamında kullanılmıştır.

3- Doğru haber

Örnek: **"وَلَا نُكَلِّفُ نَفْساً إِلَّا وُسْعَهَا وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ"**, *"Biz hiçbir kimseye gücünün yettiğinden fazla yük yüklemeyiz. Katımızda hakkı söyleyen bir kitap vardır. Onlar zulme, haksızlığa uğratılmazlar."*[26]

4- Doğru yol

Örnek: **" قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمَّنْ لَا يَهِدِّي إِلَّا أَنْ يُهْدَى فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ"**, *"De ki: "Allah'a koştuğunuz ortaklarınızdan hakka iletecek olan bir kimse var mı?" De ki: "Hakka Allah iletir." Öyle ise, hakka ileten mi uyulmaya daha layıktır, yoksa iletilmedikçe doğru yolu bulamayan kimse mi? Ne oluyor size? Nasıl hüküm veriyorsunuz?"*[27]

5- Aslına uygun bilgi ve inanç

Örnek: **"وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ"**, *"Onların çoğu ancak zannın ardından gider. Oysa zan, hak namına hiçbir şeyin yerini tutmaz. Şüphesiz Allah, onların yapmakta olduklarını hakkıyla bilendir."*[28]; Necm, 53/28 ve Vâkıa, 56/95 ayetlerinde bu anlam kullanılmıştır.

6- Delil

Örnek: **" فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا اِنَّ هَٰذَا لَسِحْرٌ مُبِينٌ * قَالَ مُوسٰى اَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَكُمْ اَسِحْرٌ هَٰذَا وَلاَ يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ"**, *"Katımızdan kendilerine hak gelince, "Şüphesiz bu, apaçık bir*

[24] Bakara, 2/42.
[25] Sâd, 38/84.
[26] Mü'minûn, 23/62.
[27] Yunus, 10/35.
[28] Yunus, 10/36.

sihirdir" dediler. Musa: "Size hak gelince, onun hakkında böyle mi diyorsunuz? Bu bir sihir midir? Oysa sihirbazlar, iflah olmazlar!" dedi.[29]*"*

7- Bir olayın iç yüzü

Örnek: **" قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ اِذْ رَاوَدتُّنَّ يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ قَالَتِ امْرَاَةُ الْعَزِيزِ الْئنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ اَنَا رَاوَدتُّهُ عَنْ نَفْسِهِ وَاِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ"**, *"Kral, kadınlara, "Yusuf'tan murad almak istediğiniz zaman derdiniz ne idi?" dedi. Kadınlar, "Hâşâ! Allah için, biz onun bir kötülüğünü bilmiyoruz." dediler. Aziz'in karısı ise, "Şimdi gerçek ortaya çıktı. Ondan ben murad almak istedim. Şüphesiz Yusuf doğru söyleyenlerdendir" dedi.*[30]*"*

8- Adalet

Örnek: **"قَالَ رَبِّ احْكُم بِالْحَقِّ وَرَبُّنَا الرَّحْمَنُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ"**, *"(Peygamber), "Ey Rabbim! Hak ile hüküm ver. Bizim Rabbimiz, sizin nitelemelerinize karşı yardımı istenecek olan Rahman'dır" dedi.*[31]*"*; A'râf, 7/89; Sâd, 38/22 ve 26; Zümer, 39/69 ve 75 ayetlerinde bu anlamda kullanılmıştır.

9- Görev, ödev ve hüküm

Örnek: **" وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ رُسُلاً إِلَى قَوْمِهِمْ فَجَاؤُوهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَانتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ أَجْرَمُوا وَكَانَ حَقّاً عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ"**, *"Andolsun, senden önce biz nice peygamberleri kendi kavimlerine gönderdik. Peygamberler onlara apaçık mucizeler getirdiler. Biz de suç işleyenlerden intikam aldık. Mü'minlere yardım etmek ise üzerimizde bir haktır."*; Bakara, 2/180, 236 ve 241 ayetlerinde bu anlamında kullanılmıştır.

10- "Haksız yere" manasına **"بِغَيْرِ الْحَقِّ"**, "bigayri'l-hakkı" ve "**بِغَيْرِ حَقٍ**", "bigayri hakkın" şeklinde kullanılır. Bu şekildeki kullanım, başkaları ile ilgili yükümlülüklere aykırı davranışların niteliğini belirtir.

Örnek: **"إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ أُوْلَئِكَ لَهُم عَذَابٌ أَلِيمٌ"**, *"Ceza yolu, ancak insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenler*

[29] Yunus, 10/76-77.
[30] Yusuf, 12/51.
[31] Enbiya, 21/112.

içindir. İşte onlar için elem dolu bir azap vardır.”[32]; Bakara, 2/61; Âl-i İmran, 3/112 ve 181 ayetlerinde bu anlamda kullanılmıştır.

11- “Ancak haklı bir sebeple” manasına **“إِلَّا بِالْحَقِّ”**, “illâ bi’l-hakkı” şeklinde kullanılır. Bu şekilde kullanım, başkaları ile alakalı bir genel hükmün dışına çıkmaya cevaz verir.

Örnek: **“ وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهاً آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَن يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَاماً”**, *“Onlar, Allah ile beraber başka bir ilâha kulluk etmeyen, haksız yere, Allah’ın haram kıldığı cana kıymayan ve zina etmeyen kimselerdir. Kim bunları yaparsa ağır azaba uğrar.”*[33]; En‘âm, 6/151; İsrâ, 17/33 ayetlerinde bu anlamda kullanılmıştır.

12- “Hak” kelimesi Kur’ân’ı Kerim’de “gerçek, sabit ve doğru” gibi anlamlarından dolayı Kur’ân’ı ve İslâm’ı da ifade etmektedir.

Örnek: **“ وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا وَإِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا”**, *“De ki: “Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin. “Biz zalimlere öyle bir ateş hazırladık ki, onun alevden duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır. (Susuzluktan) feryat edip yardım dilediklerinde, maden eridiği gibi, yüzleri yakıp kavuran bir su ile kendilerine yardım edilir. O ne kötü bir içecektir! Cehennem ne korkunç bir yaslanacak yerdir.”*[34]; İsrâ, 17/81 ve 105; En’âm, 6/5; Enfâl, 8/7; Bakara, 2/109 ayetlerinde bu anlamda kullanılmıştır.

13- Meydana gelmesi kesin olan ölüm için kullanılır.

Örnek: **“وَجَاءتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنتَ مِنْهُ تَحِيدُ”**, *“Ölüm sarhoşluğu bir hakikat olarak insana gelir de ona, “İşte bu, senin öteden beri kaçıp durduğun şeydir” denir.”*[35]

14- Genellikle **“وَعْد”**, “va’d” kelimesi ile birlikte ahiret hakkındaki haberler, müjdeler ve tehditler “hak” kelimesi ile ifade edilir.

---

[32] Şûrâ, 42/42.
[33] Furkân, 25/68.
[34] Kehf, 18/29.
[35] Kâf, 50/19.

Örnek: **"فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ"**, *"Ey Muhammed! Sabret. Allah'ın va'di şüphesiz gerçektir. Günahının bağışlanmasını iste. Akşam ve sabah Rabbini hamd ederek tespih et."*[36]; Enbiya, 21/97; Mü'min, 40/55; Kehf, 18/98 ayetlerinde bu anlamda kullanılmıştır.

15- "Hak" kelimesi, "varlığı kesin olan, mutlak gerçek ve hikmete uygun olarak icat eden" anlamlarından dolayı Allah'ın bir ismi veya sıfatı olarak da kullanılmıştır.

Önek: **"ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ"**, *"Bu böyle. Çünkü Allah, hakkın ta kendisidir. O'nu bırakıp da taptıkları ise batılın ta kendisidir. Şüphesiz ki Allah yücedir, büyüktür."*[37]; En'âm, 6/62; Yûnus, 10/30 ve 32; Mü'minun, 23/71; Tâhâ, 20/114; Nûr, 24/25 ayetlerinde bu anlamda kullanılmıştır.

16- Lâyıkıyla ve gereği gibi

Örnek: **"يَاأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ"**, *"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa, öylece sakının ve siz ancak Müslüman olarak can verin"*[38]; En'âm, 6/91

17- Sabit, kesin ve vacip

Örnek: **"أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ أَفَأَنتَ تُنقِذُ مَن فِي النَّارِ"**, *"Hakkında azap sözü (hükmü) kesinleşmiş olanlar, hiç onlar gibi olur mu? Cehennemlikleri sen mi kurtaracaksın?"*[39]; Secde, 32/13; A'raf, 7/30; Nahl, 16/38; Kasas, 28/62 ve 63 ayetlerinde bu anlamda kullanılmıştır.

18- Borç ve alacaklı

Örnek: **"وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ"**, "Onların mallarında (yardım) isteyen ve (iffetinden dolayı isteyemeyip) mahrum olanlar için bir hak vardır."[40]; Yunus, 10/103; A'râf, 7/105 ayetlerinde bu anlamda kullanılmıştır.

19- Pay

---

[36] Ğâfir, 40/55.
[37] Hac, 22/62.
[38] Âl-i İmrân, 3/102.
[39] Zümer, 39/19.
[40] Zâriyât, 51/19.

Örnek: **"وَآتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلاَ تُبَذِّرْ تَبْذِيراً"**, *"Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver, fakat saçıp savurma."*[41]; Rûm, 30/38; Hûd, 11/79 ayetlerinde bu anlamda kullanılmıştır.

20- Peygamber

فَلَمَّا جَاءهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِندِنَا قَالُوا لَوْلَا أُوتِيَ مِثْلَ مَا أُوتِيَ مُوسَى أَوَلَمْ يَكْفُرُوا بِمَا أُوتِيَ مُوسَى مِن قَبْلُ قَالُوا "سِحْرَانِ تَظَاهَرَا وَقَالُوا إِنَّا بِكُلٍّ كَافِرُونَ", "*Fakat onlara tarafımızdan o hak (peygamber) gelince: "Musa'ya verilen (mucizeler) gibi ona da verilmeli değil miydi?" dediler. Peki, daha önce Musa'ya verileni de inkâr etmemişler miydi? "Birbirini destekleyen iki sihir!" demişler ve şunu söylemişlerdi: Doğrusu biz hiçbirine inanmıyoruz."*[42]

21- Kıyamet

Örnek: **"الْحَاقَّةُ * مَا الْحَاقَّةُ * وَمَا اَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ"**, "*Gerçekleşecek olan kıyamet! Nedir o gerçekleşecek olan kıyamet? Gerçekleşecek olan kıyametin ne olduğunu sen nerden bileceksin*?"[43]

B. 3. "Hak" (حق) Kavramının Türkçedeki Kullanım Alanı

"Hak" kelimesinin kökü, Türkçeye Arapçadan intikal etmiştir. Türkçe sözlüklerin birçoğunda bu kelimenin "Allah'ın ismi, hakikat, adalet, gerçek ve doğru" vs. anlamlara geldikleri belirtilmektedir. Bu durumda hak kelimesinin Arapçadaki temel anlamlarını Türkçede de koruduğunu görmekteyiz. "Hak" kelimesi, kökünün temel anlamları olan "Allah'ın ismi, İslâm, adalet ve hakikat" anlamlarının yanı sıra, yan anlamları olan "ölüm, diriliş, iddialaşmak, pay, karşılık" vs. anlamları ile de Türkçede yer bulmuştur. Bununla beraber Türkçede "hak" kökünden türeyen ve başka anlamlar taşıyan bazı kelimeler sözlüklerde yer almaktadır. Birkaç tane örnek vermek gerekirse "hakikat, hakikaten, hâkim, hâkimiyet" vb. kelimeleri sıralayabiliriz. Dolayısı ile diyebiliriz ki; "hak" kavramı Türkçede önemli bir kullanıma sahiptir ve kullanım alanı bir hayli geniştir.[44]

---

[41] İsrâ, 17/26.
[42] Kasas, 28/48.
[43] Hâkka, 69/1-3.
[44] Suna Şeker, *"Kur'ân-ı Kerîm'de Hakk Kavramı",* Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2009, s. 10.

C. "KAVL" (قول) KAVRAMI VE KUR'ÂN'DA KULLANILIŞ ŞEKİLLERİ

C. 1. "Kavl" (قول) Kavramı

"Kavl" kelimesi, **"ق-و-ل"**, "k-v-l" harflerinden müteşekkil bir kelime olup Arapçada birinci babtan gelmektedir. Mazisi **"قال"**, "Kale", muzarisi **"يقول"**, "yekûlü" şeklinde, mastarı ise **"قولا"**, "kavlen", ism-i faili **"قائل"**, "kâilün", ism-i mefulü ise **"مقول"**, "mekûlün" şeklinde gelmektedir.[45]"

"Kavl" kelimesi lugatta "söz, ifade, lafız, görüş, anlaşma, konuşma, akide, inanç, doktrin, ve öğreti" gibi anlamlara gelmektedir.[46] Büyük Türkçe Sözlük'te ise "söz, söz vermek, sözleşme ve anlaşma" anlamlarında kullanıldığı belirtilmektedir. [47]

Râgıb el-İsfahânî (v. 502/1108) **"قول"**, "kavl" kelimesinin kullanıldığı yedi farklı anlamda kullanıldığını belirtmekte ve ayetlerden örnekler getirmektedir.[48]

1- İster tek bir kelime olsun, ister bir cümle olsun harflerden oluşan ve konuşarak ifade edilen "söz" anlamında kullanılması en yaygın biçimdir.

Örnek: **"زيد منطلق"**, "Zeyd gidendir."

2- İnsanın zihninde tasavvur edip de henüz sözlü olarak ifade etmediği şeyler de "kavl" kelimesi ile ifade edilir.

Örnek: **" اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوٰى ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَيَتَنَاجَوْنَ بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَةِ الرَّسُولِ وَاِذَا جاءُوكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ وَيَقُولُونَ فِي اَنْفُسِهِمْ لَوْلاَ يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا <u>نَقُولُ</u> حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمَصِيرُ"**, *"Gizlice konuşmaktan menedilip de, menedildikleri şeyi işleyen ve günah, düşmanlık ve peygambere isyanı konuşanları görmedin mi? Sana geldiklerinde Allah'ın seni selamlamadığı selamla selamlıyorlar. İçlerinden de, "Söylediklerimizden dolayı Allah bize azap etse ya!" diyorlar. Cehennem onlara yeter! Oraya girecekler. Ne kötü varış yeridir orası!"*[49]

3- İtikat (inanç, esaslı düşünce) için de "kavl" kelimesi kullanılır.

---

[45] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XI, 572.
[46] el-İsfahânî, *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, s. 872-873; Ahmet Koç, "Dini İletişim Bağlamında Kur'ân'da "Kavl" (Söz) Çeşitleri", *Diyanet İlmi Dergi,* 2008, c.44, sy.4, s.33.
[47] http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5bbf7634dc5b72.39993556 (Erişim Tarihi: 04.11.2018).
[48] el-İsfahânî, *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, s. 872-873.
[49] Mücâdele, 58/8.

Örnek: **"فلان يقول بقول ابى حنيفة"**, "Falan kişi, Ebû Hanîfe'nin görüşünü benimsiyor."

4- Bir şeyi göstermeye de "kavl" denir.

Örnek: **"امتلأ الحوض وقال قطنى"** , "Havuz doldu ve yeter dedi."

5- Bir şey ile gerçek anlamda ilgilenmek "kavl" ile ifade edilir.

Örnek: **"فلان يقول بكذا"**, "Falan kişi bununla ciddi bir şekilde ilgileniyor."

6- Mantıkçılar "kavl" kelimesini tanım ve kavram anlamında kullanırlar.

Örnek: **"قول الجوهر كذا , قول العرض كذا"**, "Cevher kavramı şöyledir, araz kavramı şöyledir."

7- "Kavl" kelimesi ilham manasına da kullanılmaktadır.

Örnek: **" حَتَّىٰ اِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا قُلْنَا يَاذَا الْقَرْنَيْنِ اِمَّا اَنْ تُعَذِّبَ وَاِمَّا اَنْ تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا"**, *"Güneşin battığı yere varınca, onu siyah balçıklı bir su gözesinde batar (gibi) buldu. Orada (kâfir) bir kavim gördü. "Ey Zülkarneyn! Ya (onları) cezalandırırsın ya da haklarında iyilik yolunu tutarsın" dedik."*[50]

C. 2. "Kavl" (قول) Kavramının Kur'ân'da Kullanılış Şekilleri

"Kavl" kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de 93 yerde geçmektedir[51] ve birbirinden farklı anlamlarda kullanılmıştır. Bu farklı anlamlarda, örnekleri ile beraber aşağıda yer verilmiştir.

1- "Kavl" kelimesinin Kur'ân'da en fazla yer bulduğu anlamlar, "söz, konuşma, ifade ve beyan" anlamlarıdır.

Örnek: **"إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَن نَّقُولَ لَهُ كُن فَيَكُونُ"**, *"Bir şeyin olmasını istediğimiz zaman sözümüz sadece ona "Ol" dememizdir ve hemen olur."*[52]; Tâhâ, 20/28 ve 94; Hûd, 11/53; Yâsîn, 36/58; Fussilet, 41/33 vdğr. ayetlerde bu anlamda kullanılmıştır.

2- Bazı ayetlerde "Kur'ân ve vahiy" anlamlarında kullanılmıştır.

---

[50] Kehf, 18/86.
[51] Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 682-683.
[52] Nahl, 16/40.

Örnek: **"أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ أَمْ جَاءهُم مَّا لَمْ يَأْتِ آبَاءهُمُ الْأَوَّلِينَ"**, *"Onlar bu sözü (Kur'ân'ı) hiç düşünmediler mi? Yoksa kendilerine, önceki atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?"*[53]; Târık, 86/13; Tekvîr, 81/19; Hâkka, 69/40-42; Müzzemmil, 73/5; Hacc, 22/24; Kasas, 28/51 ayetlerinde bu anlamda kullanılmıştır.

3- Bazı ayetlerde "va'd, azap, yargı ve hüküm" manalarında kullanılmıştır.

Örnek: **"وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَاهَا وَلَكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ"**, *"Eğer dileseydik, herkese hidayetini verirdik. Fakat benim, "Andolsun, cehennemi hem cinlerden hem de insanlardan dolduracağım" sözüm gerçekleşecektir."*[54]; Sâffât, 37/31; İsrâ, 17/16; Mü'minûn, 23/27; Yâsîn, 36/7 ve 70; Fussilet, 41/25; Ahkâf, 46/18; Neml, 27/82 ve 85; Hûd, 11/40; Kasas, 28/63; Kâf, 50/29 ayetlerinde bu anlamda kullanılmıştır.

4- Bazı ayetlerde de ister olumlu olsun, ister olumsuz olsun insanın inanç, kanaat, fikir ve görüşlerini ifade etmektedir.

Örnek: **"وَأَسِرُّوا قَوْلَكُمْ أَوِ اجْهَرُوا بِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ"**, *"Sözünüzü gizleyin, yahut onu açığa vurun; (fark etmez). Şüphesiz Allah, sinelerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilir."*[55]; Zâriyât, 51/78; Hac, 22/24 ayetlerinde bu anlamda kullanılmıştır.

Prof. Dr. Ahmet Koç, 2008 yılında kaleme almış olduğu *"Dini İletişim Bağlamında Kur'ân'da "Kavl" (Söz) Çeşitleri"* isimli makalesinde, "kavl" kelimesinin Kur'ân'da en fazla yer bulduğu anlam olan ve insanlar arası iletişimde büyük önem arz eden "söz" anlamına geldiği farklı kullanım şekillerini örnekleriyle beraber açıklamaktadır. Bu farklı kullanımlara, üzerine birkaç ilave ile birlikte aşağıda kısaca yer verilmiştir.[56]

1- Kavl-i Ma'rûf (Örfe Uygun, Güzel ve Meşru Sözler): Doğru, anlaşılır, yapıcı, kırıcı olmayan, net, açık, kötü düşünce ve ümitlere kapı açmayan ve usulüne uygun

[53] Mü'minûn, 23/68.
[54] Secde 32/13.
[55] Mülk 67/13.
[56] Ahmet Koç, "Dini İletişim Bağlamında Kur'ân'da "Kavl" (Söz) Çeşitleri", *Diyanet İlmi Dergi,* c.44, sy.4, s. 33-43.

söylenen meşru sözlerdir.[57] Ma'rûf, "Akıl ve şeriatla güzel olduğu bilinen ve herkesin kavrayacağı ölçüde açık olan her türlü eylemdir. Zıttı Münkerdir."[58]

Örnek: **" وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا"**, *"Allah'ın, sizin için geçim kaynağı yaptığı mallarınızı aklı ermezlere vermeyin. O mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin."*[59]; Bakara, 2/235; Ahzâb, 33/32, Nisâ, 4/8; Muhammed, 47/21; Bakara, 2/263 ayetlerinde bu anlamda kullanılmıştır.

2- Kavl-i Sedîd (Doğru Söz): Gerçeği ortaya koyan, insanı hakka ve doğruya götüren, yalanı ve haksızlığı bulunmayan, yerinde söylenmiş isabetli, sağlam ve doğru söze denir.[60]

Örnek: **"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلاً سَدِيداً"**, *"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğru söz söyleyin!"*[61]; Nisâ, 4/9 ayetlerinde bu anlamda kullanılmıştır.

3- Kavl-i Meysûr (Kolaylaştırıcı Söz): Gönül alıcı, teselli edici, yatıştırıcı, kibar, yumuşak ve tatlı söz demektir.

Örnek: **"وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَاء رَحْمَةٍ مِّن رَّبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُل لَّهُمْ قَوْلاً مَّيْسُوراً"**, *"Eğer Rabbinden umduğun bir rahmeti istemek için onlardan yüz çevirecek olursan, o zaman onlara yumuşak bir söz söyle."*[62]

4- Kavl-i Beliğ (Etkili Söz): Muhatabı derinden etkileyecek, içine işleyecek ve onu düşünmeye sevk edecek bir şekilde söylenen sözdür.

Örnek: **"أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا"**, *"Onlar, Allah'ın kalplerindekini bildiği kimselerdir. Öyleyse onlara aldırma. Onlara öğüt ver ve onlara, kendileri hakkında etkili ve güzel söz söyle."*[63]

---

[57] İsmail Lütfi Çakan, "Hitâbet ve İrşâd Açısından Kur'ân-ı Kerîm'de Söz Çeşitleri", *1. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri, (1-5 Kasım 1993),* Ankara 1995, c. I, s. 251.
[58] el-İsfahânî, *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, s. 693.
[59] Nisâ, 4/5.
[60] Fikret Karaman, İsmail Karagöz, İbrahim Paçacı, Mehmet Canbulat, Ahmet Gelişgen, İbrahim Ural, *Dini Kavramlar Sözlüğü, "Sedîd"*, DİB Yayınları, Ankara 2006, s.583.
[61] Ahzâb, 33/70.
[62] İsrâ, 17/28.
[63] Nisâ, 4/63.

5- Kavl-i Leyyin (Yumuşak ve Tatlı Söz): Muhatabı açıkça ve sert bir şekilde suçlamamakla birlikte gerçeği ona olduğu gibi söylemektir.

Örnek: **"فَقُولَا لَهُ قَوْلاً لَّيِّناً لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى"**, *"Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır, yahut korkar."*[64]

6- Kavl-i Kerîm (Saygılı ve Hürmetli Söz): Nazik, kibar, cömert, saygılı, iltifatlı, hürmetli, hoşgörülü ve gönül alıcı sözdür.

Örnek: **" وَقَضٰى رَبُّكَ اَلاَّ تَعْبُدُوا اِلاَّ اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُما اَوْ كِلاَهُمَا فَلاَ تَقُلْ لَهُمَا اُفٍّ وَلاَ تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلاً كَرِيمًا"**, *"Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya ve babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara "öf!" bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle."*[65]

7- Kavl-i Sabit (Sağlam ve Doğru Söz): Kavl-i sabit, Kur'ân-ı Kerîm'de bir yerde geçmekte ve tevhid anlayışını ifade etmektedir.

Örnek: **" يُثَبِّتُ اللّهُ الَّذِينَ آمَنُواْ بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الآخِرَةِ وَيُضِلُّ اللّهُ الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ اللّهُ مَا يَشَاءُ"**, *"Allah, iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sabit bir sözle sağlamlaştırır. Zalimleri ise saptırır. Ve Allah dilediğini yapar."*[66]

8- Kavlü'l-Mü'minîn (Mü'minlerin Sözü): "İşittik ve itaat ettik." ve "Ben Müslümanlardanım." ifadeleridir.

Örnek: **" إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَن يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأُوْلَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ"**, *"Aralarında hüküm vermek için Allah'a (Kur'ân'a) ve Resûlüne davet edildiklerinde, mü'minlerin söyleyeceği söz ancak, "işittik ve iman ettik" demeleridir. İşte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."*[67]; Fussilet, 41/33 ayetlerinde bu anlamda kullanılmıştır.

9- Zuhrufe'l-Kavl: Şeytani güçler tarafından zihinleri çelmek ve aldatmak, böylece hakikati gizlemek ve engellemek amacı ile söylenen asılsız ve yaldızlı sözlerdir.

---

[64] Tâhâ, 20/44.
[65] İsrâ, 17/23.
[66] İbrahim, 14/27.
[67] Nûr, 24/51.

Örnek: " **وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ ٱلْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا** ", **"وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ**, *"İşte böylece biz her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar aldatmak için birbirlerine yaldızlı laflar fısıldarlar. Rabbin dileseydi, bunu yapamazlardı. O halde, onları iftiralarıyla baş başa bırak."*[68]

10- Kavl-i Sekîl (Ağır Söz): Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e indirdiği vahyi, değerinin ve öneminin büyüklüğü bakımından ve hafife alınan basit, değersiz, saçma sapan sözler olmaması açısından ağır kılmasıdır.

Örnek: **"إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلاً ثَقِيلاً"**, *"Şüphesiz biz sana (sorumluluğu) ağır bir söz vahyedeceğiz."*[69]

11- Kavl-i Azîm (Büyük Söz): Çirkinlik, iğrençlik, cüretkarlık, küstahlık ve içindeki iftiranın dehşeti açısından büyük bir söz anlamında kullanılmıştır.

Örnek: **"أَفَأَصْفَاكُمْ رَبُّكُم بِالْبَنِينَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلآئِكَةِ إِنَاثاً إِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلاً عَظِيماً"**, *"Rabbiniz erkek çocukları size seçip ayırdı da kendisine meleklerden kız çocukları mı edindi? Gerçekten çok büyük bir söz söylüyorsunuz."*[70]

12- Kavle'z-Zûr (Yalan Söz): Zûr; gerçekten sapma, yalan, uydurma ve iftira demektir.

Örnek: " **ذٰلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَاُحِلَّتْ لَكُمُ ٱلْاَنْعَامُ اِلاَّ مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا** ", **"الرِّجْسَ مِنَ ٱلْاَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ**, *"Bu böyle. Kim Allah'ın hükümlerine saygı gösterirse, bu, Rabbi katında kendisi için bir hayırdır. Haramlığı size okunanların (bildirilenlerin) dışında bütün hayvanlar size helal kılındı. Artık putlara tapma pisliğinden kaçının, yalan sözden kaçının."*[71]

D. "HAKKA'L-KAVL" (حق القول) İFADESİ

"حَقَّ" ve **"قَوْلُ"** kavramlarının ifade ettikleri anlamları ve Kur'ân'daki kullanılışlarını zikrettiten sonra, bu iki kelimenin izafeti ile ortaya çıkan "hakka'l-kavl" **(حق القول)** ifadesinin ifade ettiği anlama da değinmek yerinde olacaktır. Bu ifade genel olarak

[68] En'âm, 6/112.
[69] Müzzemmil, 73/5.
[70] İsrâ, 17/40.
[71] Hac, 22/30.

"sözün yerine gelmesi" anlamını taşımaktadır. Ayrıca incelediğimiz ayetlerde bu anlamla beraber "verilmiş olan hükmün yerine gelmesi, azap hükmünün kesinleşmesi ve azap sözünün gerçekleşmesi" anlamlarında da kullanılmıştır.

Allah Teâlâ, insanoğlunu ilk günden beri başıboş bırakmamış, onlara içlerinden peygamberler vazifelendirerek ve o peygamberlere vahiy yoluyla kitaplar inzâl ederek devamlı surette insanlarla iletişim halinde olmuştur. Bu ilâhî kitapların sonuncusu olan Kur'ân-ı Kerîm ulûhiyet, nübüvvet, ibadet, ahiret ve insan gibi temel iman esaslarını ihtiva etmekle birlikte, insanları hür iradeleri ile Allah'a kulluğa çağırma hususuna ayrıca önem vermektedir.[72] Allah Teâlâ, bütün bu iman esaslarını muhataplarına bildirirken onların yaşantılarını ve özel durumlarını göz önünde bulundurarak, azıcık bile tefekkür ettiklerinde anlayabilecekleri bir üslûp kullanmıştır. Gerek toplumları arasında çok yaygın olan yeminlerle, gerek dünya hayatında bizzat müşâhede ettikleri örnek ve delillerle, gerekse de onların yanlı ve yanlış iddialarını boşa çıkaran ayetlerle muhataplarına hitap etmiştir.

Kur'ân'ın inzâli yaklaşık olarak yirmi üç yıllık bir sürece yayıldığı için ve ayetler inzâl edilirken muhatapların yaşam tarzları ve özel durumları göz önünde bulundurulduğu için ayetler konularına göre tertip edilmiş değildir. Çalışmamıza konu olan ayetler de bu şekilde farklı surelerde kendilerine yer bulmuşlardır ve her ayetin kendine özgü özellikleri mevcuttur. Bununla beraber çalıştığımız ayetlerin ortak bir noktaya vardığı da ortadadır. Bu ortak nokta, Hz. Âdem (as) ile İblis arasında başlayan düşmanlığın meyvesi olarak ortaya çıkan, şeytanın insanı kulluktan uzaklaştırma çabasıdır.[73] Nitekim şeytanın *"Senin şerefine andolsun ki, içlerinden ihlâslı kulların hariç, elbette onların hepsini azdıracağım."*[74] ifadesine karşılık Allah Teâlâ'nın verdiği *"İşte bu gerçektir. Ben de gerçeği söylüyorum. Andolsun, cehennemi seninle ve onlardan sana uyanların hepsiyle dolduracağım."*[75] sözü, şeytanın bu çabasını ve nihayetinde olacakları gayet iyi açıklamaktadır.

---

[72] Demirci, *Konulu Tefsire Giriş,* s.19.
[73] Geniş bilgi için bkz. Bakara, 2/34-39; A'râf, 7/11-25; Hicr, 15/29-44; İsrâ, 17/61-65; Kehf, 18/50; Tâhâ, 20/115-124; Sâd, 38/71-85
[74] Sâd, 38/82-83.
[75] Sâd, 38/84-85.

Allah'ın bu vaadi Kur'ân'da dört yerde geçmektedir.[76] Tefsir kitaplarında, tezimize konu olan ayetlerdeki **"حق القول"** ifadesindeki sözden maksadın, Allah Teâlâ'nın bu dört ayette verdiği söz olduğuna, bizzat **"حق القول"** ifadesinden maksadın ise Allah Teâlâ'nın bu sözünün şeytana tâbî olarak ilâhî azabı hak edenler üzerine değişmez bir kanun (sünnetullah)[77] olarak mutlaka vuku' bulacağını ifade ettiğine defalarca atıf yapılmıştır. Bu durumun ayrıntılarına yeri geldikçe çalışmanın muhtelif yerlerinde yer verilmiştir.

[76] Secde, 32/13; A'râf, 7/13; Hûd, 11/119; Sâd, 38/85.

[77] Sünnetullah, insanların yapıp ettiklerinden dolayı Allah'ın onlara karşı takip ettiği yoldur. Abdülbaki Güneş, "Kur'ân'da Sünnetullah ve Toplumların Çöküş Nedenleri", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi V,* 2005, sy. 1, s. 64; Bir başka ifade ile sünnetullah, toplumların çöküşüyle sonuçlanabilecek toplumsal değişme ile ilgili Allah'ın yasaları ve öteden beri süregelen ve sürecek olan Allah'ın değişmeyen davranış biçimidir. Ejder Okumuş, "Kur'ân'da Toplumsal Çöküş", *Diyanet İlmi Dergi Kur'ân Özel Sayısı*, 3.Baskı, DİB Yayınları, Ankara 2015, s. 778; Ömer Özsoy, *Sünnetullah Bir Kur'ân İfadesinin Kavramlaşması,* Fecr Yayınevi, Ankara 1999, s. 53.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. "HAKKA'L-KAVL" (حق القول) İFADESİNİN VE MÜTERÂDİFLERİNİN GEÇTİĞİ AYETLERİN TEFSİRİ

Bu bölümde yedi farklı sureden **"حَقَّ الْقَوْلُ"** ifadesinin ve müterâdiflerinin geçtiği sekiz ayet tefsir edilmiştir. Tefsir yapılırken ayetlerin doğru ve sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesi için öncelikle ayetlerin bulundukları surelerin genel özellikleri ve tarihsel arka planlarına değinilmiş, ardından ayetlerin metin ve mealleri ile ayetlerde yer alan bazı kavramlar belirtilmiş, son olarak ayetlerin siyâk-sibâk bağlamına riayet edilerek tefsirleri yapılmıştır.

"Müterâdif" kelimesi lugatta "eş anlamlı, yazılışı ayrı fakat manası aynı olan kelime, birbirine bağlı ve tâbî olan" gibi anlamlara gelmektedir.[78] Kur'ân-ı Kerîm'in kendine has bir metin özelliği olduğu için ayetler aynı manayı ihtiva etseler de farklı yazım çeşitliliğine sahip olabilmektedir. Bu bölümde incelenen ayetlerin sekizinde de **" حَقَّ الْقَوْلُ"** ifadesi aynı şekilde gelmediği için başlığa "müterâdif" ifadesi eklenmiştir. Buradaki müterâdiflerden maksat İsra, 17/16. ayetteki "**حَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ**", Kasas, 28/63, Fussilet, 41/25 ve Ahkâf, 46/18. ayetlerdeki "**حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ**", Yâsîn, 36/70. ayetteki "**يَحِقَّ الْقَوْلُ**" ve Sâffât, 37/31. ayetteki "**حَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا**" ifadeleridir.

1.1. İSRÂ SURESİ, 17/16. AYETİN TEFSİRİ

1.1.1. İsrâ Suresinin Genel Özellikleri

İsrâ suresi 111 ayet olup, genellikle inanç ile ilgili konuları bünyesinde bulunduran Mekkî surelerdendir. Mushaftaki sıralamaya göre 17, nüzûl sırasına göre 50. suredir. Kasas suresinden sonra, Yunus suresinden önce Mekke döneminde nazil olmuştur. Sure adını ilk ayetin konusu olan "İsrâ" olayından almıştır. İsrâ, "Geceleyin yürütmek" anlamına gelir ve miraç yolculuğunda Hz. Peygamber'in Mekke'den Kudüs'e götürülmesini ifade eder. Surenin bir diğer adı iki ila sekizinci ayetlerde İsrailoğulları'ndan bahsedildiği için "Benî İsrâil suresi"dir. Ayrıca ilk kelimesinden dolayı "Sübhân suresi" şeklinde de isim verilmiştir.

[78] https://www.seslisozluk.net/m%C3%BCteradif-nedir-ne-demek/ (Erişim Tarihi: 20.07.2019).

Bu sure diğer Mekkî sureler gibi Allah'ın birliği, peygamberlik ve öldükten sonra dirilme konularından ibaret olan dinin esaslarına önem vermekte, özellikle Hz. Peygamber'in (sas) şahsiyetine değinmekte ve Allah'ın, peygamberini desteklemek ve doğruluğunu göstermek için getirdiği açık mucizeleri ve delilleri barındırmaktadır.[79] Surenin ana konularını kısaca; İsrâ olayı, İsrâiloğulları'nın işledikleri kötülükler sebebi ile uğradıkları iki büyük işgal ve yıkım, Kur'ân-ı Kerim'in önemi, Kur'ân'da ve daha önceki ilâhî kitaplarda var olan dînî ve ahlâkî buyruklar, ahiret sorumluluğu ve öldükten sonra dirilmenin mümkün olduğu, Allah'ın hudutsuz ilmi, insanın seçkin bir varlık oluşu, ilk insan olan Hz. Âdem'in (as) yaratılışı, İblis'in isyanı, ibadet ve namaz, müşriklerin inatçılığı ve mü'minlerin itaatkârlığı şeklinde sıralamak mümkündür.[80]

1.1.2. Surenin Tarihsel Arka Planı

Surelerin hangi şartlar altında, nasıl bir ortamda ve hangi durum/olay üzerine nazil olduklarını bilmek, içeriğini ve verdiği mesajın muhtevasını daha iyi anlamada yararlı olacaktır. Medenî surelerin nüzûl zamanı genellikle bilinirken ya da az bir çabayla tespit edilebilirken, Mekkî surelerin nazil olduğu ortam ve sebebi ile ilgili malzeme çok sınırlıdır. Bu yüzden Mekkî surelerin nüzûl zamanları tespit edilirken surelerin ele aldıkları sorunlar, tartıştıkları konular, üslûp ve nüzûl sebepleri ile ilgili olaylar göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durumda yapılacak işlem Mekkî surelerin nüzûl zamanları ile ilgili kesin bir hüküm vermekten ziyade, surenin üslûp ve muhteva açısından verdiği iç delili Hz. Peygamber'in Mekke'deki hayatını dolduran olaylarla karşılaştırıp surenin hangi döneme ait olduğu hakkında tahminde bulunmaktır.

Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda Hz. Peygamber'in Mekke'deki on üç yıllık peygamberlik hayatı dört dönemde ele alınabilir. Böylece herhangi bir Mekkî surenin nüzûl zamanını mümkün olduğu kadarıyla tespit etmek kolaylaşacaktır. Çünkü belli bir döneme ait olan sureler, diğer dönemlere ait olanlardan konuları ve üslûplarıyla ayırt edilebilmektedir.

---

[79] Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2016, III, 350.
[80] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/17-isra-suresi (Erişim Tarihi: 03.11.2017).

İlk dönem, bi'setin ilk üç yılını kapsamaktadır. Bu dönemde ilâhî mesaj gizli tutuluyor, yalnızca bazı seçkin kişilere götürülüyor ve Mekke halkı bundan habersiz kalıyordu.

İkinci dönem, peygamberliğin açıkça ilanından sonraki iki yılı kapsamaktadır. Bu dönemde müşriklerin itirazları bireysel karşı çıkışlarla başladı, yavaş yavaş alay, eğlence, kötü sözler söyleme, düşmanlık ve suçlama hallerine dönüştü. Nihayetinde de özellikle yoksul, zayıf ve çaresiz olan Müslümanlara işkence etmek üzere gruplar oluşturulmuştu.

Üçüncü dönem, işkencelerin başlangıcından peygamberliğin onuncu yılında Hz. Hatice (ra) ve Ebû Tâlib'in vefatlarına kadar olan süreyi kapsamaktadır. Bu dönemde Müslümanlara yapılan işkenceler had safhaya ulaşmıştı ve çokları Habeşistan'a hicret etmek zorunda kalmışlardı. Ayrıca Hz. Peygamber'e ve yakınlarına karşı sosyal ve ekonomik boykot uygulanıyordu.

Dördüncü dönem ise, peygamberliğin onuncu yılından on üçüncü yılına kadar olan süreçtir. Bu dönemde artık Mekke'de hayat çekilmez hale gelmişti. Mekke halkı, binbir çeşit eziyet ve işkenceyle Müslümanlardan kurtulmak için çabalıyorlardı. İşte bu en kritik zamanda Allah Teâlâ, Medine'nin kapılarını İslâm'a açtı. Hz. Peygamber ve yakınları buraya hicret ettiler ve İslâmiyet burada pratik hayata uygulanmaya başladı ve yayıldı. [81]

Tarihsel arka plan başlığının genel olarak muhtevasını açıkladıktan sonra surenin hususi tarihsel arka planına geçmek uygun olacaktır. Miraç hadisesi, Hz. Muhammed'in (sas) peygamberliğinin onikinci yılında gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber, miraç hadisesinden önceki on iki yılda devamlı olarak tevhidi tebliğ etmiş, düşmanları ise bu tebliği başarısızlığa uğratmak için ellerinden gelen her şeyi yapmışlardı. Müslümanlara karşı her türlü işkence ve zulmü yapmalarına rağmen tek bir Müslümanı dâhî dininden çevirememişlerdi. Zulüm ve zorbalık yaparak, şiddet göstererek kimseyi dininden çeviremeyeceklerini ve İslâm'ın ilerleyip yayılmasını engelleyemeyeceklerini artık anlamışlardı. Bunun sonucunda bi'setin 7 ila 10. yılları arasında Hz. Peygamber ve etrafındakilere yönelik boykot uyguladılar. Bi'setin 10. yılında boykotun kaldırıldığı sıralarda önce en büyük oğlu Kâsım, ardından diğer

[81] Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* İnsan Yayınları, İstanbul 1996, I, 529-530.

oğlu Abdullah vefat etti. Bu acılı günlerin hemen ardından Hz. Peygamber'i müşriklere karşı himaye eden amcası Ebû Tâlib ve onun peygamberliğini ilk tasdik eden sevgili eşi Hz. Hatice üç gün arayla vefat ettiler. Bu durum Hz. Peygamber başta olmak üzere tüm Müslümanları derinden yaraladı ve bu yıla "hüzün yılı" denildi. Bu olaylardan sonra İslâm'da davet sorunları baş gösterdi ve Müslümanlara yapılan baskı arttıkça arttı. Tüm bu baskılar yüzünden Hz. Peygamber, yanına Zeyd b. Hârise'yi (ra) de alarak Tâif'e gitti ve insanları İslâm'a davet etti. Onunla önce alay ettiler, sonra hakaret ettiler, nihayetinde de taşlayarak yapmadık ezâ ve cefâ bırakmadılar. Miraç hadisesinin tüm bu acı tecrübelerden sonra gerçekleştiği belirtilmektedir. Bu durum dikkate alındığında bu semavi yolculuğun, Allah'ın Rasûlü'nü teselli etmek için gerçekleştirdiğini düşünmek mümkün olmaktadır.[82]

Müşriklerin tüm bu çabalarına rağmen İslâm, Arabistan yarımadasının birçok bölgesine yayılmış ve bu davetten birçok kabile etkilenmişti. Mekke'deki mü'minlerin sayısı küçük bir toplum oluşturmuş, Medine'nin en büyük ve etkili kabileleri olan Evs ve Hazreç kabilelerinin de büyük bir çoğunluğu Müslüman olmuştu. Bu nedenle Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicret edip, orada bütün Müslümanları toplama ve İslâm ilkelerine dayalı bir devlet kurma zamanı gelmişti. Miraç geldiğinde durum bu şekildeydi ve bu sure böyle bir ortamda nazil oldu.[83]

1.1.3. Ayetin Metni ve Meali

Bu çalışmada incelenen ayetlerden birincisi olan İsrâ suresi 17/16. ayetin metni ve meali şu şekildedir:

" وَاِذَا اَرَدْنَا اَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً اَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا "

"Biz bir memleketi helak etmek istediğimizde, o memleketin zenginlik sebebi ile şımarmış olan elebaşlarına (itaati) emrederiz. Buna rağmen onlar orada kötülük işlerler. Böylece o memleket hakkındaki hükmümüz gerçekleşir de oranın altını üstüne getirir, darmadağın ederiz."

---

[82] Rahile Kızılkaya Yılmaz, "Siyer Kitaplarında Miraç Mucizesinin Ele Alınması", *Türkiye'de Tüm Yönleri ile Siyer Çalışmaları Sempozyumu Tebliğ Kitabı,* İstanbul 2016, c. 1, s.139.
[83] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* III, 73-74.

1.1.4. Ayette Yer Alan Bazı Kavramlar

1.1.4.1. "Mütref" (مُتْرَف): Nimetin ve zenginliğin şımartıp azdırdığı, şehvetlerine dalmış, istediğini yapan, zorba, sapık, yalancı, büyük günah işlemekte ısrar eden, ahireti yalanlayan, fasık ve kâfir kimselere denir.[84] Dünya nimetleri ve şehvânî arzuları hususunda geniş bir bolluğa ve nimete sahip kılınan kimselerdir.[85]

Tereffüh, nimet içindeki bolluk, genişlik ve rahatlıktır. Bu kelime Mü'minûn, 23/33 ve 64; Hûd, 11/116; Enbiyâ, 21/13 ayetlerinde de yer bulmuştur. el-İsfahânî (v. 502/1108) bu kişilerin, Allah Teâlâ'nın *"İnsan, Rabbi kendisini denemek için iyilik edip bol bol nimetler verdiğinde "Rabbim bana ikram etti." der. Ama onu deneyip rızkını daraltınca da "Rabbim beni aşağıladı." der."*[86] ayetlerinde tanımladığı kimseler olduğunu söylemektedir.[87]

1.1.4.2. "Tedmîr" (تَدْمِير): Kökünü kazımak, hiçbir eser bırakmamak suretiyle helak etmek, yerle bir etmek, yıkıp yok etmektir. Bu kavram Furkân, 25/36; Şuarâ, 26/172; A'râf, 7/137; Muhammed, 47/10 ayetlerinde de geçmektedir.[88]

1.1.5. Ayetin Siyâk-Sibâk İlişkisi

Siyâk, bir sözün gelişini, sevk edilişini, anlatım tarzını, ifade şeklini ve üslûbunu ifade eder. Sibâk ise bir şeyin öncesini, geçmişini ve başlangıcını ifade eder. Buna göre siyâk ve sibâk, herhangi bir metindeki kelime, cümle ve ibarenin oluşturduğu anlam bütünlüğü demektir. Bu durumda sibâk ile sözün öncesine, geçmişine ya da baş tarafına, siyâk ile de sözün gayesine ve yöneldiği şeye atıfta bulunulduğu söylenebilir.[89] Siyâk ve sibâk kavramları beraber kullanıldığında, genel olarak "Sözün öncesine ve sonrasına bakarak hangi anlamda kullanıldığını tespit etmek için çalışmak." anlamına gelir.[90]

---

[84] Fikret Karaman vdğr., *Dini Kavramlar Sözlüğü,* s. 508.
[85] Necla Yadsıman Demirdöven, *Kur'ân Ufku,* Cemre Kitap Yayın Dağıtım, İstanbul 2013, II, 296.
[86] Fecr, 89/15-16.
[87] el-İsfahânî, *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, s. 196.
[88] el-İsfahânî, *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, s. 387.
[89] Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü,* İFAV Yayınları, 2015 İstanbul, s. 256.
[90] Ali Bakkal, "Kur'ân'ı Anlamada Siyâk-Sibâkın Önemi", *Kur'ân ve Tefsir Akademisi Araştırmaları***,** Ankara 2009, s. 12-16; Serap Sezer, *Kur'ân Bütünlüğü Bağlamında Mâide Sûresi 54. Ayet İle Fetih Sûresi 29. Ayetin Muhteva İlişkisi,* s. 26.

1.1.5.1. Ayetin Öncesi İle Münasebeti (Sibâkı)

Hz. Peygamber (sas) miraç hadisesinden önceki on iki yılda devamlı olarak tevhidi tebliğ etmiş, muhatapları olan müşrikler ise bu tebliği başarısızlığa uğratmak için ellerinden gelen her türlü kötülüğü yapmışlardı. Allah Teâlâ bu sureye Rasûlü'nü teselli etmek ve destek olmak için gerçekleştirdiği İsrâ mucizesi ile başlayarak inkârcı kâfirlere karşı peygamberinin elini kuvvetlendirmiştir. Miraç mucizesine ek olarak Nuh tufanından ve Hz. Musa'ya (as) verdiği Tevrat'tan bahsederek kullarını başka bir ilah edinmemeleri ve kendilerine verilen nimetlere karşı şükretmeleri hususlarında uyarmıştır. Bu bölümde ayrıca iyi davranışlar sergileyen mü'minlere mükâfatlar vereceğini, ahiret gününe inanmayan kimselere de elemli bir azap hazırladığını bildirerek muhataplarını en doğru olana götüren Kur'ân'ın davetine ve ölçülerine göre hareket etmelerini tavsiye etmiştir.

Ayrıca geçmiş ayetlerdeki birtakım mucizelere ilave olarak gece ve gündüz arasındaki sabit ve değişmeyen kanunların, kudretinin izharı olduğunu göstermiş; bütün bu deliller ve mucizelerden sonra artık insanlar için mazeret kalmadığını, mahşer meydanında toplanan herkesin sorumluluğunun kendi omzunda olacağını belirtilmiş ve her insana, *"Oku şimdi kitabını! Bugün kendini yargılamak üzere kendi nefsin yeter."*[91] denileceğini bildirmiştir.

1.1.5.2. Ayetin Sonrası İle Münasebeti (Siyâkı)

Mevzumuz olan İsrâ, 17/16. ayette Allah Teâlâ, toplumları helak etme kanununu açıkladıktan sonra devam eden ayetlerde bu helakın bazı toplumlar üzerinde bizzat cereyan ettiğini bildirmiştir. Muhatapları olan Kureyş kâfirlerini kendilerinden önceki nesillerden peygamberlerini yalanlayan, azgınlaşıp günahlara dalan birçok kavmi (Âd, Semûd ve Lût kavimleri, Eyke halkı ve Firavun kavmi vs.) bu azgınlıkları sebebi ile helak ettiğini bildirerek ibret almaları ve itaat etmeleri hususunda uyarmıştır.

İbn Kesîr (v. 774/1373) bu durumu "Bu ayet[92] Kureyş kâfirleri için bir uyarıdır. Yani "Ey yalancılar! Şüphesiz siz Allah katında onlardan daha değerli değilsiniz. Siz

[91] İsrâ, 17/14.
[92] İsrâ, 17/17.

peygamberlerin en şereflisi ve mahlûkatın en değerlisini yalanladınız. Sizin cezalandırılmanız daha evlâ ve daha uygundur." şeklinde izah etmiştir.[93]

Devam eden ayetlerde Allah Teâlâ, dünyayı ve dünyada bulunan nimetleri arzulayanların, bu arzularına ancak kendisinin takdir ettiği miktarda ulaşabileceklerini, dünya nimetlerine dalarak kendisini unutanlara da cehennemi hazırladığını bildirmiştir. Buna karşılık peygamberlerine tâbî olup iman edenlerin, ahireti ve ahiretteki nimetleri arzulayanların, ahiretlerini kazanmaya gayret sarf edenlerin gayretlerinin mükâfatını eksiksiz vereceğini ve kusurlarını bağışlayacağını da eklemiştir. Böylece muhataplarından yaptıklarını bilen ve gören Allah'ı daima hatırda tutarak kendisinin rızasına uygun bir şekilde kişisel ve toplumsal yaşayış sergilemelerini istemiştir.

1.1.6. Ayetin Tefsiri

Ayetin lafzı, Allah'ın şımarık olan yöneticilere neyi emrettiğine delalet etmemektedir. Bu şımarıklara emredilenin ne olduğu hususunda müfessirler farklı açıklamalar yapmışlardır. Buradaki emrin ne olduğu hakkındaki farklı görüşlere aşağıda yer verilmiştir.

Fahreddin er-Râzî'nin (v. 606/1210) bildirdiğine göre, ekseri ulema bu ayetteki emir ile iyilik ve itaat cinsinden davranışların emredildiğini savunmuşlardır. Bu takdirde mana şu şekilde olmaktadır. Allah Teâlâ muhataplarına kendisine itaatte bulunmalarını ve iyi şeyleri yapmalarını emretmektedir. Onlar ise bu emre muhalefet ederek itaat dairesinin dışına çıkmakta ve böylece cezayı hak etmiş olmaktadırlar. Sonuçta Allah (cc), bu itaatsizliklerinin karşılığı olarak bulundukları memleketleri yerle bir ederek onları cezalandırmaktadır. Günah, emredilen şeyin zıddını yapmaktır. Bir fiilin günah olması, emredilmiş olmasıyla çatışır. Şu halde, burada günah olmayan bir şey emredilmiş olmaktadır. Sonuç olarak, Allah Teâlâ şımarık yöneticilere iyi işleri, yani iman ve itaati emreder. Fakat onlar ısrarla emre aykırı

[93] Ebu'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Kesîr ed-Dımeşkî İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* Tahk. M. es-Seyyid Muhammed, M. Fazlu'l-Acmâvî, M. Es-Seyyid Reşat, A. A. Abdülbâkî, H. Abbas Kutup, Müessesetü Kurtuba 2000, VIII, 463.

hareket edip günah işlerler. Böylece yoldan çıkmış olurlar ve cezayı hak etmiş olurlar.[94]

Zemahşerî'ye (v. 538/1144) göre; lafzın zahiri Allah'ın onlara fıskı emrettiğine, bu sebeple de onların fasık olduğuna delalet eder. Ancak bu mecâzi bir ifade olup bunun manası, "Allah bu insanlara her türlü imkânları bolca verir. Bu da onları şımarıklığa ve azgınlığa sevk eder. Böylece o ülke yoldan çıkmış olur ve cezayı hak etmiş olurlar." şeklindedir. [95]

"Rabbin, memleketlerin merkezi yerlerine, kendilerine ayetlerimizi okuyan bir peygamber göndermedikçe, oraları helak edici değildir. Zaten biz, halkları zalim olmadıkça memleketleri helak etmeyiz."[96] ayetinde de beyan edildiği gibi, Allah Teâlâ herhangi bir beldenin halkını, kendi emrine muhalefet etmedikleri sürece helak etmeyeceğini bildirmiştir. Bu sebeple Yüce Allah bu ayette, onlara kendisine itaatte bulunmalarını ve iyi şeyleri yapmalarını emrettiğini belirtmiştir. Onlar, Allah'ın emrine muhalefet ettiklerinde de Allah'ın, *"Böylece o memleket hakkındaki hükmümüz gerçekleşir"* buyruğu ile anlatılan helak işini hak etmiş olurlar.[97]

Fahreddin er-Râzî'nin (v. 606/1210) bildirdiğine göre ayetin bu bölümüne "Halkının günahlara boğulması yüzünden bir toplumu helak etmek istediğimizde, günahlar ortaya çıkınca hemen alelacele cezalandırmayız. Bilakis şımarık yöneticilerine bu günahlardan vazgeçmelerini emrederiz." şeklinde bir mana da verilmiştir.[98]

"Emernâ" kelimesini **"اَمَّرْنَا"**, "emmernâ" şeklinde mim harfinin şeddesi ile okuyanlara göre, ayetin manası "Bir ülkeyi helak etmek istediğimizde, o beldenin nimet ve refahtan şımarmış olan elebaşlarını iş başına getirerek oraya hükümran kılarız. Onlar da orada itaat etmeyip günah işler ve isyan ederler. Sonuçta o ülke helaka müstahak olur. Böylece biz de oranın altını üstüne getiririz." şeklinde olmaktadır. Bu meale göre Allah'ın şımarıkları iş başına getirmesi, ilgili toplumun

---

[94] Fahreddîn İbnü'l-Allâme Ziyâuddîn b. Ömer er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr (Mefâtîhu'l-Ğayb),* Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981, XX, 175.
[95] Cârullah Ebû'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, Tahk. Şeyh Adil Ahmet Abdülmevcûd, Şeyh Ali Muhammed Muavvad, Mektebetü'l-Ubeykan, Riyad 1998, III, 500; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr (Mefâtîhu'l-Ğayb),* XX, 175.
[96] Kasas, 28/59.
[97] Râzî, *Tefsîr-i Kebîr (Mefâtîhu'l-Ğayb),* XX, 176.
[98] Râzî, *Tefsîr-i Kebîr (Mefâtîhu'l-Ğayb),* XX, 177.

serbest iradesi ile kötülüğe sapmış olmasının tabii ve kaçınılmaz bir sonucunu ifade etmektedir.[99]

Burada herhangi bir toplumun zenginlerinin isyankâr olmasının, Allah'ın azabının gelmesine yeter sebep olduğu vurgulanmaktadır. Bu ayet, Allah'ın sebepsiz yere bir topluluğu helak etmek istediği anlamına gelmez. Nitekim Kur'ân'daki diğer bazı ayetler Allah'ın sebepsiz yere azaba ve imha etme cihetine gitmediğine delalet etmektedir.[100] Allah Teâlâ, insanın hidayete erebilmesi için vicdanı yaratmıştır. Bu nedenle vicdanın söyledikleri aslında Allah'ın emirleridir. Genellikle zenginler isyanda ve haddi aşmada o denli direnirler ki, vicdanın içgüdüsel duygularını bile hiçe saymaya başlarlar. Toplumun helak olma sebebi, sıradan insanların, topluluğun önderleri olan ve topluluğun çökmesinin gerçek sorumluları olan zenginlere uymalarıdır. İlk önce zenginler isyan, fesat, zulüm ve kötülükler işlerler, daha sonra da halk onlara uyar ve Allah'ın azabını üzerlerine çekerler. Bu durum aynı zamanda her toplumun, yöneticilerini seçme hususunda çok dikkatli ve titiz olmaları gerektiği konusunda bir uyarıdır. Çünkü eğer önderler günahkâr ve isyankâr olurlarsa, kaçınılmaz olarak toplumu da felakete sürüklerler.[101]

Kaffâl (v. 365/976) ise bu ayetin te'vili hususunda iki görüş öne sürmüştür. Birincisi; Allah Teâlâ, amel olunmayacağını bildiği herhangi bir şeyden dolayı hiç kimseye azap etmeyeceğini haber vermiştir. Mutlaka günah işleyeceklerini bildiği bir ahaliyi imha edeceği zaman sırf bu bilgisi ile yetinmemektedir. Aksine onların refah içerisinde yaşayan ve kendilerine verilen nimetlerin aşırılığı sebebi ile şımarmış olan elebaşlarına itaati ve imanı emretmektedir. Onlar ise bu emre uymayıp günahkâr olduklarında ve fasıklıkları apaçık ortaya çıktığında üzerlerine önceden vaat etmiş olduğu azabı indirmektedir.[102] İkincisi ise; Allah Teâlâ ahalisinden sadır olan günahlar sebebi ile bir beldeyi imha etmek istediğinde, o günahların onlardan sadır oluşunun hemen başında onlara azap göndermeyeceğini, aksine onların arasından nimet ve zenginlikten dolayı şımarmış olan elebaşlarına bu günahlardan dönerek tövbe etmelerini emrettiğini bildirmektedir. Bu iki izah Allah Teâlâ'nın, kullarından

[99] Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* DİB Yayınları, Ankara 2007, III, 471.
[100] Ra'd, 13/11; Nisâ,4/147;Kasas, 28/59; İsrâ, 17/15.
[101] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* III, 99.
[102] Secde, 32/13; A'râf, 7/13; Hûd, 11/119; Sâd, 38/85.

zalim olan bir ümmete vereceği cezayı hemen vermeyip, onların iman etmelerinden tamamen ümit kesildiği zamana kadar tehir edeceğini haber vermektedir.[103]

Tüm bu anlatılanlardan hareketle denilebilir ki; bu ayette tabiri caizse bir topluluğun nasıl helakı hak ettikleri ve Allah tarafından hangi durumda helak edileceklerinin örnek planı yer almaktadır. Allah Teâlâ muhatapları olan müşrikler başta olmak üzere tüm insanlığa hakkı ve hakikati emretmekte, ihtiyaçları olan her türlü nimeti vermekte, buna karşılık yalnızca kendisine şükrü ve itaati beklemektedir. İnsanlarsa zaman zaman kendilerine verilen nimetler sayesinde refah içerisinde yaşamalarına rağmen şımarmakta ve diğer insanları da kendi yandaşı olarak isyana daldırmaktadırlar. Bu durumda o topluluğun tamamı isyana yaptıkları katkıları oranında cazalandırılmayı hak etmiş olmaktadır. Tam da burada **"فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ"**, *"Böylece o memleket hakkındaki hükmümüz gerçekleşir."* ifadesi devreye girmekte ve azabı hak eden günahkârların fasıklıkları ayan beyan ortaya çıktığında önceden vaat edilmiş olan ilâhî azabın verileceğini bildirmektedir.

1.2. KASAS SURESİ, 28/63. AYETİN TEFSİRİ

1.2.1. Kasas Suresinin Genel Özellikleri

Kasas suresi 88 ayet olup Allah'ın birliği, peygamberlik ve öldükten sonra dirilme gibi dinimizin inanç yönüne ağırlık veren Mekkî bir suredir. Mushaftaki sıralamaya göre 28, nüzûl sırasına göre 49. suredir. Neml suresinden sonra, İsrâ suresinden önce Mekke döneminde nazil olmuştur. 85. ayetin hicret esnasında, Mekke ile Medine arasındaki Cuhfe denen yerde, 52-55. ayetlerin ise Medine'de nazil olduğuna dair rivayetler mevcuttur.[104] Bu sure, İbn Abbas (v. 68/687) ve Câbir b. Zeyd'in (v. 93/711) rivayetlerine göre kendinden önceki iki sure (Şuarâ ve Neml) ile birbirleri ardınca nazil olmuşlardır. Bu bakımdan dil, üslûp ve konuları bakımından bir takım ortak niteliklere sahiptirler. Bu sure kendinden önceki iki surede kısaca anlatılan konuları açıklar ya da tamamlar. Yani bu üç sure birlikte ele alındığında Hz. Musa'nın (as) kıssası tamamlanmış olmaktadır.[105]

---

[103] Râzî, *Tefsîr-i Kebîr (Mefâtîhu'l-Ğayb),* XX, 176-178.
[104] Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' Beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmi't-Tefsîr,* Dâru-l-Marife, Beyrut 1991, IV, 152; Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu,* IV, 212.
[105] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* IV, 153-154.

Sure adını 25. ayette geçen "kıssalar ve hayat hikâyesi" anlamlarına gelen **"القصص"**, "el-Kasas" kelimesinden almıştır. "Kasas" kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen kıssa ve olaylar için kullanılır. Doğumundan peygamberliğine kadar Hz. Musa'nın kıssası geniş bir şekilde anlatıldığı için bu adın verilmiş olması da muhtemeldir.[106] Surede hak ile batıl ve itaat ile isyan arasındaki mücadeleyi tasvir mahiyetinde iki kıssa anlatılmıştır. Birincisi; İsrailoğulları'na türlü türlü eziyetler eden, ilahlık iddia etmeye dâhî cüret gösterip Allah'a karşı ululuk taslamaya çalışan Firavun'un kıssasıdır. İkincisi ise; mal ve servet sebebiyle azgınlık ve ululuk göstermeye çalışan Kârun'un kıssasıdır. Her iki kıssa da insanın bu hayatta mal, makam veya saltanat sebebi ile gösterdiği azgınlığın birer sembolü olmuşlardır.[107]

1.2.2. Surenin Tarihsel Arka Planı

Şuarâ, Neml ve Kasas sureleri birbiri ardınca nazil olmuşlardır. Bu sebepten dolayı bu üç surenin vahiy dönemleri birbirlerine çok yakındır ve ihtiva ettikleri konular da hemen hemen aynı sayılabilmektedir. Konu, üslûp ve ilgili rivayetler surenin Mekkî dönemin ortalarında nazil olduğunu göstermektedir. O dönemde Mekke kâfirleri, farklı bahanelerle Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği hükümleri ısrarla reddediyorlardı. Hz. Muhammed'in sihirbaz, şair ya da kâhin olduğunu, peygamberliğini ispat için gösterdiği mucizelerin de birer ayet ve delil olmayıp sihir olduğunu iddia ediyorlardı. Ona inanan ve peşinden giden mü'minlerin bir kaç akılsız genç, yoksullar ve köleler olduğunu, buna karşılık halk içindeki soyluların ve ileri gelenlerin onu asla kabul etmediklerini söyleyerek küçük düşürmeye çalışıyorlardı. Sonuçta Hz. Peygamber, tevhid ve ahiret akidesini akli delillerle kanıtlama çabası gösterirken, kâfirler isyan hususundaki inatlarını çeşitli biçimlerde sergilemekten bıkmıyorlardı. Bu durum Hz. Peygamber'e büyük bir üzüntü veriyordu. Surenin nazil olduğu dönemde Mekke'deki durum bu şekildeydi. Dolayısıyla bu sure böyle bir dönemde nazil olmuş, Hz. Muhammed'in peygamberliği karşısında çoğalan inkâr ve itirazları bertaraf etmiş ve kendisine iman etmemek için ileri sürülen mazeretleri geçersiz kılmıştır.[108]

---

[106] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, IV, 212.
[107] Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr,* IV, 384.
[108] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* IV, 7.

1.2.3. Ayetin Metni ve Meali

Bu çalışmada incelenen ayetlerden ikincisi olan Kasas suresi 28/63. ayetin metni ve meali şu şekildedir:

" قَالَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنَا هَؤُلاَءِ الَّذِينَ اَغْوَيْنَا اَغْوَيْنَاهُمْ كَمَا غَوَيْنَا تَبَرَّاْنَا اِلَيْكَ مَا كَانُوا اِيَّانَا يَعْبُدُونَ "

Haklarında azap hükmü kesinleşmiş olanlar, "Ey Rabbimiz! İşte şunlar bizim azdırdığımız kimselerdir. Biz nasıl azmışsak onları da öyle azdırdık. Şimdi de onlardan uzaklaşıp sana döndük. Zaten (gerçekte) onlar bize tapmıyorlardı." diyeceklerdir.

1.2.4. Ayette Yer Alan Bazı Kavramlar

1.2.4.1. "Ğavâ", "Ğayy" (غَوَي ,غَىّ)

Bozuk bir inançtan kaynaklanan cehalettir. Cehalet, bazen insanın ne sahih ne de bozuk bir inanca sahip olmamasında kaynaklanır. Bazen de bozuk bir şeye olan inancından kaynaklanır. Buradaki cehaletten kasıt ikinci tür cehalettir. **" وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ"**, *"Şeytanın kardeşleri onları batıl inanca sürüklerler, sonra da bundan hiç geri durmazlar."*[109] ve Necm, 53/2 ayetlerinde bu manaya kullanılmıştır. Allah Teâlâ Meryem suresi 19/59. ayette azabı **"غَىّ"**, "ğayy" diye isimlendirmiştir. Bunun sebebi ğayyın azabın sebebi olmasındandır.[110]

1.2.4.2. "Teberrî" (تَبَرِّي)

"بُرْءٌ", "بَرَاءٌ" ve **"تَبَرِّي"** kelimeleri, **"**Bir suçlamadan temize çıkmak, sorumluluktan kurtulmak, suçsuz olduğunu açıklamak, berat etmek ve hoşlanılmayan şeyden uzak durmak" anlamlarına gelmektedir. Bu nedenle uzaklaşmak, kurtulmak, kirli işlere bulaşmamak anlamında **"بَرِئْتُ مِنْ فُلَانٍ"**, "Falandan alakamı kestim." denilir. Kur'ân'da ise **"أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ"**, *"Allah ve Peygamberi ile müşrikler arasında her türlü ilişki kesilmiştir."*[111]; Tevbe, 9/1; Yunus, 10/41; Mümtehine, 60/4;

---

[109] A'râf, 7/202.
[110] el-İsfahânî, *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, s. 772.
[111] Tevbe, 9/3.

Zuhruf, 43/26; Ahzâb, 33/69 ve Bakara, 2/166. ayetlerde bu manalarda kullanılmıştır.[112]

1.2.5. Ayetin Siyâk-Sibâk İlişkisi

1.2.5.1. Ayetin Öncesi İle Münasebeti

Kasas suresi birçok Mekkî surede olduğu gibi Kur'ân'ın mucizeliğine dikkat çekmek için **"طسم"** hurûf-u mukatta'ası ile başlamıştır. Surede doğumundan peygamberliğine kadar Hz. Musa'nın (as) kıssası açık ve geniş bir şekilde anlatılmıştır. Yine Hz. Musa'nın peygamber oluşu, Mûsevîleri Mısır'dan çıkarması ve Firavun'un ordusu ile beraber boğulmasını kapsayan süreç de geniş bir biçimde surede yer almıştır. Bütün bu olayların Hz. Muhammed'e, insanlara anlattığında ibret almaları için peygamberlik mucizesi olarak bildirildiği haber verilmiştir.

Hz. Muhammed (sas) peygamber olarak vazifelendirildikten ve Kur'ân ile kuvvetlendirildikten sonra, Yahudiler ve onların kışkırttığı müşrikler hakkı ve doğruyu kabul etmeme hususunda inat ederek *"Musa'ya verilen apaçık deliller Muhammed'e de verilseydi ya."*[113] demişlerdi. Müşrikler aslında Hz. Peygamber'den Hz. Musa'nın Firavun ve yandaşları ile İsrailoğulları'na karşı delil olarak gösterdiği, ancak onlara tesir etmeyen yed-i beyzâ, âsâ, tufan, çekirge, kurbağa, ekin ve meyvelerin eksilmesi, denizin yarılması, bulutla gölgelendirme, bıldırcın ve kudret helvası indirme vb. mucizeleri istiyorlardı.[114] Allah Teâlâ da onlara hitaben *"İnsanlık Musa'ya verilen o apaçık mucizeleri de inkâr etmedi mi?"*[115] buyurarak yaratılışı her halükârda Allah'ı inkâr etmeye yatkın olan insanoğlunun, kendilerine her ne kadar peygamber, kitap, mucize vs. deliller gelse de farklı bahaneler öne sürerek inkâr edeceklerini bildirmiştir. Yine peygamberlik vazifesi ile ilgili olarak Hz. Peygamber'in görevlendirilmesi ile beraber inkârcıların *"Ey Rabbimiz! Bize bir peygamber gönderseydin de senin ayetlerine uyup mü'minlerden olsaydık."*[116] diyerek bahane uydurmalarına imkân bırakmadığı ve azaba uğratıldıklarında tutunabilecekleri herhangi bir bahanelerinin kalmayacağını beyan etmiştir. Böylece

---

[112] el-İsfahânî, *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, s. 138-139.
[113] Kasas, 28/48.
[114] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* X, 468.
[115] Kasas, 28/49.
[116] Kasas, 28/47.

inkârcıların başlarına gelecek cezanın vebalinin tamamını kendi boyunlarına yüklemiştir.

Konumuz olan ayet öncesinde Allah Teâlâ insanoğluna bir takım uyarılarda bulunmuştur. Bu uyarılardan birincisi; insanların kendilerine gönderilen peygamberlere itaat etmelerinin gerekliliğidir. Nitekim Allah Teâlâ insanlara, kendi ayetlerini okuyarak onları uyarıcı bir peygamber göndermedikçe hiçbir memleketi helak etmeyeceğini, dolayısıyla her memlekete uyarıcı bir peygamber göndereceğini bildirmiştir. İkinci uyarı; insanların azgınlık, sapkınlık, inkârcılık vs. haramlardan uzak durmasının gerekliliğidir. Nitekim Allah Teâlâ, kendilerine verilen nimetlerin içinde şımaran, sahip oldukları güç ve servetlerine güvenip azan ve inkârda direnen eski topluluklardan bazılarını helak ettiğini ve o memleketlerin şu anda harabe durumunda olduğunu bildirmiştir. Üçüncü uyarıya gelince; Allah Teâlâ insanlara sahip oldukları dünya nimetlerinin geçici olduğunu, asıl olarak kendi katında vereceği nimetlerin hayırlı ve kalıcı olduğunu bildirmiştir.

1.2.5.2. Ayetin Sonrası İle Münasebeti

Mevzumuz olan Kasas, 28/63. ayetin hemen akabinde Allah Teâlâ'nın haklarında azap hükmü gerçekleşen müşriklerden alay yoluyla kendilerini kurtarmaları için sözde tanrılarını çağırmalarını isteyeceği, onların da yardım istediklerinde ortak koştukları tanrılarının onlara herhangi bir cevap veremeyecekleri, bunun üzerine dünyada iken doğru yolu seçmediklerine pişman olacakları dile getirilmiştir. Buna karşılık Allah Teâlâ'ya yönelen, ortak koşmayan, samimiyetle iman eden ve emrettiği şeyleri yaparak salih ameller işleyen mü'minlerin kurtuluşa erecekleri müjdelenmiştir.

Surenin devamında Allah Teâlâ servetine, ilmine ve gücüne güvenerek kendisine isyan edenlere, insanlara karşı haksızlık edenlere ve sınırları aşanlara asırlar öncesinden gelen bir ibret tablosu olarak Kârun kıssasını genişçe anlatmıştır. Surenin son bölümünde de kullarına olan merhametinen dolayı kendilerine doğru yolu gösterecek olan peygamberler gönderdiğini ve bu peygamberleri kendi indinden kitaplar ile desteklediğini bildirmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in şahsında

mü'minlere Allah'ın birliğine imanda sebat etmeleri ve doğru ile eğrinin açıkça belli olduğu kitabın emirlerini yerine getirmelerini tavsiye etmiştir.[117]

1.2.6. Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ bir önceki ayetle beraber bu iki ayette, yaptığı bütün uyarılara rağmen dünya hayatının geçici zevkini yaşayan ve kendisine türlü şeyleri ortak koşan, sonra kıyamet gününde azap için huzuruna getirilen kâfirlerin feci durumlarını haber vermiştir. Şöyle ki Allah Teâlâ, sözde ilah sayıp taptıkları varlıkların hiçbir fayda vermeyeceğini göstermek amacı ile onlara "Beni bırakıp kendilerine taptığınız, size yardım ve şefaat edeceklerini iddia ettiğiniz o ortaklar ve ilahlar, hani nerede? Haydi, dünya yurdunda kendilerine taptığınız ilahlarınızdan yardım isteyin! Şimdi size yardım etsinler ve benim azabımı sizden savsınlar bakalım!" diye hesap soracaktır. Onlar da tapındıkları şeylerden yardım isteyecekler, ancak hiçbir şey onlara ne cevap ne de fayda verebilecektir. Allah'ın azabını gördüklerinde de "Keşke dünyada iken hidayete ermiş olsaydık." diye temenni edeceklerdir. En'âm, 6/94 ve Kehf, 18/52-53. ayetler de bu durumu teyit etmektedir. [118]

İsmail Hakkı Bursevî'ye (v. 1137/1725) göre, Allah Teâlâ'nın müşriklere hitaben sorduğu bu soru bir nevi azaptır. Çünkü o hesap gününde, isyankâr müşriklerin verecek bir cevapları olmayacaktır. Bu yüzden rezil olurlar ve bilgisizliklerini itiraf ederler.[119] Ebû Bekir Câbir el-Cezâirî'ye (v. 1439/2018) göre de, bu soru azarlamak ve başa kakmak içindir. Bu psikolojik olarak muhatabı cezalandırmaktır. Psikolojik ceza ise, bedene uygulanan cezadan daha etkili ve şiddetlidir.[120]

İşte o gün, haklarında azap hükmü gerçekleşen günahkârlar (şeytanlar, fesatçı ve kötü kimseler, küfre çağıran önderler), "Rabbimiz! İşte bunlar azdırdığımız kimselerdir. Kendimiz nasıl azmışsak, onları da öyle azdırdık. Onlardan uzaklaşıp sana geldik. Ey Allah'ım! Onların bize ibadet etmelerinde, bizim bir suçumuz olmadığını, onların bu suçlarından beri olduğumuzu sana arz ederiz. Onlar aslında bizlere tapmıyorlardı. Kendi istek ve arzularına kul oluyorlardı." diyerek çekecekleri azabı hafifletmeye çalışacaklar ve bu kötü durumdan sıyrılmaya çalışacaklardır.

---

[117] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, IV, 249.
[118] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* X, 477.
[119] İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân Tefsiri,* Damla Yayınevi, İstanbul 2012, VI, 231.
[120] Ebû Bekir Câbir el-Cezâirî, *Eyseru't-Tefâsîr li Kelâmi'l-Aliyyi'l-Kebîr,* Mirac Yayınları, İstanbul, VI, 446.

Ancak örneklik ve telkinleri ile toplumlarının yanlış yola girmelerine sebep oldukları için bu savunmaları hiçbir işe yaramayacaktır. Meryem, 19/81-82 ve Ahkâf, 46/5-6. ayetler de bu durumu desteklemektedir.[121]

Bursevî (v. 1137/1725) haklarında azap hükmü gerçekleşenler için şu açıklamayı yapmaktadır. "Biz sapıklığa zorlamadık. Ancak hükmettiğin doğrultuda hem kendimizi, hem de onları saptırdık. Dolayısıyla azgınlık ve sapıklık onlara aittir. Bu şekilde onlar Allah'ın huzurunda son derece edeple hareket etmeye çalışıyorlar ve "Bizi azdırdığın gibi, biz de onları azdırdık." demiyorlar. Oysaki İblis, edepsizlik yaparak şöyle demişti. **"قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ"**[122], "*Şeytan dedi ki: "(Öyle ise) beni azdırmana karşılık, yemin ederim ki, ben de onları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üzerinde elbette oturacağım."*[123]

Mevdûdî'ye (v. 1399/1979) göre haklarında azap hükmü gerçekleşenler, cinlerden olan şeytanlar ve onlara uyarak şeytanlaşan kâfirlerdir ki onlar bu dünyada Allah'a ortak koşmuşlar, sırf dünyevi çıkarları uğruna kendilerine gönderilen peygamberlere inanmayı reddetmişler, halkı doğru yoldan çıkarıp onları da kendileri gibi yanlışa yöneltmişlerdir. İnsanlardan bazıları da yalnızca Allah'a ibadet ve itaat etmeleri gerekirken bu sapkınların ve şeytanların yolundan gitmeyi, hatta onlara da ibadet ve itaat etmeyi tercih ederek onları ulûhiyete dâhî ortak koşmuşlardır. Ancak bu şeytanların asla ilah olamayacakları da aşikârdır.

Aslında Yüce Allah kendisine onları ortak koşanları hesaba çekecektir. Fakat onlar cevap vermeden bizzat ortak koşulanlar savunmaya geçerek "Ey Rabbimiz, biz nasıl kendi irademiz ile azmışsak, onlar da bizim vesvesemiz neticesinde kendi iradeleri ile azdılar. Onlara bu kötülükleri zorla yaptırmadık. Hak yola girmek istediklerinde onları zorla batıl yola çevirmedik. Gerçek şudur ki, nasıl biz kendi özgür irademizi kullanarak saptıysak onlar da kendi özgür iradeleri ile bizim kendilerine sunduğumuz yanlış yolu tercih ettiler. Biz onların inanç ve amellerinden uzak durduk. Onlar aslında bize tapmıyorlar, kendi hevâ ve heveslerine göre davranıyorlardı. Dolayısıyla onların yaptıklarından biz sorumlu değiliz. Onlar kendi yaptıklarından, biz de kendi yaptıklarımızdan sorumluyuz." diyerek sorumluluklarını azaltmaya çalışacaklardır.

---

[121] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* X, 478.
[122] A'râf, 7/16.
[123] İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, VI, 231.

Bunun sebebini Mevdûdî (v. 1399/1979) şöyle ifade etmektedir. Bütün müşrikler bu şekilde hesaba çekilirken, onların önderleri ve kılavuzları azap vaktinin kendileri için geldiğini anlayacaklardır. Çünkü onları izleyip yollarından gidenler, kendilerini saptırdıkları için onları suçlayacaklardır. Dolayısıyla izleyiciler bir şey söylemeden onlar atılacak ve masumiyetleri için mazeret ve ricada bulunacaklardır.[124]

Râgıb el-İsfahânî'ye (v. 502/1108) göre haklarında azap hükmü gerçekleşenler bu sözleriyle şunu ifade etmeye çalışıyorlardı. "Biz onlara aslında bir insanın dostuna yapması gereken şeyi yaptık. Çünkü insana düşen, kendisi için istediğini dostu için de istemesidir. Biz, bize ait olanı onlara sunduk ve bizi örnek edinmelerini sağladık."[125]

Hülâsa bir önceki ayetle beraber bu iki ayet, kendilerine yapılan onca uyarılara ve yol göstermelere rağmen dünya hayatındayken Allah'a ortak koşan, dünyanın geçici zevklerine dalan, sırf dünyevi çıkarları uğruna kendilerine gönderilen peygamberleri yalanlayıp reddeden, etrafındaki diğer insanları da doğru yoldan çıkarıp kendileri gibi yanlışa yönelten ve bunlara tâbî olarak sapıtan diğer günahkârların ahiretteki akıbetlerini senaryolaştırmıştır. Allah Teâlâ bu durumda olanları bu ayette "haklarında azap hükmü kesinleşmiş olanlar" olarak nitelemektedir.

Fahreddin er-Râzî'nin (v. 606/1210) belirttiğine göre bu ayetteki "**الْقَوْلُ**" ifadesinden maksat, Allah Teâlâ'nın *"Eğer dileseydik herkese hidayetini verirdik. Fakat benim "Andolsun, cehennemi hem cinlerden, hem de insanlardan dolduracağım." sözüm gerçekleşecektir."*[126] hükmünün onlar hakkında gerçekleşmesidir. O halde "**حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ**" tabirinin anlamı *"O sözün gereği kendilerine hak ve vacip oldu."* demektir. Âlimler kendileri hakkında bu sözün vacip olduğu kimselerin kim olduğu hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bazıları bu kimselerin insanları dalalete davet eden şımarık ve azgın reisler olduğunu söylerken, bazıları da bunların cinlerden olan şeytanlar ve onlara uyarak Allah'a şirk koşan, böylece de şeytanlaşan kâfirler olduğunu söylemişlerdir. [127]

---

[124] Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, IV, 205.
[125] el-İsfahânî, *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, s. 773.
[126] Secde, 32/13.
[127] Râzî, *Tefsîr-i Kebîr (Mefâtîhu'l-Ğayb)*, XXV, 8.

1.3. SECDE SURESİ, 32/13. AYETİN TEFSİRİ

1.3.1. Secde Suresinin Genel Özellikleri

Secde suresi 30 ayet olup, dinimizin inanç yönüne önem veren Mekkî surelerindendir. Mushaftaki sıralamaya göre 32, nüzûl sırasına göre 75. suredir. Mü'minûn suresinden sonra, Tûr suresinden önce Mekke döneminde nazil olmuştur.[128] Bu sure de diğer Mekkî sureler gibi Allah'a, peygamberlere, kitaplara, ahiret gününe, öldükten sonra dirilmeye ve hesap gününe iman etmek gibi inanç ile ilgili konuları ele almaktadır. Bu konular arasında özellikle öldükten sonra dirilme konusuna ağırlık verilmiştir.[129] Sure adını gerçek mü'minlerin tevazu ve teslimiyet içinde Allah'a secde etmelerinden bahseden 15. ayetten almıştır. Ayrıca 16. ayette geçen **"المَضاَجِع",** "yataklar" kelimesi sebebi ile "Medâcı suresi" diye de anılmaktadır.[130]

Bir önceki Lokman suresi, Allah'ın birliğinin delillerine ve ahiret gerçeğine değinerek sona ermişti. Bu sure de peygamberlere ve onların getirdiklerine iman konusu ile başlamaktadır. Sure, ilâhî kudretin delilleri üzerinde düşünmeye teşvik mahiyetinde örnekler vermektedir. Öldükten sonra dirilmenin gerçek olduğuna dikkat çekmektedir. Sonunda da hakiki mü'minlerin özelliklerini ve kavuşacakları nimetleri, inkârcılıkta ısrar edenlerin ise karşılaşacakları cezaları bildirmektedir.[131]

1.3.2. Surenin Tarihsel Arka Planı

Surenin üslûbundan anlaşıldığı üzere bu sure Mekke döneminin ortalarında, biraz daha tahsis edilirse bu dönemin başlangıç safhasında nazil olmuştur. Ayetleri okurken işkenceler daha henüz vahşet derecesine ulaşmamışsa da Hz. Peygamber ile Mekkeli müşrikler arasında çetin bir mücadelenin başlamış olduğu sezilmektedir. Bundan sonraki safhalarda nazil olan surelerde mevzubahis olan şiddetli baskı ve zulüm bu surenin arka planında henüz bu seviyede değildir. Bu sebeplerden dolayı Mekke döneminin ortalarına doğru nazil olduğu anlaşılmaktadır.[132]

---

[128] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* IV, 346.
[129] Sâbûnî, *Safvetü't- Tefâsîr,* V, 34.
[130] Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul 1979, VI, 3856.
[131] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/32-secde-suresi (Erişim Tarihi: 16.12.2017).
[132] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* IV, 345.

1.3.3. Ayetin Metni ve Meali

Bu çalışmada incelenen ayetlerden üçüncüsü olan Secde suresi 32/13. ayetin metni ve meali şu şekildedir:

" وَلَوْ شِئْنَا لَاٰتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَاهَا وَلٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّى لَاَمْلَاَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَ "

"Biz dilesek, elbette herkese hidayetini verirdik. Fakat benim "Andolsun ki, cehennemi hem cinlerden hem insanlardan bir kısmıyla dolduracağım." sözüm gerçekleşecektir."

1.3.4. Ayette Yer Alan Bazı Kavramlar

1.3.4.1. "Nefs" (نَفْس)

"Ruh, insanın kendisi, akıl, insan bedeni, ceset" gibi anlamlara gelmektedir. Örneğin, En'âm, 6/93 ve Bakara, 2/235 ayetlerinde "ruh" anlamında, Mâide, 5/116 ve Âl-i İmrân, 3/30 ayetlerinde "kişi, zat" anlamında kullanılmıştır.[133]

1.3.4.2. "Leemleenne" (لَاَمْلَاَنَّ)

"مَلَأَ", "مَلْأً", "مَلْأَةً", "مِلْأَةً", "Doldurmak, bir kaba içine alacağı kadar nesne koymak ve pek çok doldurmak" anlamlarına gelir.[134] Bu ayette Allah Teâlâ bu kelimenin başına te'kid lamı, sonuna da te'kid nunu ilave ederek manayı iki kat daha kuvvetlendirmiştir. Sonuçta buraya "Elbette tıka basa, hiç boş yer kalmayacak şekilde dolduracağım." şeklinde mana verilmesi uygun olacaktır.

1.3.4.3. "Cin" (الْجِنَّةِ)

"جِنٌّ", "Cin" kelimesinin aslı bir şeyin duyu organlarına saklı kalmasıdır ve sözlükte "gözle görünmeyen varlıklar" anlamına gelir. Genel kanıya göre cinler insanların ruhlarından ve meleklerden farklıdırlar. Maddi yönleri mevcut olmasına karşın ruhsal yönleri ağır basan bir varlıktır. Hz. Peygamber'in bildirdiğine göre melekler nurdan, cinler nârdan (ateşten), insanlar ise topraktan yaratılmışlardır. *"Andolsun, biz insanı*

---

[133] el-İsfahânî, *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, s. 1077.
[134] Mevlüt Sarı, *el-Mevârid Arapça Türkçe Lugat,* İpek Yayın Dağıtım, İstanbul 1980, s. 1455.

kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş bir balçıktan yarattık. Cinleri de daha önce dumansız ateşten yaratmıştık."[135] ayetlerinde de bu durum belirtilmektedir.

Kendilerine mahsus peygamberleri ve uyarıcıları vardır. Nitekim on sekiz bin âleme rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed (sas) onların da peygamberidir. İtaat etmeye veya isyan etmeye kabiliyetleri vardır. Bundan dolayı insanlar gibi işledikler fiillerden sorumludurlar ve amellerine göre cennete veya cehenneme girmeye hak kazanırlar. Yine insanlar gibi yeme ve içme ihtiyaçları ile erkeklik ve dişilik özellikleri vardır. İnsanlar gibi doğar, büyür, evlenir, çoğalır ve ölürler. Ancak insanlardan daha uzun yaşarlar. Bazı kaynaklarda çeşitli insan ve hayvan suretlerine bürünebildikleri de belirtilmektedir. Ancak Allah'ın izni olmadıkça kimseye iyilik ya da kötülük yapamazlar.[136]

"جِنٌّ" kavramı hem melekleri hem de şeytanları kapsamaktadır. Her melek cindir, ancak her cin melek değildir. Cinler, ruhanilerin bir kısmıdır da denilmiştir. Şöyle ki ruhaniler üç kısımdır. 1-**أَخْيارْ**, İyiler (melekler), 2-**أَشْرارْ**, Kötüler (şeytanlar), 3- **أَوْساطْ**, Ortada olanlar (cinler). Bu durum Cin suresi 72/1-15. ayetlerinde genişçe yer bulmaktadır. **"جِنّةٌ"** ise "cinler topluluğu" anlamına gelmektedir.[137]

1.3.5. Ayetin Siyâk-Sibâk İlişkisi

1.3.5.1. Ayetin Öncesi İle Münasebeti

Müşrikler Kur'ân-ı Kerîm'i Hz. Muhammed'in kendisinin uydurduğu iddiasını yayarak diğer insanları İslâmiyet'e girmekten alıkoymaya çalışıyorlardı. Secde suresi dikkat çekme ve uyarma anlamlarını da taşıyan hurûf-u mukatta'a ile başlayıp, hemen ardından bu kitabın Allah Teâlâ tarafından şüphesiz bir şekilde indirildiğini belirterek müşriklerin iddia ve iftiralarını bertaraf etmiştir.

Müşrikler ayrıca öldüklerinde toprağa karışıp gittikten sonra yeniden yaratılmayı ve hesaba çekilmeyi alaycı bir üslûpla eleştirerek ahiret hayatını inkâr ediyorlardı. Allah Teâlâ devam eden ayetlerde varlığını, birliğini, kudretini gösteren delilleri ve alametleri bildirdikten sonra Hz. Âdem'in ve neslinin yaratılışından bahsederek ilk

---

[135] Hicr, 15/26-27.
[136] Fikret Karaman vdğr., *Dini Kavramlar Sözlüğü,* s. 103.
[137] el-İsfahânî, *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, s. 244.

defa yoktan var ettiği insanoğlunu ahiret gününde yeniden daha kolay bir şekilde diriltebileceğini ifade etmiştir. *"De ki; sizin için görevlendirilen ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz."*[138] buyurarak da müşriklerin eleştirilerinin boş ve yersiz olduğunu haber vermiştir.

1.3.5.2. Ayetin Sonrası İle Münasebeti

Mevzumuz olan 13. ayette Allah Teâlâ şeytana uyan insanları ve cinleri şeytanla birlikte cehenneme koyacağını bildirdikten sonra, ayetlerin öğütlerini duyduklarında kulak ardı etmeden hemen kabul eden, gece gündüz daima rablerini tesbih ve tahmid eden, kendilerine verilen nimetlerden Allah yolunda harcayan takva sahibi mü'minlere cennette hiç kimsenin akıl erdiremeyeceği birçok nimetler vereceğini bildirmiştir. Buna karşılık birçok ayette hatırlattığı bütün bu haberler ve nasihatlere rağmen kendisinden, ayetlerinden ve peygamberinden yüz çevirerek yoldan çıkanlara ise her çıkmak istediklerinde geri çevrilecekleri cehennem azabını vereceğini de eklemiştir. Böylece iman eden kimse ile fasıklık yapan kimsenin arasındaki farkı ortaya koymuştur.

Surenin son bölümünde müşriklere kendilerinden önce birçok neslin helak edildiği hatırlatılarak bunlardan ibret almaları, artık doğruyu görmeleri, duymaları ve düşünmeleri tembihlenmiştir. Bütün bu uyarılara ve yol göstermelere rağmen hâlâ iman etmemekte ısrar edenlerin akıbetlerinin çok acı olacağı ve Hz. Peygamber'in de bu durumda yapacak bir şeyinin bulunmadığı bildirilmiştir. Sonuçta da fetih (kıyamet) gününde iman etmelerinin kendilerine hiçbir fayda vermeyeceği, bununla beraber iman etmeyenlere kıyamet gününde hiçbir şekilde mühlet de verilmeyeceği bildirilmiştir.

1.3.6. Ayetin Tefsiri

Anlam bütünlüğünü korumak için mevzumuz olan 13. ayeti, bir önceki ve bir sonraki ayet ile birlikte ele almak gerekmektedir. Allah Teâlâ bu ayetlerde inkârcıların kıyamet günündeki kötü hallerinden, diriltildikleri günü gözleri ile müşâhede ettikleri zamanki sözlerinden ve mahcup bir şekilde başlarını önlerine eğerek hor ve hakir halde kendi huzurunda dikilmelerinden bahsetmiştir. Şöyle ki; *"Toprağın içinde*

[138] Secde, 32/11.

kaybolduğumuz zaman gerçekten biz yeniden mi yaratılacağız?"[139] diyenler dehşetli kıyamet gününde her şeyi bizzat müşâhede ettiklerinde pişman olacaklar ve dünyaya geri döndürülerek salih amel işlemek için bir fırsat daha isteyeceklerdir. Ancak son iki ayetten de anlaşıldığı üzere, son pişmalıkları onlara hiçbir fayda vermeyecektir. Çünkü Allah Teâlâ bu ayetlerde, hidayetin herkese nasip olmayacağını, ahiret gününü unutarak dünya hayatında günahlara dalanların ve hakkı inkâr edenlerin mutlaka yaptıklarının cezasını çekeceklerini, böylelikle şeytana dair verdiği *"Andolsun, cehennemi hem cinlerden hem de insanlardan bir kısmıyla dolduracağım!"*sözünü mutlaka yerine getireceğini haber vermiştir.

Dünya hayatının insanlara bahşedilmesinin asıl sebep ve hikmeti imtihandır. Bu ayetlerde geçici dünya hayatının süresi sona erdikten sonra iman etmenin ve pişmanlık duymanın hiçbir kıymet ve değerinin kalmayacağı vurgulanmıştır. Allah Teâlâ bu dünyayı insanlar ve cinler için bir imtihan alanı kılmayı murat etmiş, yükümlü tuttuğu varlıklara da bunu bildirmiştir. Bu sebeple Allah Teâlâ'nın cehennemi insanlardan ve cinlerden bir kısmı ile dolduracağını haber vermesi, onları peşinen mahkûm etme değil, kendilerine tanınan fırsatı hatırlatma anlamı taşımaktadır. Nitekim 14. ayette günahkârlara verilen cezanın *"Yapmış olduklarınıza karşılık ebedî azabı tadın!"* denilerek gerekçeye bağlandığı ve bu cezanın mutlaka kendi yaptıklarına karşılık verildiği belirtilmiştir. Ayrıca birçok ayet ve hadiste kişinin işlemediği bir günahtan ötürü ceza görmeyeceği, şartlarına uygun yapılan bir tövbe ile günahlarının bağışlanacağı ve yaptığı her iyiliğin karşılığının alınacağı bildirilmiştir.[140]

Hülâsa Allah Teâlâ kullarını dünya hayatında kendi iradelerine bırakmış, birçok ayetinde de yaptıkları her iyiliğin karşılığı olduğu gibi her kötülüğün de karşılığı olduğunu bildirmiştir. Şayet Allah Teâlâ dileseydi bütün insanlar için tek bir yol belirlerdi ve o da doğru yol olurdu. Böcekler, kuşlar, balıklar vs. hayvanlar hayatları boyunca tek bir yol izlerler. Melekler de itaatten başka bir şey bilmezler. Ne var ki Allah Teâlâ insanı hem doğru yolu, hem de sapıklığı seçebilme yeteneğine sahip olarak yaratmıştır. İnsanın hidayete ermesini ya da dalalete düşmesini kendi iradesine bırakmıştır. Bu yüzden Yüce Allah cehennemi sapıklığı seçen ve cehenneme götüren

[139] Secde, 32/10.
[140] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, IV, 353.

yolu izleyen cin ve insanlarla doldurmayı değişmez bir hüküm olarak belirlediğini bildirmiştir.[141]

Mevdûdî'nin (v. 1399/1979) bildirdiğine göre buradaki değişmez hüküm Hz. Âdem'in yaratılışında Allah'ın şeytan'a hitaben verdiği sözdür. Bu olayın nasıl cereyan ettiği Sâd suresi'nin 67-88. ayetlerinde bütünü ile hikâye edilmektedir.[142] Şeytan Hz. Âdem'in önünde secde etmeyi reddettiği ve insanlığı yoldan çıkarmak üzere kıyamete kadar mühlet istediği zaman Allah Teâlâ ona *"İşte bu gerçektir. Ben de gerçeği söylüyorum. Andolsun, cehennemi seninle ve onlardan sana uyanların tamamı ile dolduracağım."*[143] diye cevap vermiştir. Ayette geçen **"اجمعين"** kelimesi, bütün insan ve cinlerin cehenneme atılacaklarına değil, şeytanlar ve ona uyan insanların hep birden cehenneme atılacaklarına delalet etmektedir.[144] İbnü'l-Cevzî (v.598/1201) de bu hususta her iki fırkanın kâfirlerinin cehenneme atılacakları görüşünü ileri sürmüştür.[145]

Sonuç olarak denilebilir ki; bu üç ayet içeriğinde Allah'ın varlığına ve birliğine işaret eden birçok delil bulunduran Kur'ân-ı Kerîm'i Hz. Peygamber'in uydurduğunu iddia ederek insanların İslamiyet'e girmelerini engellemeye çalışan, toprağa karışıp yok olduktan sonra yeniden yaratılmayı ve hesaba çekilmeyi inkâr eden müşriklerin kıyamet günündeki durumlarını bildirmektedir. Ahireti ve hesabı inkâr edenlerin o gün her şeyi bizzat müşâhede ettiklerinde pişman olacaklarını, dünyaya geri döndürülerek salih amel işlemek için bir fırsat daha isteyeceklerini, ancak ahiret gününü unutarak dünya hayatında günahlara dalan ve hakkı inkâr edenlerin artık cezayı hak ettiklerini ve yaptıklarının cezasını mutlaka çekeceklerini haber vermektedir. Bu ayetteki **"حَقَّ الْقَوْلُ"** ifadesi, Allah Teâlâ'nın o çetin günde cehennem azabını hak edenler için şeytana dair verdiği *"Andolsun, cehennemi hem cinlerden hem de insanlardan bir kısmıyla dolduracağım!"*[146] sözünün mutlaka yerine getirileceğini ve cezayı hak edenlerin ilâhî azaba dûçâr olacaklarını haber vermektedir.

---

[141] Seyyid b. Kutup b. İbrahim. Hüseyin eş-Şâzilî, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, Dâru'ş-Şurûk, Beyrut 2003, V, 2811.
[142] Bu kıssa Bakara, 2/34-39; A'râf, 7/11-25; Hicr, 15/29-44; İsrâ, 17/61-65; Kehf, 18/50; Tâhâ, 20/115-124. ayetlerde de mevzu bahis edilmiştir.
[143] Sâd, 38/84,85.
[144] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* IV, 362.
[145] İmam Ebû'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr,* Kahraman Yay. İstanbul 2009, V, 50.
[146] Sâd, 38/84-85.

1.4. YÂSÎN SURESİ, 36/7. VE 70. AYETLERİN TEFSİRİ

1.4.1. Yâsîn Suresinin Genel Özellikleri

Yâsîn suresi 83 ayet olup, temel dînî esasları barındıran ve iman esaslarını yerleştirmeyi hedef alan Mekkî bir suredir. Mushaftaki sıralamaya göre 36, nüzûl sırasına göre 41. suredir. Cîn suresinden sonra, Furkan suresinden önce Mekke döneminde nazil olmuştur.[147] Sure adını ilk ayeti olan **"يس"** kelimesinden almıştır. Bu sureye "el-Azîme", "el-Mu`imme", "Mudâfia", "Kâdiye" ve "Kalbü'l-Kur'ân" gibi isimler de verilmiştir.[148]

Bu sure genel olarak, âlemlerin Rabbi olan Allah'ın birliğini gösteren kesin delillere, öldükten sonra dirilmeye ve belde halkının (Antakya) kıssasına değinmektedir. Ayrıca Hz. Muhammed'in (sas) risaletini doğrulamakta ve desteklemekte, kâfirlerin aşırı gafletlerini ve inatlarını da kınamaktadır. Yine bu sure, kıyamet gününü hatırlatarak insanları müjdelemekte veya korkutmakta, o güne ait bazı sahneleri göz önüne koyarak mü'minlerin ve kâfirlerin gidecekleri yerleri bildirmektedir.[149]

1.4.2. Surenin Tarihsel Arka Planı

Surenin muhtevasından, Mekke döneminin sonlarına doğru nazil olduğu anlaşılmaktadır. Yâsîn suresi Cîn suresinden sonra nazil olmuştur. Abdullah b. Abbas'tan (v. 68/687) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber bir gün yanında birkaç sahabesiyle beraber Ukkaz panayırına gitmişti. Yolda Nahle denilen yerde sabah namazını kıldırdı. Bu esnada cinnilerden bir grup oradan geçerken Kur'ân tilavetini duydular ve dikkatle dinlemeye koyuldular. Müfessirlerden birçoğu bu rivayete dayanarak bu hadisenin Hz. Peygamber'in Tâif seferi esnasında olduğunu söylemişlerdir. Tâif seferi bi'setin onuncu yılında, hicretten üç sene önce vuku' bulmuştur. Hal böyle olunca bu surenin Mekke döneminin sonlarında nazil olduğu anlaşılmaktadır.[150]

---

[147] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, IV, 473.
[148] Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* VI, 4002.
[149] Sâbûnî, *Safvetü't- Tefâsîr,* V, 178.
[150] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* IV, 567 ve VI, 479-480.

1.4.3. Yâsîn, 36/7. Ayetin Metni ve Meali

Bu çalışmada incelenen ayetlerden dördüncüsü olan Yâsîn suresi 36/7. ayetin metni ve meali şu şekildedir:

"لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَى اَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لاَ يُؤْمِنُونَ "

"Andolsun ki, onların çoğunun üzerine azap sözü hak olmuştur. Onlar imana gelmezler."

1.4.4. Yâsîn, 36/7. Ayetin Siyâk-Sibâk İlişkisi

1.4.4.1. Yâsîn, 36/7. Ayetin Öncesi İle Münasebeti

Allah Teâlâ bu sureye Kur'ân-ı Kerîm'in mucize olduğuna işaret için, genel olarak hurûf-u mukatta'a olarak kabul edilen **"يس"** kelimesi ile başlamıştır. Ardından da vahyin doğruluğu ve Hz. Muhammed'in peygamberliğinin gerçek olduğuna dair Kur'ân'ın üzerine yemin etmiş ve bu yemini "hakîm" sıfatı ile pekiştirmiştir. Kurtubî'nin (v. 671/1273) de belirttiği gibi hakîm, "Kendisinde herhangi bir bozukluk olmayacak şekilde nazmı ve manası sağlamlaştırılmış." demektir.[151] Bu yemine cevap olarak da, Hz. Muhammed'in diğer peygamberler gibi gerçek bir peygamber olduğunu ve dosdoğru yol olan İslâm şeriatı üzerinde olduğunu ifade etmiştir.

Devam eden ayetler Kur'ân'ın Hz. Peygamber'e ataları uyarılmamış olan ve bu yüzden de gaflet içinde bulunan kavmini uyarması için mutlak güç sahibi ve çok merhametli olan Allah tarafından indirilmiş olduğunu haber vermiştir. Altıncı ayette geçen **"ما"** edatındaki farklı i'rab ihtimallerine göre (mâ-i nâfiye, mâ-i masdariyye, ism-i mevsul) ayetin bu kısmına "ataları uyarılmış" ya da "atalarının uyarıldığı şey ile" anlamları da verilebilmektedir. Bu takdirde geçmiş devirlerdeki bütün insanlar kastedilmiş olmaktadır.[152] Her iki manaya göre de konumuzla alakalı olan durum Hz. Muhammed'in ilâhî ikaza muhtaç olan insanlara uyarıcı olarak gönderilmiş olması,

---

[151] Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Tahk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessetü'r-Risâle, Lübnan 2006, XVII, 410.

[152] Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 401-402; İbn Atiyye el-Endülûsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz,* Tahk. Abdusselâm Abduşşâfî Muhammed, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001, IV, 446.

âlemlerin rabbi olan Allah tarafından inzâl olunan Kur'ân'ı Kerîm ile desteklenmiş olması ve muhataplarının apaçık bir gaflet içinde bulunduklarıdır.

1.4.4.2. Yâsîn, 36/7. Ayetin Sonrası İle Münasebeti

Allah Teâlâ 7. ayette Hz. Muhammed'in muhatapları olan müşriklere inkârda ısrar etmeleri ve kendilerine yapılan uyarıyı dinlemeyip öğüt almamaları sebebi ile imanın nasip olmadığını, böylece de üzerlerine cehennem azabının vacip olduğunu bildirmiştir. Onların bu hallerini devam eden ayetlerde *"Biz, onların boyunlarına demir halkalar geçirdik. O halkalar çenelerine kadar dayanmaktadır. Bu sebeple kafaları yukarıya kalkık durumdadır. Biz onların önlerinden bir set ve arkalarından da bir set çekip gözlerini perdeledik, artık göremezler. Onları uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir, inanmazlar."*[153] şeklinde açıklamıştır.

Bu ayetlerde inkârda ısrar eden müşriklerin durumları hakkında temsili bir anlatıma yer verilmiştir. Kalpleri mühürlenen kâfirler elleri boyunlarına bağlı olan insanlara benzetilmiş, elleri boynuna bağlı olması sebebi ile kafası yukarı dikilmiş olan insanın önünü rahatça görüp serbest hareket edemeyeceğinden hareketle kalpleri mühürlü olan kâfirlerin de hakkı ve doğruyu görüp kabullenemeyecekleri anlatılmak istenmiştir. Ayrıca müşriklerin önlerine ve arkalarına set çekildiği belirtilmiştir. Taberî'ye (v. 311/923) göre buradaki setten maksat, müşriklerin hakkı görmelerine engel olan hevâ ve hevesleri, kötü amelleri ve sapıklıklarıdır.[154] Allah Teâlâ bu temsili anlatımlardan sonra Hz. Peygamber'e kalpleri mühürlenmiş olan müşrikleri uyarıp uyarmaması arasında pek bir farkın olmadığını, artık onların iman etmeyeceklerini bildirmiştir. Böylece Hz. Peygamber'in inkârda direnenleri iman dairesine sokmakla yükümlü olmadığına, bu gibi insanların kendi tercihlerinin sonucuna dünyada ve ahirette katlanmak zorunda kalacaklarına işaret edilmektedir.

Allah Teâlâ kendilerine üç peygamber birden gönderilmesine rağmen onlara tâbî olmayarak ölümle tehdit etmeleri ve bu elçilere yardım için gelen Habîbü'n-Neccâr[155] adlı kişiyi öldürmeleri yüzünden yok edici şiddetli bir ses (sayha) ile ilâhî

---

[153] Yâsîn, 36/8-10.
[154] Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 405.
[155] Kaynaklarda Habibü'n-Neccâr'ın, cüzzam hastası olduğu için şehirden uzak bir yerde oturduğu, mesleğinin dülgerlik olup ahşap heykeller yaptığı, elçilerin mucizelerini gördüğünde hidayet bulup genellikle ibadetle meşgul olduğu, günlük kazancının yarısını ailesine ayırıp diğer yarısını da hayır yolunda harcadığı, halkı da iman etmeye çağırdığında taşlanarak, linç edilerek veya hızarla kesilerek öldürüldüğü, bir keramet olarak kesilmiş

azaba çarptırılan Antakya Beldesi'nin halkının kıssasını müşriklerinin gözleri önüne ibret olarak koymuştur. Böylece ilâhî mesaja kulak tıkamakta ısrar eden ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr ederek bağnaz bir tutum sergileyenlere güçlü bir uyarı yaparken, diğer taraftan da ona tâbî olanların maneviyatını yükseltmiştir.

1.4.5. Yâsîn, 36/7. Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ geçen ayetlerde insanlara peygamber göndermenin ve kitap inzâl etmenin uyarma (inzar) için olduğunu beyan etmişti. Yedinci ayette de insanlara hidayeti vermenin peygambere ait olmadığını, onun vazifesinin "uyarma" olup yalnızca insanların hidayete ermelerine vesile olduğunu, ancak uyarılan insanların birçoğunun gaflette bulunup iman etmediğini ya da etmeyeceğini işaret etmiştir.

Fahreddin er-Râzî'nin (v. 606/1209) bildirdiğine göre, Allah'ın *"Andolsun ki onların çoğunun üzerine azap sözü hak olmuştur."* ifadesi ile ilgili olarak bir takım izahlar yapılmıştır. Şöyle ki;

a- Meşhur olan görüşe göre buradaki "söz" ile kastedilen, Allah Teâlâ'nın şeytana hitaben *"Andolsun ki, cehennemi mutlaka seninle ve onlardan sana tâbî olanların hepsiyle tıka basa dolduracağım."*[156] ayetinde verdiği sözdür. Bununla beraber tefsirlerde gerçekleşeceği belirtilen sözden maksadın Hûd, 11/119. ayet ile Secde, 32/13. ayette geçen Allah'ın *"Cehennemi hem cinlerden hem insanlardan bir kısmıyla dolduracağım!"* şeklindeki yemin ifadesi olduğu da belirtilmiştir.[157]

b- Buradaki mana "Benim ilmimde kimin iman edeceği, kimin de iman etmeyeceğine dair bilgi vardır. Bu ilmim ile ben bazıları hakkında "iman etmeyecek", bazıları hakkında da "iman edecek" dedim. Böylece sözüm hak oldu, tahakkuk etti ve başkasıyla değiştirilmeyecek bir biçimde sübût buldu." şeklinde izah edilebilmektedir. İbnü'l-Cevzî (v. 598/1201) bu iki görüşe katılmakla birlikte ayetteki "onların çoğu" ifadesinden maksadın Mekke halkı olduğunu ifade etmiştir.[158]

---

başını eline alıp dolaştığı gibi rivayetler yer alır. Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* IV, 484.

[156] Sâd, 38/85.

[157] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* IV, 477.

[158] İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr,* V, 170.

c- Buradaki "söz" ile maksat "Allah'ın ifadesinin peygamberlerin lisanında yer bulduğu ve delilinin de açık seçik olduğu "tevhid" gibi sözleri hak oldu. Buna rağmen insanların ekserisi iman etmezler." şeklinde ifade edilebilmektedir. Şu halde, herhangi bir hususta delil zuhûr ettiğinde muhatapların iman etmelerinin beklendiği ve delili dinlemek isteyen kimselere zaman verildiği anlaşılmaktadır. İnsanların bazılarının iman etmesine karşın ekserisi iman etmediklerinde, onlara iman etmeleri için verilen zaman geçtiği için artık iman etmeyecekleri böylece ortaya çıkmış olmaktadır. Ömer Nasûhi Bilmen (v. 1391/1971) bu görüşe katılmakla birlikte, onları Hz. Peygamber'in ilâhî azapla korkutmasının bu saatten sonra herhangi bir tesirinin olmayacağını ve onların uyanıp iman nimetine artık nail olamayacaklarını söylemiştir.[159]

d- Bu hususta yapılabilecek bir başka izah da " Onların ekserisi üzerine dünya azabı hak oldu. Çünkü onlar iman etmeyecekler." denilmesidir.[160]

Zemahşerî'ye (v. 549-1143) göre buradaki "söz" ile kastedilen, Allah Teâlâ'nın İblis'e hitaben verdiği *"Eğer dileseydik herkese hidayetini verirdik. Fakat benim "Andolsun ki cehennemi cinlerden ve insanlardan tamamen dolduracağım." sözüm gerçekleşecektir.*[161] ayetindeki sözdür.[162] İsmail Hakkı Bursevî (v. 1136/1725) de aynı görüşte olduğunu beyan ettikten sonra bu ayetin *"Fakat inkârcılar hakkında azap sözü gerçekleşmiştir."*[163] ayeti ile eşdeğer olduğunu savunmaktadır. Bu azabın inkârcılar tarafından azabı gerektirecek bir durum ya da zorlama sonucunda değil, kendi tercihleri ile inkârda direnmeleri ve kendilerine yapılan uyarıları dikkate almamaları sebebi ile gerçekleşeceğini söylemiştir.[164] Elmalılı Hamdi Yazır (v. 1361 /1942) ise buradaki sözden maksadın Secde, 32/13. ayette belirtilen söz olduğunu ve *"Doğrusu, aleyhlerinde Rabbinin hükmü kesinleşmiş olanlar imana gelmezler."*[165] ayetinin de bu manaya delalet ettiğini belirtmiştir.[166]

---

[159] Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meali Âlîsi ve Tefsîri,* Bilmen Yayınevi, İstanbul 1985, VI, 2919.
[160] Râzî, *Tefsîr-i Kebîr (Mefâtîhu'l-Ğayb),* XXVI, 43.
[161] Secde, 32/13.
[162] Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl*, V, 165.
[163] Zümer, 39/71.
[164] İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân,* VII, 36.
[165] Yunus, 10/96.
[166] Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* VI, 4009.

Mâtûridî (v. 333/945) buradaki "söz" ile kastedilenin Allah Teâlâ'nın şeytana hitaben, kendisine uyan insanları ve cinleri cehenneme atacağı şeklindeki söz olduğunu ifade ederken Sâd, 38/85 ve Secde, 32/13. ayetlere atıf yapmıştır.[167] Mevdûdî (v. 1399/1979) ise, burada kesinlikle iman etmemeye karar vermiş ve Hz. Peygamber'in her dediğine karşı çıkan kimselere işaret olunduğunu ve onlar hakkında "azabı hak ettiler, artık iman etmezler" şeklinde karar verildiğini söylemiştir. Bu durumdan Hz. Peygamber'in gerektiği şekilde tebliğ yapmasına rağmen inkârlarında diretenlere Allah'ın iman nasip etmeyeceği anlaşılmaktadır.[168]

Bu ayetteki **"حَقَّ الْقَوْلُ"** ifadesi ise, ayrıntılarını verdiğimiz ayetlerdeki Allah Teâlâ'nın cehenneme tıka basa doldurma sözünün kendilerine yapılan uyarıları dikkate almamaları ve iman etmemeleri sebebi ile ilâhî azabı hak edenlerin üzerine kesinlikle vuku' bulacağını bildirmektedir.

1.4.6. Yâsîn, 36/70. Ayetin Metni ve Meali

Bu çalışmada incelenen ayetlerden beşincisi olan Yâsîn suresi 36/70. ayetin metni ve meali şu şekildedir:

"لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ "

"Diri olanları uyarması ve kâfirler hakkındaki o azap sözünün gerçekleşmesi için Kur'ân'ı indirdik."[169]

1.4.7. Yâsîn, 36/70. Ayetin Tefsiri

Bu ayeti anlam bütünlüğü açısından bir önceki ayetle birlikte ele almak gerekmektedir. Allah Teâlâ surenin başında vahyin doğruluğu ve Hz. Muhammed'in peygamberliğinin gerçek olduğuna dair Kur'ân'ın üzerine yemin etmiştir. Bu iki ayet de mahiyet açısından surenin başındaki ayetlerin benzeri durumundadır. Şöyle ki; Kureyş'li müşrikler Hz. Peygamber'i şair, getirmiş olduğu Kur'ân'ı da şiir olarak niteleyerek insanları Hz. Peygamber'den ve Kur'ân'dan uzak tutmaya çalışıyorlardı. 69. ayette Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e şiir öğretmediğini, şair olmanın da ona

---

[167] İmam-ı Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmut el-Mâtûridî, *Te'vîlât-ı Ehli's-Sünne,* Tahk. Dr. Mecdi Basullum, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005, VIII, 504.
[168] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* IV, 571.
[169] Yâsîn, 36/70.

yakışmayacağını,[170] bilakis Hz. Peygamber'e Kur'ân'ı dinleyenler için birer öğüt ve apaçık bir delil olan verdiğini ifade ederek müşriklerin iddialarını boşa çıkarmıştır.

Bu ayetlerin hedefi surenin başında kendisi üzerine yemin edilen Kur'ân'ın ve hak peygamber olan Hz. Muhammed'e verilen risalet görevinin mahiyetini aydınlığa kavuşturmaktır. Buna göre; muhataplar Hz. Peygamber'in şiir öğretilmiş bir kişi olmadığını ve ilâhî mesajı getiren gerçek bir peygamber olduğunu anlayacaklardır. Onun getirdiği vahiy yalnızca öğüt niteliğindedir ve insanlığın hayrına ve kurtuluşuna vesile olacak açıklamalar içermektedir. O esrarengiz bilgiler ve bilmeceler gibi ifadeler taşıyan bir kelam değil, aksine muhteva ve üslûbu ile insanı düşünmeye sevk eden apaçık bir kitaptır. Yine o ibadetlerde okunan ve okunup gereğince amel edilmesi karşılığında ecir alınan ilâhî bir kitaptır.[171]

Konumuz olan 70. ayette Kur'ân'ın indiriliş amacı kısa ve öz bir ifade ile ortaya konmuştur. Bu ayette Allah Teâlâ akıl nimetini gereğince değerlendirebilen, basiretini açık tutabilen; böylece ruhu, aklı ve yüreği ile diri olanların bu mesajdan gerekli uyarıları alabileceklerini, aksi durumda olup inkârcılığa sarılanların ise artık mazeretleri kalmayacağından dolayı ilâhî cezaya müstahak olacaklarını bildirmiştir. Bu durumda Allah Teâlâ'nın "Cehennemi şeytana uyanlarla dolduracağına dair sözü" yerine gelmiş olmaktadır. Nitekim *"Herhangi bir güruh onu (Kur'ân'ı) inkâr ederse, onun varacağı yer ateştir. Ondan hiç şüphen olmasın. Şüphesiz o, Rabbin tarafından (bildirilmiş) gerçektir. Fakat insanların çoğu inanmazlar."*[172] ayeti de bu ayeti desteklemektedir. [173]

Ayetteki "diri olanlar" ifadesinin hangi manaya geldiği hususunda müfessirlerce "kalbi ve basireti diri (açık) olanlar, akıllı olanlar, kendisine hitap edileni anlayanlar, hidayeti bulanlar ve mü'min olanlar" gibi farklı görüşler ortaya atılmıştır.[174]

Fahreddin er-Râzî'ye (v. 606/1209) göre ayetteki "söz" kelimesi Secde,32/13 ve Zümer, 39/71. ayetlerde bildirilen Allah Teâlâ'nın azap kelimesi (hükmü) anlamındadır. Nitekim Allah Teâlâ Secde suresi 13. ayette *"Cehennemi hem*

[170] Kurtubî şöyle der: "Evet, Rasûlüllah (sas) şiir söylemez, şiirin veznine göre ve kalıplarına göre konuşmazdı. Hatta eskiden söylenmiş bir beyti herhangi bir sebeple okumaya çalıştığında veznini bozarak okurdu, sadece anlamlarını muhafaza ederek söylerdi. Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l- Kur'ân,* XVII, 480.
[171] Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl*, V, 190.
[172] Hûd, 11/17.
[173] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, IV, 510.
[174] İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr,* V, 193.

cinlerden hem insanlardan bir kısmıyla dolduracağım!", Zümer suresi 71. ayette de *"Fakat inkârcılar hakkında azap sözü gerçekleşmiştir."* buyurmuştur.[175] İsmail Hakkı Bursevî'ye (v. 1138/1725) göre ise buradaki "söz" ile kastedilen Hûd, 11/119. ayette geçen Allah'ın *"Cehennemi hem cinlerden hem insanlardan bir kısmıyla dolduracağım!"* şeklindeki yemin ifadesidir.[176]

Sonuç olarak denilebilir ki; Allah Teâlâ bu ayette *"Kâfirler hakkındaki o sözün gerçekleşmesi için Kur'ân'ı indirdik."* buyurarak, bu azabın gerçekleşmesinin yeter sebebini Kur'ân'ın uyarılarına kulak asmamak olarak karara bağlamıştır. Bu ayetteki "**يَحِقَّ الْقَوْلُ**" ifadesi de Kur'ân'ın bütün bu uyarılarına kulak asmayarak inkârcılığa sarılanların üzerlerine ilâhî azabın vuku' bulacağını ifade etmektedir.

1.5. SÂFFÂT SURESİ, 37/31. AYETİN TEFSİRİ

1.5.1. Sâffât Suresinin Genel Özellikleri

Sâffât suresi 182 ayet olup Allah'ın birliği, peygamberlik, öldükten sonra dirilme, vahiy ve hesaba çekilme gibi iman esaslarını yerleştirmeyi hedef alan Mekkî surelerdendir. Mushaftaki sıralamaya göre 37, nüzûl sırasına göre 56. suredir. En'âm suresinden sonra, Lokman suresinden önce Mekke döneminde nazil olmuştur. Sure adını ilk ayette geçen "sıra sıra dizilenler, saf tutanlar, saf saf duranlar" anlamına gelen "es-Sâffât" kelimesinden almıştır. Genel görüşe göre bu kelime melekleri ifade etmektedir. [177]

Surede genel olarak Allah'ın birliği, ahiret hayatının gerçekliği ve mahiyeti, Hz. Peygamber ile kâfirler arasında geçen bazı tartışmalar ve Arapların bir takım halleri ile inançları anlatılmaktadır. Ayrıca inkârcı olanlar ile olmayanların kıyamet günündeki birbirlerinden farklı durumları, Allah'ın samimi kullarının cennetteki mutlu yaşayışları, inkârcıların ise ahiretteki pişmanlıkları ve birbirlerini suçlamaları hakkında bilgi verilmektedir. Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. İshak, Hz. Musa ve Hz. Harun, Hz. İlyas, Hz. Lût ve Hz. Yunus Peygamberlerin hayat hikâyelerinin

[175] Râzî, *Tefsîr-i Kebîr (Mefâtîhu'l-Ğayb),* XXVI, 106.
[176] İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân,* VII, 86.
[177] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* IV, 517.

ibretli yanları ve Allah'ın onları yardımı ile desteklemesi anlatılmaktadır. Putperestlerin batıl inançlarının yanlışlığı da eleştirilmektedir.[178]

1.5.2. Surenin Tarihsel Arka Planı

Surenin üslûbundan Hz. Muhammed'in ve ashabının şiddetli bir muhalefetle karşı karşıya bulundukları belli olmaktadır. Muhtevasından ise surenin Mekke döneminin sonlarına doğru nazil olduğu anlaşılmaktadır. O dönemlerde Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği tevhid ve ahiret akidesini alaya alıp inkâr ediyorlardı. Müslümanların dörtte üçü ülkelerini terk ederek hicret etmek zorunda bırakılmışlardı. Mekke'de Hz. Peygamber ile birlikte kalan 40-50 kadar Müslüman ise her bakımdan çaresizlik içindeydiler. Ancak her türlü zulüm ve işkenceye hâlâ dayanmaktaydılar. Bu sure Müslümanların günlerini böyle baskı ve zulüm altında geçirdiği bir dönemde nazil olmuştur.

Surenin son bölümünde müşriklere inkâr ettikleri Hz. Peygamber'in kısa bir zaman sonra kendilerini hüsrana uğratacağı ve kendilerini Allah'ın askerlerinin ayakları altında bulacakları ültimatomu verilmiştir. Nitekim aradan daha 15-16 yıl bile geçmeden Mekke fethedilmiş ve oradaki müşrikler Allah'ın bildirdiği gibi kendilerini Allah'ın askerlerinin ayakları altında bulmuşlardır.[179]

1.5.3. Ayetin Metni ve Meali

Bu çalışmada incelenen ayetlerden altıncısı olan Sâffât suresi 37/31. ayetin metni ve meali şu şekildedir:

"فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا اِنَّا لَذَائِقُونَ"

"Onun için üzerimize Rabbimizin azap sözü hak oldu. Biz o azabı mutlaka tadacağız."

1.5.4. Ayette Yer Alan "lezâigûn" (لَذَائِقُونَ) Kavramı

"ذَوْق" ağızda tadın olmasıdır. Bu kelime az yenen şeyler için kullanılır. Fazla yenen şeyler için **"اَكْل"** kelimesi kullanılır. Kur'ân-ı Kerîm'de "azap" konusunda bu kelime

[178] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/37-saffat-suresi (ErişimTarihi: 02.01.2018).
[179] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* V, 7-8.

tercih edilmektedir. Örfen az veya çok yemek için kullanılabilirse de azap konusunda kullanılması daha yaygındır. Nisâ, 4/56; Secde, 32/20-21; Enfâl, 8/14 ve 35; Duhân, 44/49; Sâffât, 37/38 ayetlerinde "azabı tatmak" manasına kullanılmıştır. Bu kelime bazen "rahmet" konusunda kullanılır. Hûd, 11/9 ve Şûrâ, 42/48 ayetinde bu manada kullanılmıştır. Bazen de "denemek ve sınamak" anlamında kullanılır. Nahl, 16/112 ayetinde de bu manada kullanılmıştır.[180]

1.5.5. Ayetin Siyâk-Sibâk İlişkisi

1.5.5.1. Ayetin Öncesi İle Münasebeti

Allah Teâlâ Sâffât suresine saf bağlayıp duranlara, haykırarak sevk edenlere ve zikri (Allah'ın kelamını) okuyanlara yemin ederek başlamış, ardından kendisinin doğunun ve batının, yerin ve göğün tek ilahı olduğunu belirtmiştir. Bu ayetlerde kendilerine yemin edilen varlık topluluğunun mahiyeti hakkında bir takım farklı görüşler olmakla beraber, müfessirlerin çoğuna göre burada mevzubahis olan topluluk meleklerdir. *"Saf saf dizilenler"* ifadesi ile Allah'ın emirlerini yerine getirmek için O'nun huzurunda saf şeklinde dizilmiş olarak bekleyen ve O'nun emri ile kâinatın işlerini yürüten melekler kastolunmaktadır. *"Haykırarak sevk edenler"* ifadesi ile gök cisimlerini en küçük bir sapmaya dâhî izin vermeksizin ilâhî hüküm ve yasalara göre idare eden melekler kastolunmaktadır.[181] *"Zikri (Allah'ın kelamını) okuyanlar"* ifadesi ile de Allah'ı takdis ve tesbih eden, O'nu öven ve yücelten ve O'nun ayetlerini peygamberlerine okuyan melekler kastolunmaktadır.[182]

"Şüphesiz sizin ilahınız birdir."[183] ayeti ilk üç ayetteki yeminin cevabıdır. Mekke'li müşrikler "O, bunca ilahı bırakıp tek bir ilah olduğunu mu söylüyor? Bir tek ilah bütün bu mahlûkatın işlerinin hakkından nasıl gelebilir?" demişlerdi.[184] Allah Teâlâ da bütün kâinat nizamının öteden beri kendisinin emri ile ayakta durduğu gerçeğini vurgulamak ve önceki ayetlerdeki özellikleri taşıyan meleklerin şan ve şereflerini yüceltmek için onların üzerlerine yemin ettikten sonra bu ayeti inzâl etmiştir. Göklerin ve yerin arasındaki bütün varlıkların yaratıcısının yalnızca kendisi

---

[180] el-İsfahânî, *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, s. 403-404.
[181] İbn Atiyye, *el- Muharreru'l-Vecîz,* IV, 465; Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* IV, 519.
[182] Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l- Kur'ân,* XVIII, 6-7.
[183] Sâffât, 37/4.
[184] Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* XVIII, 7.

olduğunu, kâinatın sahibi ve hükümdarı olup bütün işleri melekler aracılığı ile idare ettiğini bildirerek müşriklerin iddialarını bertaraf etmiştir.

Hz. Muhammed'e (sas) peygamberlik vazifesi verildiği dönemde Araplar arasında kehanet çok yaygın ve makbuldü. O dönemde ğayb hakkında bilgi veren ve ğaybtan haber getiren birçok kâhin vardı. Araplar kendi geçmiş ve gelecekleri hakkında haber veren bu kimselere aşırı derecede inanırlardı. Bu kâhinler cin ve şeytanların, kendilerinin emirleri altında olduklarını ve kendilerine ğaybtan haberler getirdiklerini iddia ediyorlardı. Hz. Peygamber'e ilk kez vahiy geldiğinde Kur'ân-ı Kerîm'in ayetlerini tebliğ etti ve bu ayetlerin kendisine Allah tarafından melek aracılığıyla geldiğini söyledi. Bunun üzerine kâfirler Hz. Peygamber'e "kâhin" demeye başladılar. Öyle ki şeytanın kâhinlere haber getirdiği gibi Hz. Peygamber'e de getirdiğini, onun da bu bilgileri kendilerine vahiy diye aktardığını iddia ettiler. Devam eden ayetlerde Allah Teâlâ Hz. Peygamber'in kâhin olmadığını, getirdiği haberlerin şeytanın çaldığı ifadeler olmayıp bizzat kendi emirleri olduğunu bildirerek müşriklerin yalan iddialarını bir kez daha boşa çıkarmıştır.

Müşrikler Hz. Peygamber'e "Bizler ölüp, cesetlerimiz çürüyüp toprak ve kemik olduktan sonra mı tekrar diriltileceğiz? Bizden önce ölüp yok olan atalarımız da mı böyle diriltilecekler?" diyerek öldükten sonra dirilmeyi inkâr ediyorlardı. Allah Teâlâ da onların bu iddialarına cevap olarak insanın yaratılışından söz ederek kâinatı, gökyüzünü, yeryüzünü ve içindeki sayısız mahlûkatı yaratıp yoktan var etmenin mi, yoksa ölümden sonra tekrar diriltmenin zor olduğu mukayesesini önlerine sunmuştur.[185] Daha sonra da tekrar diriltildikten sonraki kıyamet gününün dehşetli hallerinden haber vermiş, Sûr'a ikinci üfleme işlemi olan zecreden[186] sonra insanların o günün korkunç hallerini bizzat müşahede ettiklerinde duyacakları pişmanlığı ifade edercesine "Bize yazıklar olsun. Biz helak olduk ve zarara uğradık. İşte bu, o hesap ve ceza günüdür." diyeceklerini bildirmiştir. Böylece kâfirlerin kıyamet gününde kendi kendilerini ayıplayıp suçlayacaklarını ve dünyada iken nefislerine zulmettiklerini itiraf edeceklerini haber vermiştir.[187]

---

[185] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* IV, 525.
[186] Zecre; Sûr'un ikinci üflenişi sırasında çıkaracağı, bütün ölülerin kaçınılmaz olarak dirilmelerini sağlayacak olan dehşetli sesi ifade etmektedir. Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* IV, 526.
[187] Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân,* XIX, 516-519; Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* IV, 526.

1.5.5.2. Ayetin Sonrası İle Münasebeti

Allah Teâlâ geçtiğimiz ayetlerde kendisine asi olanların ahiretteki hesaplarının ve azaplarının mahiyeti ile kendisine tâbî olan halis kullarının nail olacakları nimetlerin mahiyetini bildirmiştir. Kendisine iman eden ihlâslı kulların çeşitli meyveler ve naîm cennetlerinde tahtlar üzerinde ikramlarla mükâfatlandırılacakları, buna karşın cehennemliklerin zakkum ağacından yedirileceği,[188] karınlarını bunlarla doldurduktan sonra üzerine de kaynar su içirileceği beyan edilmiştir.

Surenin devamında sırasıyla Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. Musa ile Hz. Harun, Hz. İlyas, Hz. Lût ve Hz. Yunus'un kıssalarından bahsedilmektedir. Özellikle Hz. İbrahim'in gördüğü rüya neticesinde Hz. İsmail'i kurban etme hususundaki imtihanına genişçe yer verilmiştir. Allah Teâlâ surenin genelinde insanlık tarihinden ibret verici olayları ve örnekleri sunarak iman esaslarını ispat etmiş ve Hz. Muhammed (sas) başta olmak üzere bütün peygamberlerin İslâm'ı tebliğ ettiklerini bildirmiştir. Bu peygamberlere tâbî olanların dünya ve ahirette çeşitli nimetlere boğulacaklarını, buna mukabil itaat dairesinin dışında kalmakta ısrar edenlerin dünya ve ahirette ilâhî cezaya maruz kalacaklarını; ayrıca dünya ve ahirette yardımının peygamberleri ve veli kulları için, iyi sonucun da takva sahibi olan kulları için olduğunu bildirmiştir.

1.5.6. Ayetin Tefsiri

Bu ayeti, daha önceki birkaç ayetle birlikte ele aldığımızda konu daha kolay anlaşılmaktadır. Mekke'li putperestler asr-ı saadette, 22. ayette "zalimler" diye anılan lider kesiminin öncülüğünde İslâm'a, Kur'ân'a ve Hz. Peygamber'e karşı olan mücadelelerinde birbirlerinden hiçbir yardımı esirgemiyorlar ve tam bir dayanışma halinde amansız bir baskı ve zulüm için mücadele veriyorlardı. Konumuz olan 31. ayetin hemen öncesinde, o çetin hesap günü geldiği zaman kâfirlere kınama ve azarlama yolu ile niçin yardımlaşamadıklarının sorulacağı ve o günde Allah'ın hükmüne teslim olmaktan başka çarelerinin kalmayacağı bildirilmiştir.[189]

---

[188] Râgıb el-İsfahânî, "zakkûm" kelimesini kısaca "cehennemde bulunan iğrenç yiyecekler." şeklinde açıklamıştır. el-İsfahânî, *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, s. 459.
[189] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, IV, 528.

Allah Teâlâ'nın bildirdiğine göre o dehşetli hesap gününde köşeye sıkışan kâfirler, dünyadaki yardımlaşmaları bir tarafa, artık birbirlerine sataşmaya ve tartışmaya başlayacaklardır. Tâbî olanlar kendilerine isyanda önderlik edenlere "Siz bize, doğru görünerek geliyordunuz ve batılı bize süslü gösteriyordunuz. Bizi hak yola uymaktan alıkoyuyordunuz." diyerek suçlarını üzerlerinden atarak hafifletmeye çalışacaklardır. İsyan önderleri de dünya hayatında iken kendilerine tâbî olan, şimdi ise kendilerini suçlayan bu asilere "Sizi sapıklığa biz sevk etmedik. Sizi iman etme hususunda da engellemedik. Tam tersine siz kendi özgür iradeniz ile inkâr ettiniz ve iman etmediniz. Çünkü sizin kalpleriniz imanı inkâr edici ve isyanı kabul edici idi. Nitekim siz Allah'ın birliğini itiraf etmiyordunuz. Bir kısım putlara kulluk ediyordunuz. Bize uymadığınız takdirde sizi zorlayacak ve ezecek gücümüz yoktu. Tam tersine sizde kötülük ve asilik kapasitesi vardı. Bunun için siz bizim isyana davetimizi kendi arzu ve isteğiniz ile kabul ettiniz." diyerek cevaplayacaklar ve onları yalanlayacaklardır.[190] Mü'min, 40/47-48 ve Sebe', 34/31-33. ayetlerde bu durum açıkça belirtilmiştir.

Konumuz olan*"Onun için üzerimize Rabbimizin azap sözü hak oldu. Biz o azabı mutlaka tadacağız."* ayetine gelince, Allah Teâlâ bu ayette asi önderlerin[191] azabı hak ettiklerini ve kendilerine uyan diğer asiler ile beraber cezalandırılacaklarını itiraf edeceklerini bildirmiştir. Devam eden ayetlerde de asi önderlerin, onlara uyan taraftarlarının ve taptıkları şeylerin tamamının dünyada azgınlıkta ortak oldukları gibi kıyamet gününde de azapta ortak olacaklarını ve pişmanlıklarının kendilerine fayda vermeyeceğini bildirmiştir. Hülâsa yönetimi altındakileri Hz. Peygamber'in gösterdiği doğru yoldan saptıranlar hem kendi günahlarından dolayı hem de başkalarını saptırmalarından dolayı, yine başkasının güdümünde olup onlarla beraber sapanlar da yine hem yoldan çıkmalarından hem de başkalarının uydusu olmalarından dolayı ilâhî cezayı göreceklerdir.[192]

Allah Teâlâ zalim isyancıların tamamına azabın hak olduğunu belirttikten sonra, onların çekecekleri azabın sebebi olarak kâfirlerin kendilerine **"لااله الاالله"**, "Allah'tan

[190] Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 524-527.
[191] Taberî ve İbn Atiyye gibi bazı müfessirler, burada suçlayanların inkârcılar, suçlananların da onları hak yoldan saptıran görünmez varlıklar (cinler ve şeytanlar) olduğunu ileri süren rivayetlere itibar etmişlerdir. Ancak çoğunluğun yorumuna göre suçlayanlar sıradan inkârcılar, suçlananlar da onların liderleri konumunda olanlardır. Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* IV, 528.
[192] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* IV, 529.

başka ilah yoktur." denildiğinde kibirlenip böbürlenerek bunu kabul etmemeleri ve "Mecnun bir şair için tanrılarımızı mı bırakacağız." demelerini göstermiştir. Kâfirler Hz. Peygamber hakkında bu şekilde delilik, şairlik, kâhinlik vs. ithamlarda bulunarak onu insanların gözünden düşürüp başarısız kılacaklarını zannediyorlardı. Allah Teâlâ kâfirlerin bu içi boş iddialarını söylediklerinin yalan olduğunu, Hz. Muhammed'in getirmiş olduğu ayetlerin şiir değil bizzat kendisinin vahyi olduğunu ve kendinden önceki peygamberleri de tasdik ettiğini bildirerek boşa çıkarmıştır. Burada Hz. Muhammed'in önceki peygamberleri tasdik ettiğinin özellikle belirtilmesi, onun getirdiği dinin diğer dinlerde de mevcut olan evrensel gerçekleri ve ilkeleri içerdiğini göstermektedir.[193]

Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767) bu ayetteki azabın hak olması hususunun Allah'ın şeytana hitaben "*Andolsun ki, cehennemi mutlaka seninle ve onlardan sana uyanların hepsiyle dolduracağım."*[194] şeklindeki sözüne işaret olduğunu söylemiştir. Bu ifadenin hemen ardından gelen **"اِنَّا لَذَائِقُون"** ifadesi de "Rabbimizin sözü bizim üzerimizde hak ve vacip olunca bizim bu azabı tatmamız gerekmiştir." anlamını taşımaktadır.[195] İsmail Hakkı Bursevî (v. 1137/1725) de bu görüştedir.[196]

Kurtubî (v. 671/1273) "*Üzerimize Rabbimizin azap sözü hak oldu*" ifadesinin, kendilerine uyulan elebaşları tarafından söyleneceğini belirtmektedir. Yani "Bizim üzerimize de sizin üzerinize de Rabbimizin sözü hak olmuştur. Allah Teâlâ'nın *"Andolsun ki, cehennemi hem cinlerden hem insanlardan bir kısmıyla dolduracağım."*[197] ifadesi ile takdir ettiği ve peygamberleri vasıtasıyla haber verdiği şekilde hepimiz azabı tadacağız." diyecekler ve haklarında kesin hüküm olarak kararlaştırılan azabı kabul edeceklerdir.[198] İmâm Beğavî (v. 516/1122) de bu görüştedir.[199]

İbnü'l-Cevzî (v. 598/1201) ise buradaki sözden maksadın *"Allah buyurdu ki:"Haydi sen yerilmiş ve kovulmuş olarak çık oradan. Andolsun ki, onlardan sana kim uyarsa,*

---

[193] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* IV, 531.
[194] Sâd, 38/85.
[195] Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr-i Kebîr,* Tahk. Abdullah Mahmûd Şehhâte, Terc. M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yayınları, İstanbul 2006, III, 470; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr (Mefâtîhu'l-Ğayb),* XXVI, 135.
[196] İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân,* VII, 115.
[197] Secde, 32/13.
[198] Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l- Kur'ân,* XVIII, 26-27.
[199] Ebû Muhammed Muhyi's-Sünne el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî (Meâlimü't-Tenzîl),* Dâru Tayyibe, Riyad ts., VII, 39

sizin hepinizi cehenneme dolduracağım."[200] ayetindeki söz olduğunu söylemektedir. Buradaki **"اِنَّا لَذَائِقُون"** ifadesi asi önderlerin ve kendilerine uyan diğer asilerin hep beraberce azaba müstahak olacaklarını kabul ettikleri anlamını taşımaktadır.[201]

1.6. FUSSİLET SURESİ, 41/25. AYETİN TEFSİRİ

1.6.1. Fussilet Suresinin Genel Özellikleri

Fussilet suresi 54 ayet olup Allah'ın birliği, peygamberlik, öldükten sonra dirilme ve hesaba çekilme gibi imanın rükünlerini ele alan Mekkî surelerdendir. Mushaftaki sıralamaya göre 41, nüzûl sırasına göre 61. suredir. Mü'min (Ğâfir) suresinden sonra, Şûrâ suresinden önce Mekke döneminde nazil olmuştur. Sure adını 3. ve 44. ayetlerde geçen ve "genişçe açıklandı, apaçık anlaşılır hale getirildi" anlamlarını taşıyan "fussilet" ifadesinden almıştır. Sure, ayrıca başındaki **"حم"** harfleri ve secde ayeti olan 37. ayet sebebiyle "Hâ mîm es-Secde" diye de anılmaktadır. [202]

Bu sure Allah Teâlâ'nın kudret ve azametini belgeleyerek ibadet edilmeye layık olan yegâne varlığın Allah olduğunu vurgulamaktadır. Surede genel olarak Mekke putperestlerinin Hz. Peygamber, Kur'ân-ı Kerîm ve İslâm karşısındaki inkârcı, inatçı ve baskıcı tutumlarından bahsedilmiştir. Özellikle Kur'ân karşısında takındıkları peşin hükümleri sonucunda nasıl bir akıbeti hak ettikleri üzerinde durulmuştur. Geçmişteki bazı kavimlerin kendi dinleri ve peygamberleri karşısındaki haksız tavırları sebebi ile başlarına gelen felaketler bildirilerek insanları uyarıcı mahiyette kısa bilgiler verilmiştir.[203]

1.6.2. Surenin Tarihsel Arka Planı

Bu sure muteber rivayetlere göre Hz. Hamza'nın Müslüman olmasından Hz. Ömer'in Müslüman olmasına kadarki zaman diliminde nazil olmuştur. Meşhur siyer tarihçisi Muhammed b. İshak (v. 151/768), meşhur ravi Muhammed b. Ka'b Kurazî'den (v. 90/708) surenin nüzûl zamanı ile ilgili kısaca şunları nakletmiştir: Kureyş'in ileri gelenleri bir gün Mescid-i Harâm'da oturmuşlar, sohbet ediyorlardı. Hz. Peygamber de bir köşede yalnız başına oturuyordu. O dönemde Hz. Hamza Müslüman olmuştu

---

[200] A'râf, 7/18.
[201] İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr,* V, 209.
[202] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, IV, 683.
[203] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/41-fussilet-suresi (Erişim Tarihi: 25.01.2018).

ve Kureyş'in ileri gelenleri İslâm'ın yayılışından tedirginlik duyuyorlardı. Ebû Süfyan'ın kayınpederi olan Utbe b. Rebîa Hz. Peygamber'e bazı tekliflerde bulunmak için yanına oturdu ve şöyle dedi. "Ey yeğenim! Sen kendinin soy bakımından ne kadar asil olduğunu biliyorsun. Fakat sen kavmine musibet getirdin ve topluluk içinde ayrılık çıkardın. Üstelik kavminin dinini ve ilahlarını kötülüyorsun, atalarımızın kâfir olduğunu iddia ediyorsun. Şimdi beni iyi dinle. Çünkü sana bazı tekliflerde bulunacağım." Hz. Peygamber "Konuş ya Ebû'l-Velîd! Seni dinliyorum." buyurdu. Utbe "Ey yeğenim! Giriştiğin bu işten maksadın zengin olmaksa sana hepimizden daha zengin olacağın kadar mal verelim. Eğer maksadın büyüklük ve liderlikse seni kendimize lider seçelim. Eğer seni bir hastalık ya da cin rahatsız ediyorsa aramızda para toplayıp çok iyi bir tabip bulalım ve seni tedavi ettirelim." dedi. Hz. Peygamber "Şimdi sen beni dinle." buyurduktan sonra Fussilet suresini okumaya başladı. Utbe arkasına yaslanmış bir halde onu dinliyordu. Hz. Peygamber *"Eğer onlar büyüklük taslarlarsa, bilsinler ki Rabbinin yanında bulunanlar (melekler) gece gündüz hiç usanmadan onu tesbih ederler."*[204] ayetini okuduktan sonra secde etti ve "Ey Ebû'l-Velîd! Cevabını aldın, artık gerisini sen bilirsin." buyurdu. Utbe Hz. Peygamber'in yanından kalkıp arkadaşlarının yanına gittiğinde "Sana ne söyledi? Anlat bize." dediler. Utbe "Yemin olsun ki, daha önce böyle bir söz işitmiş değilim. Bu şiir, sihir ya da kehanet değildir. Beni dinleyecek olursanız, onu kendi haline bırakın." dedi. Bunun üzerine Kureyş'in ileri gelenleri "Ey Ebû'l-Velîd! O seni de büyülemiş." dediklerinde Utbe, "Ben kendi kanaatimi söyledim. Yine de siz kendiniz bilirsiniz." diye karşılık verdi.[205]

Bu kıssa Câbir b. Abdullah'tan (v. 79/697) bazı farklılıklarla nakledilmiştir. Şöyle ki; Hz. Muhammed (sas) *"Eğer yüz çevirirlerse de ki: "Ben sizi Âd ve Semûd kavimlerini çarpan yıldırım gibi bir yıldırıma karşı uyardım."*[206] ayetini okurken Utbe telaşla Hz. Peygamber'in ağzını kapatmaya çalıştı ve "Allah hakkı için kavmine merhamet et!" dedi. Utbe bu davranışını Kureyş'in ileri gelenlerine "Muhammed'in her söylediğinin gerçekleştiğini hepiniz biliyorsunuz. İşte ben de bizim üzerimize

[204] Fussilet, 41/38.
[205] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* V, 171-172.
[206] Fussilet, 41/13.

azabın geleceğinden korktuğum için ağzını kapatmaya çalıştım.” diye izah etmiştir.[207]

1.6.3. Ayetin Metni ve Meali

Bu çalışmada incelenen ayetlerden yedincisi olan Fussilet suresi 41/25. ayetin metni ve meali şu şekildedir:

وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَاءَ فَزَيَّنُوا لَهُمْ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنسِ اِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ “

“Biz onlara birtakım arkadaşlar musallat ettik de, bu arkadaşlar onlara önlerinde ve arkalarında ne varsa hepsini güzel gösterdiler. Böylece kendilerinden önce gelip geçmiş olan cinler ve insanlar için uygulanan azap sözü, onlar için de hak (gerekli) oldu. Doğrusu onların hepsi de kendilerine yazık etmişlerdir.”

1.6.4. Ayette Yer Alan Bazı Kavramlar

1.6.4.1. “Kayyednâ” (وَقَيَّضْنَا)

Bu ayette ve Zuhrûf, 43/36 ayetinde “musallat etmek” anlamında kullanılmıştır. Râgıb el-İsfahânî (v. 502/ 1108) musallat etmenin “fırsat vermek” anlamına geldiğini ifade etmektedir. Yani şeytanın o kimse üzerinde yumurta kabuğunun yumurta üzerindeki hâkimiyeti gibi bir hakimiyet kurmasına izin verme anlamındadır.[208]

1.6.4.2. “Kuranâe”, (قُرَنَاءَ)

“اِقْتِرَان” kelimesi “iki veya daha fazla şeyi bir arada toplama” anlamında **“اِزْدِوَاج”** kelimesi gibidir. Zuhrûf, 43/53 ayetinde bu manaya kullanılmıştır.

“قَرِين” kelimesi “arkadaş ve denk olma” anlamlarına gelmektedir. Cemisi **“قُرَنَاءَ”** şeklinde gelir. Sâffât, 37/51; Kâf, 50/23 ve 27; Zuhruf, 43/36; Fussilet, 41/25 ayetlerinde bu anlamda kullanılmıştır.

---

[207] İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm,* XII, 215-216.
[208] el-İsfahânî, *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, s. 872.

"قَرْن" kelimesi ise "bir arada olan toplum" anlamında kullanılır. Cemisi **"قُرُون"** şeklinde gelir. Yunus, 10/13; İsrâ, 17/17; Meryem, 19/98; Furkan, 25/38; Mü'minûn, 23/31 ve 42 ayetlerinde bu anlamda kullanılmıştır.[209]

1.6.4.3. "Fezeyyenû" (فَزَيَّنُوا)

"زِينَة" hem dünyada hem de ahirette insanı hiçbir durumda kusurlu yapmayan şeydir. Nefsi zinet (ilim, güzel inançlar vs.), bedeni zinet (güç, uzun boyluluk vs.) ve harici zinet (mal, makam vs.) olarak üçe ayrılır. Hucurât, 49/7 ayeti nefsi zinete, A'râf, 7/32 ve Kasas, 28/79 ayetleri de harici zinete örnektir.

Allah Teâlâ süslemeyi bazen kendine, bazen şeytana nispet eder. Bazen de kimin yaptığını belirtmeden zikreder. Örneğin Hucurât, 49/7; Neml, 27/4; En'âm, 6/108 ayetlerinde süslemeyi kendisine, Enfâl, 8/48; Hicr, 15/39 ayetlerinde şeytana nispet etmiştir. Âl-i İmrân, 3/14; Tevbe, 9/37 ve Bakara, 2/212 ayetlerinde de kimseye nispet etmemiştir.

Râgıb el-İsfahânî (v. 502/ 1108) bir şeyi Allah'ın süslemesi ile insanın süslemesi arasındaki farka şu şekilde değinmektedir. "Allah'ın bir eşyayı süslemesi, onu süslenmiş olarak yaratması ve aynı şekilde onu icat etmesiyle olur. İnsanın eşyayı süslemesi ise onu dekore etmeleriyle ya da onu sözleriyle övmeleri ve onun değerini yüceltecek şeylerle nitelendirmeleriyle olur."[210]

1.6.5. Ayetin Siyâk-Sibâk İlişkisi

1.6.5.1. Ayetin Öncesi İle Münasebeti

Fussilet suresi hakkında Kurtubî (v. 671/1273) "Bu sure Kur'ân'ın mucizeliği hususunda Kureyş'i kınamak ve azarlamak için nazil olmuştur. Çünkü onlar Kur'ân'ı faydalanacakları bir şekilde dinlemezler."[211] demiştir. Bu sure Kur'ân-ı Kerîm'in mu'ciz ve mucize olduğuna dikkat çekmek için **"حم"** hurûf-u mukatta'ası ile başlamıştır. Kur'ân'ın kullarına rahmet olsun diye Rahman ve Rahîm olan Allah Teâlâ tarafından indirildiğini ve Kur'ân'ın iman edip salih ameller işleyenleri

---

[209] el-İsfahânî, *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, s. 841.
[210] el-İsfahânî, *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, s. 470-471.
[211] Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XVIII, 389.

cennetle müjdeleyen, kendisini yalanlayıp hükümleri ile amel etmeyenleri ise cehennemde ebedî olarak kalmakla uyaran bir kitap olduğunu bildirmiştir.

Devam eden ayetler, kendilerine yapılan bütün uyarılara rağmen müşriklerin çoğunun kendi dilleri ile nazil olan Kur'ân'ın ayetlerini düşünmekten yüz çevirdiklerini ve emirlerini kulak ardı ettiklerini bildirmiştir. Hatta hadlerini aşarak Hz. Peygamber'e kendilerini çağırdığı hidayet yoluna karşı kalplerinin kalın örtüler içerisinde olduğunu, aralarında Hz. Peygamber'in söylediklerinin kendilerine ulaşmasını engelleyen bir perde olduğunu ve nihayet *"O halde sen istediğini yap, şüphesiz biz de kendi istediğimizi yapacağız."*[212] dediklerini bildirmiştir. Fahreddin er-Râzî (v. 606/1209) "Sen yapacağını yap, biz de yapıyoruz!" ifadesini "Sen bize karşı elinden geleni yap. Biz de seni başarısız kılmak için elimizden ne gelirse yapacağız." şeklinde açıklamıştır.[213] Burada Mekke putperestlerinin Hz. Peygamber'e her halükârda engel olmaya çalıştıkları ve İslâmiyet'in yayılmasını engellemek için çok büyük çabalar sarf ettikleri açıkça görülmektedir.[214]

Allah Teâlâ bu inkârcı müşriklere yeryüzünü iki günde, yeryüzünde yaşayanların hayatlarını idame ettirebilmeleri için gerekli olan tüm gereksinimlerini ve sarsılmaz dağları da iki günde yarattığını, gökyüzünü iki gün içinde yedi gök olarak tamamlayıp her bir göğü kandiller ile süsleyerek koruma altına aldığını bildirerek gücünü ve kudretini göstermiştir.[215] Ayrıca müşrikleri tüm bu delillere rağmen hâlâ imandan yüz çevirdikleri takdirde Âd ve Semûd kavimlerinin helak oluşları gibi bir musibetle cezalandıracağını bildirerek uyarmış, sonrasında bu iki eski inkârcı ve isyancı Arap topluluğunun başlarına gelen musibetleri özetlemiştir.[216]

1.6.5.2. Ayetin Sonrası İle Münasebeti

Hz. Peygamber kendisine ayetler geldikçe bu ayetleri genellikle Kâbe'nin çevresinde yüksek sesle insanlara okur, inanan inanmayan herkes onu dinlerdi. Ayetleri işiten

---

[212] Fussilet, 41/5.
[213] Râzî, *Tefsîr-i Kebîr (Mefâtîhu'l-Ğayb),* XXVII, 99.
[214] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* IV, 688.
[215] Abdullah b. Abbas'ın (v. 68/687) bildirdiğine göre "Allah Teâlâ önce iki günde yeryüzünü yaratmış, sonra iki günde göğü yaratıp düzene koymuş, daha sonra da yeryüzünü iki gün içinde düzene koymuştur. Yani yeryüzünün sularını çıkarmış, otlarını bitirmiş, dağlarını dikmiş, çeşit çeşit hayvanları ve yerle gök arasında bulunan diğer varlıkları yaratmıştır. Böylece yeryüzü dört günde, gökler ise iki günde yaratılmış olmaktadır. Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân,* XX, 382-383.
[216] Âd kavmi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Hâkka, 69/7; Zâriyât, 51/42; Ahkâf, 45/25. Ayrıca Semûd kavmi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. A'raf 7/57-59, Hûd 11/69-74, Hicr 15/42-46, İsrâ 17/68, Şuarâ 26/95-106, Neml 27/58-66.

herkes lafızlarının güzelliğini, benzersizliğini ve doğruluğunu fark ediyordı. Bu durumun farkında olan Mekke'nin ileri gelenleri, insanların ayetleri dinlemelerini önlemek için nüfuzları altındaki adamlarına Hz. Peygamber ayetleri okurken yüksek sesle şiirler okumalarını, anlamlı anlamsız sesler çıkararak gürültü çıkarmalarını, ıslık çalıp el çırpmalarını söylüyorlar, böylece Hz. Peygamber'in sesini bastırarak okuduğu ayetlerin anlaşılmasını önlemek istiyorlardı. 27 ve 28. ayetlerde Allah Teâlâ, müşriklerin ayetleri inkâr etmekle kalmayıp onları etkisiz hale getirmeye çalışmalarının cezasını çok ağır bir şekilde ödeyeceklerini ve onlara hafiflemeyen ve kesilmeyen şiddetli cehennem azabını tattıracağını bildirmiştir.[217]

Buna mukabil "Rabbimiz Allah'tır." diyerek doğru yolda devam eden mü'minlere melekler tarafından korkmamalarının tembihleneceğini ve onları cennetle müjdeleyeceklerini bildirmiştir. Ayrıca salih amel işleyenlerin mükâfatının kendilerine ait olacağını, kötü amel işleyenlerin zararının da yine kendilerine ait olacağını haber vermekte ve mü'minleri şeytanın tuzağına düşmemeleri hususunda uyarmıştır. Sonuçta varlığının, birliğinin ve azametinin delillerinden bir kısmını hatırlatarak sureyi nihayetlendirmiştir.

1.6.6. Ayetin Tefsiri

Konumuz olan 25. ayet müşriklerin küfre düşmelerinin sebebini ve Allah Teâlâ'nın müşriklerin kalplerini nasıl kontrol altında tuttuğunu ortaya koymaktadır. Kendisine inanmaya yanaşmayan müşriklerin kalplerinin bozuk olduğunu bildiği için onlara cinlerden, şeytanlardan ve insanlardan kötü arkadaşlar verdiğini ve bu arkadaşlıkları onlar için kolaylaştırdığını bildirmiştir. Klasik tefsirlerde bu arkadaşlarla Hz. Peygamber'e ve Kur'ân'a inanmamakta ısrar eden müşriklere dünyada musallat olan şeytanların kastedildiği belirtilmiştir.[218] İbn Âşûr (v. 1392/1973) bu arkadaşların insanın dışında veya içinde olabileceğini, dışındakilerin küfre davet eden insanlar, içindekilerin ise kişiye vesveseler vererek günahlara ve kötülüklere sevk eden şeytanlar olduğunu ifade etmiştir.[219] Zuhrûf, 43/36-38. ayetler de bu durumdan bahsetmektedir.[220]

---

[217] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* IV, 704.
[218] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* IV, 702.
[219] İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *Et-Tahrîr ve't-Tenvîr,* Dâru't-Tunûsiyye, Tunus 1984, XXIV, 274.
[220] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* IV, 702.

Allah Teâlâ ayetin devamında bu kötü arkadaşların onlara şu anda yaptıkları ve gelecekte yapacakları çirkin işleri güzel gösterdikleri için kendilerini sadece güzel işler yapanlar olarak zannettiklerini, böylece isyanlarına devam ederek kötü işleri ahirete tercih ettilerini, öldükten sonra dirilmeyi ve hesaba çekilerek cezalandırılmayı yalanladıklarını bildirmiştir. İbn Âşûr (v. 1392/1973) ayetin bu kısmını şöyle açıklamaktadır: "Önlerinde bulunan" ifadesi putlara tapmak, kız evlatlarını diri diri gömmek, başkasının malını yemek, el ve dil ile insanlara zarar vermek, kumar oynamak, ahlaksızlık yapmak, zina etmek gibi dünya işleri ile alakalıdır. "Arkalarında olan" ifadesi ise Allah'ın sıfatları, ahiret halleri gibi duyu sınırlarını aşan ve gayb âlemine dahil olan konulardır. Putperestlerin Allah'a ortak koşmaları, ona evlat nispet etmeleri, gizli yaptıkları işlerin Allah'ın bilgisi dışında kalacağı şeklindeki düşünceleri, peygamberler gönderilmesini imkânsız görmeleri, yeniden dirilme ve ahiret sorgusu gibi inanç esaslarını reddetmeleri saptırıcı arkadaşlarının putperestlere şirin gösterdiği tavırlardan bazılarıdır.[221]

Ayetin devamında Allah Teâlâ bu kötü arkadaşların müşrikleri hüsrana uğramaları ve ilâhî azaba çarptırılmaları kaçınılmaz olan cin ve insan kafilelerine katmış olduklarını ve böylece müşriklerin üzerlerine azap sözünün (hükmünün) hak olduğunu bildirmiştir. Ayetin sonundaki *"Doğrusu onların hepsi de kendilerine yazık etmişlerdir."* bölümünü Kurtubî (v. 671/1273) "Azaba müstahak olan bütün bu kâfirler dünyada amellerini, kıyamet gününde de kendilerini ve yakınlarını kaybedenler ve yitirenlerdir." şeklinde açıklamıştır.[222]

İbnü'l-Cevzî (v. 598/1201) ayetin *"Biz onlara birtakım arkadaşlar musallat ettik."* kısmını "Onlara şeytanı yaklaştırdık. O şeytanlar da onlara önlerindekileri ve arkalarındakileri güzel gösterip süslediler." şeklinde tefsir ettikten sonra burada üç görüşün olduğunu ileri sürer. Birincisi; önlerindeki ahiret işleridir ki cennet, cehennem, dirilme ve hesabı inkâr ederler. Arkalarındaki ise dünya işleridir ki onlara zevkleri, mal biriktirmeyi ve hayır yolunda harcamamayı süslü gösterirler. İkincisi; önlerindeki dünya işleri, arkalarındaki ise ahiret işleridir. Bu görüş birinci görüşün

[221] İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr,* XXIV, 275.
[222] Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l- Kur'ân,* XVIII, 412.

tersidir. Üçüncü görüş ise; önlerindekiler yaptıkları işler, arkalarındakiler de yapmaya karar verdikleri işlerdir. [223]

İsmail Hakkı Bursevî (v. 1137/1725) ayetin bu bölümünü "Biz dünyada kâfirlere insanlardan ve cin şeytanlarından bir takım arkadaşları musallat ettik de o arkadaşlar kabuğun yumurtayı kuşattığı gibi kâfirleri kuşatmış ve onlara hâkim olmuşlardır." şeklinde tefsir etmiştir. Allah Teâlâ bir kuluna hayır murat ettiğinde ona hayırlı arkadaşlar nasip eder de bu arkadaşlar onu itaate davet ederler. Buna mukabil herhangi bir kulu hakkında şer dilediğinde ona da kötü arkadaşlar nasip eder de bu arkadaşlar onu korkunç şeylere ve kötülüklere davet edip sevk ederler. Böylesi kötü arkadaşlardan birisi de şeytandır. Şeytan insana vesvese vererek musallat olur. Şeytandan daha kötüsü de insana kötülüğü emreden nefs-i emmaresidir. Bu nefis insanı dünya hayatında hem kendisinin hem de kulun helak olacağı şeylere çağırır. Yarın da kulun aleyhine kendisinin çağırmış olduğu fiilleri yaptı diye bir de şahitlik eder. Bursevî ayetin devamındaki hep beraber azaba çekilecekleri sözünden maksadın, Allah Teâlâ'nın İblis'e karşı söylediği *"Andolsun, cehennemi seninle ve onlardan sana tâbî olanların hepsi ile tıka basa dolduracağım."*[224] ayetindeki söz olduğunu ifade etmiştir.[225] Ömer Nasûhi Bilmen (v. 1391/1971) [226] ve Elmalılı Hamdi Yazır (v. 1361 /1942)[227] da aynı görüştedir.

Mevdûdî'ye (v. 1399/1979) göre kötü insanlara iyi arkadaşlar nasip etmemek Allah'ın bir sünnetidir. Allah kötü bir insana ancak kendisi gibi bir arkadaş nasip eder. O insan dalalete battığı nisbette kötü arkadaşları çoğalır. Hatta şeytanlar onun müşâviri ve dostu olurlar. Bazı kimseler "Filan şahıs aslında iyidir, fakat onu kötü arkadaşları yoldan çıkardı." derler. Böyle bir düşünce doğru değildir. Çünkü her insan kendisi gibi bir arkadaş seçer. Kötü bir insan iyi biri ile arkadaş olsa da bu arkadaşlık fazla uzun sürmez. Zîrâ, pislik nasıl sineği çekerse, kötü kimseler de ancak kötülükleri yanlarına çekerler.[228]

---

[223] İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr,* V, 360.
[224] Sâd, 38/85.
[225] İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân,* VII, 433-434.
[226] Ömer Nasûhi Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meali Âlîsi ve Tefsîri,* VII, 3195.
[227] Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* VI, 4197.
[228] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* V, 189.

Fahreddin er-Râzî (v. 606/1209) ayetin tefsirinde ehl-i sünnet âlimlerinin yorumunu aktarmaktadır. Ehl-i sünnet âlimlerine göre Allah Teâlâ bu ayette **"حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ"** ifadesi ile azap hükmünün şeytanlara ve onlara uyarak şeytanlaşan insanların ve cinlerin tamamına hak olduğunu ve kesinleştiğini haber vermiştir. Eğer onlar kâfir olmasalardı bu hak hüküm batıla, bu bilgi cehalete ve bu doğru haber yalana dönüşmüş olurdu. Burada mevzubahis olan söz, surenin beşinci ayeti olan *"Dediler ki: "Ey Muhammed! Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz örtüler içerisindedir. Kulaklarımızda bir ağırlık, seninle bizim aramızda da bir perde vardır. O halde sen istediğini yap, şüphesiz biz de istediğimizi yapacağız."* ayetinden başlamaktadır. Binâenaleyh Allah Teâlâ, bu şüpheye çeşitli cevaplar vermiş ve söz sözü açа açа buraya kadar gelip dayanmıştır.[229]

1.7. AHKÂF SURESİ, 46/18. AYETİN TEFSİRİ

1.7.1. Ahkâf Suresinin Genel Özellikleri

Ahkâf suresi 35 ayet olup itikat esasları olan Allah'ın birliği, peygamberlik, ba's ve ceza konularına ağırlık veren Mekkî bir suredir. Mushaftaki sıralamaya göre 46, iniş sırasına göre 66. suredir. Câsiye suresinden sonra, Zâriyât suresinden önce Mekke döneminde nazil olmuştur. Sure adını 21. ayette geçen "uzun ve kıvrımlı kum yığınları, kum tepeleri" anlamına gelen **"اَحْقَاف"** kelimesinden almıştır. Ahkâf, surede mevzubahis edilen Âd Kavminin yaşadığı Yemen'de bir bölgenin adıdır.[230]

Sure konusu itibarı ile bir önceki surenin devamı niteliğindedir. Surenin ana konusu genel olarak peygamberlik müessesesi, özel olarak da Hz. Peygamber'in etrafında dönmektedir. Bunun sebebi Hz. Muhammed'in doğruluğunu ve Kur'ân'ın hak olduğunu ispat etmek içindir.[231] Surede kâfirlere akıllarını kullanmayıp Kur'ân'ı ve Hz. Peygamber'in risaletini inkâr etmeleri halinde kendi sonlarını harap edecekleri anlatılmıştır. İşledikleri sapık amellerin kötü sonuçlar doğuracağı bildirilerek uyarılmışlardır. Çünkü onlar tevhid davetini inkâr ediyorlar, Allah'a ortaklar koşuyorlar, Hz. Peygamber'e saldırıyorlar, Kur'ân'ın Allah kelamı olduğuna

[229] Râzî, *Tefsîr-i Kebîr (Mefâtîhu'l-Ğayb)*, XXVII, 120.
[230] Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, VI, 52.
[231] Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, VI, 52.

inanmıyorlar, kıyamet ve sonrasına inanmıyorlar, bu dünyayı amaçsız bir oyun ve eğlenceden ibaret zannediyorlardı.[232]

1.7.2. Surenin Tarihsel Arka Planı

Ahkâf suresinin ne zaman nazil olduğu 29 ila 32. ayetler arasında anlatılmakta olan tarihi kıssadan anlaşılmaktadır. Nübüvvetin 10. yılı Hz. Muhammed'in hayatındaki en zorlu yıldı. Son üç seneden beri Kureyş'in bütün kabileleri Haşimoğulları'na ve Müslümanlara boykot uyguluyorlardı. Hz. Peygamber, kabilesi ve diğer arkadaşları ile beraber Şi'bi Ebî Tâlib denilen mahallede[233] Kureyş'liler tarafından abluka altında tutuluyorlardı. Bu üç yıllık kuşatma, Müslümanların ve Haşimoğulları'nın belini iyice bükmüştü. Üç yılın sonunda kuşatma kalktıktan kısa bir süre sonra Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib, bundan çok az bir süre sonra da hanımı Hz. Hatice vefat etti. Art arda gelen bu acı hadiseler yüzünden bu sene "Hüzün Yılı" olarak adlandırıldı. Ebû Tâlib ve Hz. Hatice'nin vefatlarından sonra Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber'e karşı daha da cüretlendiler ve eskisinden daha fazla eziyet etmeye başladılar.

Bu dönemde Hz. Peygamber Benî Sakîfe'yi İslâm'a davet etmek için Tâif'e gitti. Orada birkaç gün kaldı. Tâif'in ileri gelenleri ile tek tek görüştü. Fakat hiç birisi ona kulak asmadılar ve acele olarak şehri terk etmesini istediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şehri terk etmeye mecbur kaldı. Şehri terk ederken Benî Sakîf'den bazıları yolun iki tarafına geçtiler ve Hz. Peygamber'e küfür ederek taşlar attılar. Hz. Peygamber bu esnada yaralandı ve ayakları kanlar içerisinde kaldı.

Hz. Peygamber bu olaydan sonra bir kaç gün Nahle denilen mevkide konakladı. Tâif'te olup bitenleri Mekke'lilerin duyması halinde kâfirlerin bundan cesaret alarak kendisine daha da şiddetlenecekleri endişesi ile beraber Mekke'ye nasıl döneceğini düşünüyordu. Bu hal üzerine bir gün Hz. Peygamber namazda Kur'ân okurken cinlerden bir topluluk onun Kur'ân okuyuşunu duydular ve iman ettiler. Kendi topluluklarına geri dönerek İslâm'ı tebliğ etmeye başladılar. Bunun üzerine Allah Teâlâ "İnsanlar senin davetinden yüz çevirmelerine rağmen, bu cinler sana iman

[232] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* V, 338.
[233] Mekke'de Hâşimoğulları Kabilesinin oturduğu mahallenin adıdır. Bu mahalle, Ebû Kureyş dağındadır. Şi'bi, Arapçada "iki dağın arasındaki vadi" demektir. Ebû Tâlib, Hâşimoğulları Kabilesinin reisi olduğu için bu mahalleye "Şi'bi Ebî Tâlib" adı verilmiştir. Şu anda bu mahalle "Şi'bi Ali" veya "Şi'bi Benî Hâşim" olarak anılmaktadır. Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* V, 335.

ettiler ve kendi topluluklarına onu tebliğ etmekteler." diyerek onu müjdeledi. Bu durum *"Hani cinlerden birkaçını Kur'ân'ı dinlemek üzere sana yöneltmiştik. Böylece onun huzuruna geldikleri zaman birbirlerine "susun ve kulak verin!" dediler. Kur'ân'ın okunması bitince de uyarıcı olarak kavimlerine döndüler."*[234] ayetinde beyan edilmiştir. Ahkâf suresi işte bu şartlar altında nazil olmuştur. Bütün güvenilir tarihi rivayetlere göre Hz. Muhammed'in Tâif'e gitmesi hicretten üç sene evvel meydana gelmiştir. Dolayısı ile bu sure nübüvvetin 10. senesinin sonu ile 11. senesinin başlarında nazil olmuştur.[235]

1.7.3. Ayetin Metni ve Meali

Bu çalışmada incelenen ayetlerden sekizincisi olan Ahkâf suresi 46/18. ayetin metni ve meali şu şekildedir:

" أُولَٰئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ "

"İşte onlar, kendilerinden önce gelip geçmiş olan cin ve insan toplulukları içerisinde haklarında azap vaadi hak olmuş kimselerdir. Onlar gerçekten hüsrana uğramışlardır."

1.7.4. Ayette Yer Alan "Hâsirîn" (خَاسِرِينَ) Kavramı

"خُسْر" ve **"خُسْرَان"** kelimeleri "sermayenin azalması, batmak, zarara ve ziyana uğramak" anlamlarına gelir. Bazen dünyadaki mal ve makam gibi dış kazançların kaybı için, bazen de iman, sevap, sağlık, akıl gibi iç kazançların kaybı için kullanılır. Allah Teâlâ'nın Kur'ân'da sözünü ettiği her **"خُسْرَان"** kelimesi ilk anlamda değil, ikinci anlamda kullanılmıştır. Örneğin Zümer, 39/15; Bakara, 2/27 ve 121 ayetlerinde ikinci anlamda kullanılmıştır.[236]

1.7.5. Ayetin Siyâk-Sibâk İlişkisi

1.7.5.1. Ayetin Öncesi İle Münasebeti

Ahkâf suresi **"حم"** diye başlayan ve arka arkaya gelen yedi surenin sonuncusudur. Allah Teâlâ sureye Kur'ân'ın mu'ciz ve mucize olduğuna dikkat çekmek için **"حم"**

[234] Ahkâf, 46/29.
[235] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* V, 335-337.
[236] el-İsfahânî, *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, s. 340.

hurûf-u mukatta'ası ile başlamış ve Kur'ân'ı Hz. Muhammed'e kendisinin indirdiğini; gökleri, yeri ve içerisindeki bütün varlıkları kendi birliği ile sonsuz gücünü göstermek için yarattığını ve onlara tayin ettiği muayyen vakit dolunca (kıyamet günü) yok edeceğini bildirmiştir.

Kendisine türlü şeyleri ortak koşan müşriklerden taptıkları putların yeryüzünde herhangi bir şeyi yarattığı veya kendisi ile herhangi bir ortaklıkları bulunduğu iddialarını kanıtlayan bir kitap ya da geçmişlerden bahseden bir eser göstermelerini istemiştir. Devam eden ayetlerde de bu isteğin hiçbir zaman cevap bulamayacağını, putların kıyamet gününe kadar hiçbir şekilde cevap ve fayda veremeyeceklerini, kıyamet gününde de kendilerine tapanlara karşı düşman kesilerek tapınmalarını reddedeceklerini bildirerek müşrikleri bütünüyle aciz bırakmıştır. Meryem, 19/81-82; Kasas, 28/63; Yunus, 10/29 ve Furkan, 25/18. ayetleri bu hususu desteklemektedir.

Risaletin ilk yıllarında Hz. Peygamber'in çağrısına yoksullardan ve kölelerden oluşan bir grup icabet ederek öncü konumunu almışlardı. Bu durum müşriklerin önde gelenlerine göre İslâm'ın kusurlu olmasından kaynaklanıyordu. "Şayet bu Kur'ân ve din hayırlı bir şey olsaydı onu önce biz kabul ederdik. Bilâl, Ammâr, Süheyb, Habbâb (ra) gibi aşağı sınıftan birkaç köle, zayıflar ve fakirler bizden önce iman etmezlerdi. O'nun sıradan halkı inandırma gayreti içerisinde olması bu davette kesinlikle bir yanlışlık olduğunu göstermektedir. Bu sebepten dolayı ondan uzak durun." diyerek halkı Hz. Peygamber'den soğutmaya çalışıyorlardı. Sahip oldukları servet ve saltanata güvenerek Allah'tan gelecek her iyi ve güzel şeyin öncelikle kendilerine gelmesi gerektiğine inanıyorlar, kendilerinin kabul etmedikleri her şeyin de hidayet değil dalalet olduğunu zannediyorlardı. İnsanların Allah Teâlâ indindeki değerlerinin servet ve saltanata değil de kalplerindeki imana, ahlaka ve yapmış oldukları iyiliklere bağlı olduğunu göz ardı ediyorlardı. Böylece hak olan Kur'ân ile doğru yolu bulamıyorlar, onun eskilerden beri nakledilegelen bir yalan olduğunu ve Hz. Muhammed'in de onu alıp Allah'a nispet ettiğini iddia ediyorlardı. Allah Teâlâ müşriklerin bu iddialarına "Siz Allah'ın Musa'ya Tevrat'ı indirdiğini ve onu kendisine uyulan bir önder kıldığını tartışmıyorsunuz. Tevrat aynı zamanda Muhammed'in geleceğini de müjdelemektedir. Onun Allah katından olduğunu kabul ettiğinize göre, Muhammed'in Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu ve getirdiği hükmü de kabul edin. Bu Kur'ân kendinden önceki kitapları da tasdik

eden Arapça bir kitaptır. Onu nasıl inkâr edebiliyorsunuz. Hâlbuki Kur'ân Tevrat'tan daha açık, mucizeliği daha tesirli ve delili daha parlaktır. Bu Kur'ân zalim Mekke kâfirlerini cehennem azabı ile korkutmak, güzel amel işleyen mü'minleri de na'îm cennetleri ile müjdelemek için indirilmiştir." şeklinde cevap vermiştir.[237]

1.7.5.2. Ayetin Sonrası İle Münasebeti

Allah Teâlâ azaba müstahak olanların durumunu beyan ettikten sonra Hz. Peygamber'e, muhatabı olan müşriklere ibret almaları için Hz. Hûd'un kavmi Âd ile olan kıssasını anlatmasını emrederek sureye devam etmiştir. Bu ayetlerde kısaca Âd kavmine Mekke halkından çok daha fazla kudret ve serveti verdiği halde onların itaat etmediklerini, kendi ayetlerini inkâr ettiklerini ve sonunda alay edip durdukları azabın helak edici şiddetli bir rüzgâr olarak onları bulduğunu bildirmiştir. Ayrıca surenin tarihsel arka planı bölümünde bahsettiğimiz Hz. Muhammed'in namazda Kur'ân okurken cinlerden bir topluluğun duyarak iman ettikleri ve kendi topluluklarına döndüklerinde İslâm'ı tebliğ etmeye başladıkları kıssayı aktararak ibret alınmasını tembihlemiş ve Hz. Peygamber'i teselli etmiştir.

1.7.6. Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ Kur'ân'ı Kerîm'i ve Hz. Peygamber'i yalanlayan müşriklerin durumlarını bildirdikten ve kendisini birlemeyi, yapılan ibadette samimi olmayı ve doğruluktan ayrılmamayı emrettikten sonra anne babaya itaat etmeyi emretmiştir.[238] Bu ayetlerde Allah Teâlâ peygamberlerle muhatap oldukları insanlar arasındaki ilişkiyi anne ve babalar ile çocukları arasındaki ilişkiye benzetmiştir. Anne ve babaların nice eziyetler çekerek dünyaya getirip büyüttükleri, kendilerine ümit bağladıkları çocuklarının da birbirine benzemediği, bazılarının itâatkar, bazılarının da hayırsız çıktığını hatırlatarak hem Hz. Peygamber'i hem de mü'minleri teselli etmiştir.[239]

Allah Teâlâ burada evvela anne ve babasına itaat eden kimselerin cennetliklerle beraber haşrolunacaklarını, ardından da onlara asi olan kimselerin cehennem azabını

---

[237] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* V, 31; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr,* VI, 59-60.
[238] Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde tevhid ve ibadeti Allah'a tahsis ile anne babaya itaat birlikte zikredilmektedir. Bu da anne babaya itaatin önemini göstermektedir. Örnek: İsrâ, 17/23; Lokman, 31/14.
[239] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* V, 34.

tadacaklarını bildirmiştir. Özelde anne ve babasına itaat ya da isyan eden çocukların, genelde peygamberine itaat ya da isyan eden muhataplarının akıbetlerini karşılaştırmalı olarak haber vermiştir. Bu mutlu ya da hazin sonun neye göre verildiğini ise *"Herkesin yaptıklarına göre dereceleri vardır."*[240] ifadesi ile açıklamıştır. İnsanoğlunun işledikleri iyi veya kötü amellerinin kıyamet gününde Allah katında dereceleri vardır. Mü'minlerin dereceleri müspet, kâfirlerin dereceleri ise menfidir. Allah Teâlâ herkesin işlediği amele göre cennette ya da cehennemde dereceler verecektir. Bu dereceler verilirken hiç kimsenin zerre kadar hakkı zayi edilmeyecek, müspet veya menfi yapılan her şey karşılığını bulacaktır. Sonuçta insanoğlu dünya hayatında ne ekerse ahirette onu biçecektir.[241]

Mevzumuz olan 18. ayete gelince, Allah Teâlâ bu durumdaki isyankâr her kişinin akıbetinin nasıl olacağını *"İşte bunlar, üzerlerine azap sözü hak olmuş kimselerdir."* buyurarak bildirmiştir. Yani bu asiler haklarında azap hükmü Allah tarafından verilmiş olan kimselerdir. Bu insanlar kendilerinden önce gelip geçmiş olan, cin ve insanlardan meydana gelen kâfir ümmetlerle birlikte Allah'ın çetin azabını tadacaklardır.[242] Çünkü bu kâfir ümmetler amelleri zayi olmuş, yani yaptıkları boşa çıkıp cenneti kaybetmiş ve hüsrâna uğramış olanlardır.[243]

Mevdûdî'ye (v. 1399/1979) göre de bu ayette iki tip karaktere vurgu yapılmıştır ve adeta dinleyiciye bu iki karakterden hangisinin daha üstün olduğu sorularak buna kendisinin karar vermesi istenmiştir. Dinleyici için bu iki karakteri ayırt etmek ve üstün olanı bilmek ise zor olmasa gerektir. Bu durum Kureyş'in ileri gelenlerinin "Eğer kitaba inanmak iyi bir şey olsaydı bir kaç genç ve köleden evvel bizim inanmamız gerekirdi." demelerine verilen bir cevaptır. Bu cevapta sanki "Onlara inananların karakteri ile inanmayanların karakteri nasıl olurmuş?" diye herkesin kendini kontrol edeceği bir ayna tutulmaktadır. Sonuçta salih insanların yaptığı iyilikler karşılıksız ve kötü insanların yaptığı kötülükler de cezasız kalmayacaktır.[244]

Üzerlerine azap sözü hak olan kâfirler cehenneme atılacakları zaman onlara "*Dünyadaki hayatınızda güzelliklerinizi bitirdiniz, onların zevkini sürdünüz. Bugün*

---

[240] Ahkâf, 46/19.
[241] Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân,* XXI, 146.
[242] Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân,* XXI, 146.
[243] Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l- Kur'ân,* XIX, 203.
[244] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* V, 353.

ise yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan dolayı, alçaltıcı bir azapla cezalandırılacaksınız."[245] denilecektir. Allah Teâlâ bu ayette dünyada iken zevk-ü sefa içerisinde yaşayan, fısk-u fücûra dalan ve hakka boyun eğmeyi gururlarına yediremeyen insanların ahirette hiçbir nimetten yararlanamayacaklarını ve cehennem azabına sürükleneceklerini beyan etmiştir. İsrâ, 17/18; Hûd, 11/15 ve Şûrâ, 42/20. ayetler aynı durumu ifade etmektedirler.

İsmail Hakkı Bursevî'ye (v. 1137/1725) göre buradaki sözden maksat, Allah Teâlâ'nın şeytana hitaben söylemiş olduğu "*Andolsun ki, cehennemi mutlaka senden ve onların sana uyanlarından, topunuzdan tıka basa dolduracağım."*[246] ayetindeki tehdittir. Üzerlerine cehennem ateşi hak, kesin ve vacip olan bu topluluklar şeytana uymak suretiyle asli fıtratlarını kaybetmişler ve bu azaba müstahak olmuşlardır.[247]

Elmalılı Hamdi Yazır'a (v. 1361 /1942) göre ise buradaki sözden maksat, "*Ve Rabbinin "Andolsun ki, cehennemi hem cinlerden hem de insanlardan suçlularla tamamen dolduracağım!" sözü böylece tamam olup kesinleşti."*[248] ayetinde ifade edilen azap sözüdür. Burada "**فِى أُمَمٍ**", "ümmetler içinde" ifadesi gerideki **" فِى اَصْحاَبِ الْجَنَّة"**, "cennetlikler içinde" ifadesinin mukabilinde kullanılmıştır ve cehennemlikleri göstermektedir. [249] **"حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْل"** ifadesi ise Allah Teâlâ'nın önceden vermiş olduğu azap sözünün bu cehennemliklere inkâr ve isyanlarından dolayı vacip olduğunu ve bu azabın onlara mutlaka verileceğini ifade etmektedir.

---

[245] Ahkâf, 46/20.
[246] Sâd, 38/85.
[247] İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân,* VIII, 80.
[248] Hûd, 11/119.
[249] Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* VI, 4350.

2. "HAKKA'L-KAVL" (حق القول) İFADESİNE ANLAM YAKINLIĞI OLAN İFADELERİN GEÇTİĞİ BAZI AYETLERİN TEFSİRİ

Bu bölümde sekiz farklı sureden **"حَقَّ الْقَوْلُ"** ifadesine anlam yakınlığı olan ifadelerin geçtiği on ayet tefsir edilmiştir. Tefsir yapılırken birinci bölümde olduğu gibi öncelikle ayetlerin bulundukları surelerin genel özellikleri ve tarihsel arka planlarına değinilmiş, ardından ayetlerin metin ve mealleri ile ayetlerde yer alan bazı kavramlar belirtilmiş, son olarak ayetlerin siyâk-sibâk bağlamına riayet edilerek tefsirleri yapılmıştır.

Kur'ân'da çalışmamızın konusu ile alakalı olan ayetlerin sayısı bir hayli fazladır. Bu ayetler arasından "hak" kelimesinin "kavl" kelimesine izafetinden yola çıkarak aynı terkipte olan ve **"حَقَّ الْقَوْلُ"** ifadesine anlam yakınlığı olan ifadelerin geçtiği ayetler seçilmiştir. Bu ifadeler A'raf, 7/30. ayetteki **"حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ"**, Yunus, 10/33 ve Mü'min (Ğâfir), 40/6. ayetteki **"حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ"**, Yunus, 10/96. ayetteki **" حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَةُ رَبِّكَ"**, Nahl, 16/36. ayetteki **"حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ"**, Hac, 22/18. ayetteki **"حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ"**, Sâd, 38/14. ayetteki **"حَقَّ عِقَابِ"**, Zümer, 39/19. ayetteki **"حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ"**, Zümer, 39/71. ayetteki **"حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ"** ve Kâf, 50/14. ayetteki **"فَحَقَّ وَعِيدِ"** ifadeleridir.

2.1. A'RÂF SURESİ, 7/30. AYETİN TEFSİRİ

2.1.1. A'râf Suresinin Genel Özellikleri

A'râf suresi 206 ayet olup tevhid ve ahiret inancına, hesap gününe, vahye ve risalete önem veren Mekkî bir suredir. Mushaftaki sıralamaya göre 7, nüzûl sırasına göre 39. suredir. Sâd suresinden sonra, Cin suresinden önce Mekke döneminde nazil olmuştur. Ayet sayısı itibarıyla Mekke'de nazil olan surelerin en uzun olanıdır. Sure adını 46 ve 48. ayetlerde geçen ve sözlükte "yüksek yerler, yüksek mevkiler, sur, dağ, tepenin zirvesi vb." anlamlara gelen "el-A'râf" kelimesinden almıştır. A'râf, cennetle cehennem arasında olan bir surdur. Cennet ehliyle cehennem ehlini birbirlerinden ayırır. [250] Ayrıca sure, 143. ayette geçen "Mîkât" kelimesinden ötürü bu isimle, yine 172. ayetin içeriğinden dolayı da "Mîsâk suresi" diye anılmıştır.[251]

---

[250] Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr,* II, 267.
[251] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* II, 498.

Bu surede özet olarak Allah Teâlâ'nın mutlak hükümranlığı ve rahmetinin genişliği, ilâhî vahyin doğruluğu ve vahye duyulan ihtiyaç, iman esasları, ahiret ile ilgili hususlar, ataları körü körüne taklit etmenin yanlışlığı ve zararları, mü'minlerle inkârcıların ahiretteki durumlarının mukayesesi gibi itikâdî konular işlenmektedir. Bununla beraber geçmiş peygamberlerin hayatları ve iman uğrundaki mücadelelerinden bahsedilmekte, yer yer müşrikler uyarılmakta, mü'minlere de sabır tavsiye edilmektedir.[252]

2.1.2. Surenin Tarihsel Arka Planı

A'râf suresi üslûp ve muhteva açısından bir önceki surenin (En'âm suresi) devamı niteliğindedir. Surede anlatılan konular incelendiğinde bu sure ile En'âm suresinin hemen hemen aynı zamanda, yani Hz. Peygamber'in Mekke hayatının son yıllarında nazil oldukları görülecektir. Ancak hangisinin daha önce nazil olduğu kesin olarak bilinememektedir. Sonuçta bu iki surenin ele aldıkları konular ve anlatım biçimleri arasındaki benzerlik aynı döneme ait olduklarını ve aynı tarihsel arka plana sahip olduklarını ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber'in insanları İslâm'a davete başlamasının üstünden on iki yıl geçmişti. Kureyş'in düşmanlığı ve yaptığı işkenceler çekilmez bir hale bürünmüştü. Bu yüzden Müslümanların çoğunluğu doğup yetiştikleri yurtlarını bırakıp Habeşistan'a hicret etmek zorunda kalmışlardı. Bu arada Hz. Peygamber'in iki büyük destekçisi olan amcası Ebû Tâlip ve eşi Hz. Hatice artık ona fazla yardım edecek durumda değillerdi. Hz. Peygamber tüm dünyevi desteklerden yoksun kalmıştı. İslâm'a yakınlaşan herkes kınama, alay, işkence, eğlence ve sosyal boykota maruz bırakılıyordu. İşte bu kara günlerde Mekke'de İslâm'ı kabul eden Evs ve Hazrec kabilelerine mensup olan bazı etkili kişilerinin çabalarıyla İslâm'ın serbestçe yayılmaya başladığı Medine'den bir ümit ışığı belirdi. Bu ışık İslâm'ın başarıya giden yolunda mütevâzi bir başlangıçtı. Bu sure bu şartlar altında nazil olmuştur.[253]

[252] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/7-a'raf-suresi (Erişim Tarihi: 31.03.2018).
[253] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* II, 7 ve I, 527-528.

2.1.3. Ayetin Metni ve Meali

Bu çalışmada incelenen ayetlerden dokuzuncusu olan A'râf suresi 7/30. ayetin metni ve meali şu şekildedir:

"فَرِيقًا هَدَى وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ اِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ اَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ"

"Allah, bir kısmına hidayet etti, bir kısmına da sapıklık hak (layık) oldu. Çünkü onlar, Allah'ı bırakıp şeytanları dost edinmişlerdi. Kendilerinin de doğru yolda olduklarını sanıyorlardı."

2.1.4. Ayetin Siyâk-Sibâk İlişkisi

2.1.4.1. Ayetin Öncesi İle Münasebeti

Allah Teâlâ bu sureye Kur'ân'ın mucizeliğine dikkat çekmek için **"المص"** hurûf-u mukatta'ası ile başlamış ve Kur'ân'ı bütün insanlar için bir nimet olarak inzâl ettiğini bildirmiştir. Hz. Peygamber'e müşriklerin her türlü tepkilerine rağmen kararlılıkla tebliğ vazifesini yerine getirmesi gerektiğini bildirmiş, insanlara da dünya ve ahret mutluluğunu elde edebilmeleri için Kur'ân'ın irşadına ve yönlendirmesine tâbî olmaları emretmiştir.

Daha sonra ilâhî emirlere itaat etmeyenleri uyarma ve tehdit mahiyetinde olmak üzere inanmama hususunda inat eden, peygamberlerini yalancılıkla itham eden, kendi ayetlerine sırt çeviren, nasihat ve uyarılarına karşı kulak tıkayan birçok eski kavmi ansızın ortaya çıkan bir felaketle hiç beklemedikleri bir anda helak ettiğini bildirerek ibret almaları hususunda uyarmıştır. A'râf, 7/97-98; Nahl, 16/45-47 ve Enbiyâ, 21/11-15. ayetler bu hususları desteklemektedir.[254] Bununla beraber kıyamet gününde ümmetlere peygamberler vasıtasıyla kendilerine gönderilen şeylere ne derecede icabet ettiklerinin, peygamberlere ise tebliğ vazifelerini nasıl yerine getirdiklerinin hesabını soracağını bildirmiştir. Mâide, 5/109 ve Kasas, 28/65. ayetler bu hususu desteklemektedir.[255] Nihayet ahiret mahkemesinde işlenilen iyi ya da kötü amellerin adaletli bir şekilde değerlendirileceğini ve herkesin yaptıklarının

[254] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, II, 501.
[255] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* XI, 259.

karşılığının haksızlık olmayacak bir şekilde verileceğini bildirmiştir. En'âm, 6/160; Mü'minûn, 23/102-103 ve Kâria, 101/6-9. ayetler de bu hususu desteklemektedir.[256]

Devam eden ayetlerde Allah Teâlâ Hz. Âdem'in (as) zürriyetini şeytanın tuzaklarına karşı uyarmak maksadıyla Hz. Âdem ile şeytan kıssasını nakletmiştir. Çünkü Şeytan, Hz. Âdem ve Hz. Havva örneğinde de görüldüğü gibi her an insanoğlunu saptırmaya hazırdır. Hz. Âdem ile Hz. Havva şeytana uymakta ısrar etmeyip pişmanlıklarını Allah'a arz etmişler ve Bakara, 2/37. ayette bildirildiği üzere Allah da onların tövbelerini kabul etmiştir. Onları imtihan yurdu olan dünyaya göndermiş, insan soyunun yeryüzüne dağılıp orada barınmalarını ve orada yaşayıp ölmelerini takdir etmiştir.[257] Şeytanın insanoğluna karşı olan düşmanlığı işte bu şekilde başlamıştır.

2.1.4.2. Ayetin Sonrası İle Münasebeti

Allah Teâlâ insanlara giyinip kuşanmayla alakalı birtakım tembihlerde bulunduktan sonra 31. ayette beşeri münasebetlerde ve namaz kılarken en temiz, süslü ve güzel elbiselerini giymelerini emretmiştir. Cahiliye döneminde Kureyş Kabilesi ve bazı soylu kabilenin haricindeki müşrikler Kâbe'yi çıplak vaziyette ziyaret ederler, ziyaret dönemlerinde et, süt, yağ vb. değerli gıda maddelerini yemezler ve bütün bunların dînî bir vecibe olduğunu iddia ederlerdi. Bu ayette Allah Teâlâ insanları bu batıl uygulamalardan men etmiş ve örtünmeyi zorunlu kılmıştır. Yine haram olduğuna dair özel hüküm bulunmayan maddelerin yenilip içilmesine de israfa kaçmamak şartıyla izin vermiştir.[258]

Allah Teâlâ surenin devamında kıyamet gününde insanların üç gruba ayrılacaklarını bildirmiştir. Bu gruplar cennet ehli olan mü'minler, cehennem ehli olan kâfirler ve Kur'ân'ın sadece bu surede bahsettiği a'râf ehlidir. Burada grupların kendi aralarındaki konuşmalar ve münazaralar ile her bir grubun ahiretteki mutlulukları ve bedbahtlıkları bildirilmiş; yine hak yolda olan cennet ehlinin, batıl yolda olan cehennem ehline karşı yaptıkları sevinç gösterileri açıklanmıştır. Ayrıca a'râf ehlinin cennetliklerle cehennemliklerin arasına konulan bir surun yanında durdukları, cennetlikleri yüzlerinin beyazlığı ve parlaklığından, cehennemlikleri ise yüzlerinin siyahlığı ve donukluğundan tanıdıkları bildirilmiştir.

[256] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, II, 503.
[257] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, II, 511.
[258] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, II, 518-520.

Surenin sonuç kısmında müşriklere, babaları Hz. Âdem'in Allah'ın halifesi olarak görevlendirildiği zaman yapılan sözleşmeye münasip bir şekilde hareket etmeleri gerektiği tekrar tekrar hatırlatılmış, ayrıca Hz. Muhammed tarafından kendilerine sunulan ilâhî mesajı kabul edip ona tâbî olmalarının gerekliliğine dikkat çekilmiştir.[259]

2.1.5. Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ bu surede şeytanın insanoğluna karşı kurduğu tuzağı görünür kılmak maksadıyla Hz. Âdem'in İblis'le olan kıssasını ve cennetten çıkarılıp yeryüzüne yerleşme sürecini anlatmıştır. Bu kıssanın hemen ardından insanlara "Ey Âdemoğulları!" diye arka arkaya dört defa hitap etmiştir.[260] Bu durum yalnızca bu sureye mahsustur. Bu şekilde Allah Teâlâ muhataplarını Hz. Âdem'e vesvese verdiği ilk zamandan beri insanlara karşı düşmanlık besleyen şeytandan sakındırmıştır. Zîrâ zamanında şeytan insanların iki atasına vesvese verip hataya düşürmüş ve Allah'ın emrine muhalefet ettirmişti. Bu durumu Allah Teâlâ 27. ayette *"Ey Âdemoğulları! Şeytan anne ve babanızı avret yerlerini kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sizi de saptırmasın. Çünkü o ve kabilesi, onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz şeytanları iman etmeyenlerin dostları kılmışızdır."* buyurarak haber vermiştir.[261]

Şeytanın vesvesesi kısa bir süreyle de olsa Hz. Âdem ve Hz. Havva'yı cennetteki nezih durumlarından uzaklaştırdığı gibi diğer insanları da hak yoldan uzaklaştırabilmektedir. Çünkü şeytan insanları görmekte, fakat kendisi insanlara görünmemektedir. Bu da onun tehlikesini bir kat daha artırmaktadır. Özellikle imanı zayıf olan ve takva elbisesinden mahrum olan insanlar şeytanlar tarafından daha kolay bir şekilde ayartılmaya elverişlidir. Dolayısıyla şeytan bu imanı zayıf olan kişilerle aralarında bir dostluk gerçekleştirmekte ve dilediği şekilde vesvese ile onları yönlendirebilmektedir. İşte müşriklerin inkâr ve isyanları, şeytanla aralarında var olan böyle bir dostluktan kaynaklanmaktaydı.[262]

---

[259] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* II, 8-9.
[260] Geniş bilgi için bkz. A'râf, 7/26, 27, 31, 35.
[261] Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr,* II, 266.
[262] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* II, 515.

Şeytan kendisine dost edindiği cahiliye dönemi Araplarını örtünmenin sadece süslenmek ve vücudu sert hava şartlarından korumak için gerekli olduğu inancına sevk ederek baştan çıkarmıştı. Bu sebepten dolayı onlar genellikle örtünmenin gerçek amacını önemsemiyorlar ve başkalarının yanında avret yerlerini açıkta tutmaktan çekinmiyorlardı.[263] Üstelik bazı Araplar hac mevsiminde Kâbe'yi çırılçıplak bir vaziyette tavaf ederlerdi.[264] Hanımları ise bu konuda erkeklerinden daha da hayâsızlardı.[265] A'râf suresinde Allah Teâlâ bu durumdaki insanlığa kendilerine verdiği nimetlerin en önemlilerinden olan ve bütün insanlar tarafından hem bedenin hem de ahlakın korunması için kullanılan elbisenin önemini bildirmektedir. Giyinme ve örtünme sadece insana mahsus bir davranıştır. İnsan olmanın alametlerinden biridir ve Allah Teâlâ'nın insana verdiği ilâhî bir lütuftur. Burada elbisenin ve örtünmenin önemine dikkat çekilmekle dolaylı olarak Kâbe'yi kadınlı erkekli çıplak vaziyette tavaf eden müşrikler eleştirilmiştir.[266]

Putperest müşrikler, bu kötü geleneğin kendilerine atalarından kaldığı gerekçesine dayanarak kötülük olduğunu kabul etmiyorlar, iddialarında daha da ileri giderek "Bunu bize Allah emretti." diyorlardı. Allah'ın kötülüğü emretmeyeceği aşikâr olduğuna göre bu iddialarının da apaçık bir yalandan ibaret olduğu ortadadır. Şu halde gelenekleri körü körüne devam ettirmek yerine, iyilerini kötülerinden ayırarak hareket etmek ve Allah'ın insanoğluna doğuştan bahşettiği aklıselime uyup uymadığının göz önünde bulundurulması gerekmektedir.[267]

Mevzumuz olan 30. ayet surenin buraya kadar olan kısmının bir sonucu mahiyetindedir. Allah Teâlâ bu ayette vahyettiği emirlerini yerine getiren, verdiği nimetlere şükreden, İblis gibi isyana dalmadan itaat eden, Hz. Âdem gibi hata işlediğinde tövbe edip af ve mağfiret dileyen, şeytanın vesvesesine kapılarak hayâsızlık yapmayan; adaletli, dürüst ve ihlâslı birer kul olanları hidayete kavuşturduğunu bildirmiştir. Buna mukabil vahye tâbî olmayan, nimetlere

---

[263] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* II, 24.
[264] Mücahid'den (v. 103/721) nakledilen bir rivayete göre, kendilerine "Muhafazakârlar" anlamına gelen "Humus" ismi verilen Kureyş'liler dışındaki bütün Arap kabileleri Kâbe'yi tamamen çıplak olarak tavaf ederlerdi. Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân,* X, 138.
[265] Mücahid'den (v. 103/721) diyor ki: "Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ediyorlar ve "Biz orayı annemizden doğduğumuz gibi tavaf ediyoruz." diyorlardı. Kadınlar, ön taraflarına geniş bir kayış parçası bağlıyorlar ve şöyle diyorlardı. "Bugün bir kısmı veya tümü görünebilir. Fakat ben, görüneni helal etmiyorum." Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân,* X, 137.
[266] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* II, 513.
[267] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* II, 516-517.

şükretmeyen, İblis gibi kibirlenerek isyan eden, kıskançlık ve hayâsızlık eden, şeytanın tuzağına düşerek ona dost olan, dolayısıyla her türlü isyan, inkâr ve edepsizliği işleyen ve bütün bu kötülüklerin doğru olduğunu savunanlar için de dalâletin hak olduğunu bildirmiştir. Bu insanların dalalete düşmelerinin sebebini de şeytanla dostluk kurup ona tâbî olmalarına bağlamıştır.[268]

Allah Teâlâ 29. ayette *"Sizi başlangıçta yarattığı gibi yine O'na döneceksiniz."* buyurarak dünyadaki hayat maratonu bittiğinde insanları yine kendisine döndüreceğini bildirmişti. Mevzumuz olan 30. ayette de insanların bu maratona iki grup halinde başladıklarına işaret edilmiştir. Bu iki gruptan biri Hz. Âdem ve eşi Hz. Havva validemiz, diğeri ise şeytan ve yardımcılarıdır. İtaatkârlar, babaları Hz. Âdem ve anneleri Hz. Havva ile birlikte Allah'a inanmış, teslim olmuş ve emirlerine tâbî olmuşların grubu olarak, asiler ise dostluk kurup takip ettikleri İblis ve adamlarıyla birlikte Rablerine avdet edeceklerdir. İblis'i dost edinenler, dostlarıyla birlikte *"Andolsun ki, onlardan sana kim uyarsa, sizin hepinizi cehenneme dolduracağım."*[269] ayeti mucebince ve aralarında kurmuş oldukları dostluk bağları nedeniyle Allah Teâlâ tarafından cehenneme tıka basa doldurulacaklardır.[270]

2.2. YUNUS SURESİ, 10/33. VE 96. AYETLERİN TEFSİRİ

2.2.1. Yunus Suresinin Genel Özellikleri

Yunus suresi 109 ayet olup, temel İslâmi inançlara ağırlık veren Mekkî surelerdendir. Mushaftaki sıralamaya göre 10, iniş sırasına göre 51. suredir. İsrâ suresinden sonra, Hûd suresinden önce Mekke döneminde nazil olmuştur. Surede asıl vurgulanmak istenen şey Allah'ın rahmetinin gazabına üstün olduğudur. Sureye içerisinde Hz. Yunus'un (as) kıssası ve onun kavminden azabın kaldırılması hususunda ibret ve öğütlere dikkat çektiği için bu isim verilmiştir.[271]

Yunus suresinin temel konularını; Allah'a iman ve kulluk etmek, bilgi kaynağı olarak vahyi kabul etmek, vahyin taşıyıcısı ve açıklayıcısı olarak peygamberlere itaat etmek olarak sıralayabiliriz. Surede Hz. Yunus, Hz. Nuh, Hz. Musa peygamberler ve

---

[268] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, II, 517.
[269] A'râf, 7/18.
[270] Seyyid Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, III, 1281.
[271] Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr,* III, 9.

kavimlerinin kıssalarına yer verilmekte, dünya hayatında peygamberin çağrısına uyanlarla uymayanları ebedî âlemde nasıl bir akıbetin beklediği bildirilmektedir. [272]

2.2.2. Surenin Tarihsel Arka Planı

Sure temasının sürekliliği ve başından sonuna kadar birbirleriyle tamamen ilişkili ayetlerden meydana gelmesi, surenin Mekke döneminde nazil olduğuna bizzat delil teşkil etmektedir. Surenin nüzûl zamanı ile ilgili bir rivayet olmamakla birlikte, muhtevası bu surenin Hz. Muhammed'in Mekke'deki son yıllarında inzâl edilmiş olabileceğini göstermektedir. Surenin ifade tarzından anlaşıldığına göre nüzûl zamanı, müşriklerin düşmanlığının artık katlanılamayacak hale geldiği ve müşriklerin Hz. Peygamber'in risaletini kavrayıp kabul etme konusunda artık hiç bir umudun kalmadığı bir zamana tekâbül etmektedir. Bu durumdan anlaşıldığı üzere bu surenin Hz. Peygamber'in gönderildiği kavim içindeki hayatının son döneminde, yani Mekke döneminin son yıllarında, hicretin hemen öncesinde indirildiği anlaşılmaktadır.[273]

2.2.3. Yunus, 10/33. Ayetin Metni ve Meali

Bu çalışmada incelenen ayetlerden onuncusu olan Yunus suresi 10/33. ayetin metni ve meali şu şekildedir:

"كَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا اَنَّهُمْ لاَ يُؤْمِنُونَ"

"Rabbinin yoldan çıkanlar hakkındaki "Onlar artık imana gelmezler." sözü, işte böylece gerçekleşmiştir."

2.2.4. Yunus, 10/33 Ayetin Öncesi İle Münasebeti

Allah Teâlâ bu sureye **"الر"** hurûf-u mukatta'ası ile başlamış, Kurân'a inanmamakta ısrar eden ve Hz. Peygamber'den Kur'ân'ın haricinde başka bir mucize isteyen Mekke'li putperestlere cevap olarak, Kur'ân'ın başka bir kaynaktan değil bizzat kendisi tarafından gönderildiğini ve içlerinden biri olan Hz. Muhammed'e vahyetmesinin de şaşılacak bir şey olmadığını beyan etmiştir. Ayrıca kendi varlığını

[272] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/10-yunus-suresi (Erişim Tarihi:19.04.2018).
[273] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* II, 299-300.

ve birliğini kanıtlayan delilleri sıralayarak muhataplarını kendine imana davet etmiştir.

Müşrikler tevhid çağrısına karşı itiraz ederek Hz. Muhammed'den Kur'ân'ı değiştirmesini, bunun yerine tanrılarını ayıplamayan, düşüncelerini küçümsemeyen başka bir kitap getirmesini istiyorlardı. Allah Teâlâ surenin devamında müşrikleri Kendilerinden önceki nesillerden peygamberlerinin apaçık deliller getirmiş olmasına rağmen itaat etmeyen birçok kavmi helak ettiğini hatırlatarak peygamberleri Hz. Muhammed'e tâbî olmadıkları takdirde aynı durumun kendi başlarına da gelebileceğini hatırlatarak uyarmıştır. Hz. Peygamber'e de Kur'ân ile alay eden bu kâfirlere ğaybı yalnızca Allah'ın bilebileceğini ve kendisinin yalnızca Allah tarafından kendisine bildirildiği şeyleri tebliğ ettiğini, dolayısıyla Kur'ân'ı kendiliğinden getirmesinin imkânsız olduğunu söylemesini emretmiştir.[274]

Allah Teâlâ'nın bildirdiğine göre insanlar başlangıçta tevhit inancına bağlı tek bir ümmettiler.[275] Sonradan dinleri hususunda ihtilafa düştüler. İnsanların aynı inanca bağlı tek ümmet olmaları iki şekilde anlaşılmıştır. Birincisi; Allah'ın insanlara verdiği akıl onu yanlışa sevk eden başka faktörler olmadığı müddetçe insanları Allah'ın varlığı ve birliği inancına götürür. Bu bakımdan bütün insanlar potansiyel olarak tevhid inancını paylaşabilecek kabiliyette yaratılmışlardır. Ancak aklın doğru işlemesini engelleyen iç ve dış faktörler devreye girdikten sonra insanlar din konusunda farklılaşmışlardır. İkincisi ise; Allah'ın yarattığı ilk insan ve ilk topluluk tevhid inancına sahiplerdi. Daha sonraları birçok iç ve dış etken onların bir kısmını bu inançtan saptırmış ve ihtilafa düşürmüştür. Dünyanın imtihan dünyası olması, Allah'ın insanların amellerinin sonucunu ahirette açıklamayı ve ödül ile cezayı orada vermeyi murat etmesi sebebi ile bu ihtilaf kıyamete kadar devam edecek ve mü'minlerin yanında mutlaka inkârcılar da olacaktır.[276]

Müşrikler tevhid çağrısına karşı itirazlarına devam ederek yeni bir Kur'ân talebinden sonra, Hz. Peygamber'den bu defa da kendilerini korkutup durduğu azaptan yeni bir işaret (azap cinsinden bir mucize, âyet) istiyorlardı.[277] Allah Teâlâ ayetin devamında

[274] Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr,* III, 195.
[275] Yunus, 10/19.
[276] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* III, 93.
[277] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* III, 93.

"Eğer (azabın ertelenmesi ile ilgili olarak ezelde) Rabbinden bir söz (ezeli bir takdir) geçmemiş olsaydı, ayrılığa düştükleri hususlarda aralarında derhal hüküm verilirdi. (dehal azap iner ve işleri bitirilirdi)"[278] buyurarak müşriklere acele etmemelerini, zîrâ amellerinin sonucunu ahirette açıklamayı ve ödül ile cezayı orada vermeyi murat ettiğini bildirmiştir. Ömer Nasûhi Bilmen (v. 1391/1971) bu durumun sebebini Allah Teâlâ'nın rahmetinin gazabına üstün olması ile açıklamıştır. Yüce Allah insanlara düşünüp hallerini ıslah edebilmeleri için bir yaşayış müddeti vermiştir. Bu da O'nun merhametinin büyüklüğünü gösterir. Ayrıca insanlara belli bir müddet verilmesi, ahiret gününde herhangi bir mazeret getirmelerine fırsat bırakılmaması hikmetini de taşımaktadır.[279]

Allah Teâlâ dünya hayatının geçici olup asıl önemli olanın ahiret hayatı olduğunu izah etmek için dünya hayatını gökten yağan yağmura benzeterek sureye devam etmiştir. Yağmur yağdığında yeryüzü çeşitli nimetlerle süslenir, bereketlenir, insanlar ve hayvanlar o nimetlerden faydalanır. Bazı zamanlar öyle afetler olur ki, mahsullerin tamamı helak olur. Allah Teâlâ bu örneği vererek dünyanın da bir gün yok olup gideceğine vurgu yapmış ve insanları geçici dünya hayatına aldanıp ebedî olan ahiret hayatı için çalışmayı ihmal etmemeleri hususunda uyarmıştır.

2.2.5. Yunus, 10/33. Ayetin Tefsiri

Bu ayetin hemen öncesinde Allah Teâlâ, birliğini ve ilahlığını gösteren delilleri sunarak müşriklerin kendisine şirk koştukları putları devre dışı bırakmıştır. Hz. Peygamber'den müşriklere *"Size gökten ve yerden rızık veren kimdir? Size kulak ve gözlerinizi bahşeden kimdir? Ölüden diriyi, diriden de ölüyü çıkaran kimdir? Bütün işleri düzene koyan kimdir?"*[280] diye sual etmesini istemiş ve müşrikleri bu suale *"Bunları yapan Allah'tır."* demek zorunda bırakmıştır. Daha sonra bu sualin cevabını bizzat kendisi "İşte bu büyük işleri yapan gerçek rabbinizdir. O'nun ilahlığı ve birliği kesin delillerle sabittir. O halde her şeyi yaratan Rab olduğumu bile bile

[278] Yunus, 10/19.
[279] Ömer Nasûhi Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meali Âlîsi ve Tefsîri,* III, 1374.
[280] Yunus, 10/31.

yaratamayan, rızık veremeyen, öldüremeyen ve diriltemeyen şeylere nasıl olur da ibadet edersiniz?" şeklinde vermiş ve müşriklerden hesap sormuştur.[281]

Mevzumuz olan 33. ayette Allah Teâlâ, ezelde takdir etmiş olduğu "günahkârlık batağına saplananlar iman etmeyecekler" hükmünün, aynı vasfı taşıyan müşrik Araplar hakkında da gerçekleşeceğini bildirmişir.[282] Böylece doğru yoldan sapıp isyan ve günahda ısrar edenlerin, bu durumlarını devam ettirdikleri sürece imandan mahrum kalacaklarını ve üzerlerine azabının vacip olacağını bildirmiştir. Birçok müfessirin de beyan ettiği üzere Allah Teâlâ o kâfirlere *"iman etmeyecekler"* dediği için değil, onlar inkârda ısrar edip iman etmedikleri için onların üzerlerine azap vacip olmaktadır.[283]

İbn Kesîr (v. 774/1373) bu ayeti şu şekilde açıklamıştır: Müşrikler Allah'ın yegâne yaratıcı, rızık veren, mülkünde tasarruf sahibi, peygamberlerini tevhidi ile gönderen olduğunu itiraf etmekle beraber, Allah ile birlikte başka şeylere de ibadet etmişler ve O'na şirk koşmuşlardır. Bu sebepten dolayı onların cehennemde kalacak mutsuzlar olduğuna dair Allah'ın sözü gerçekleşmiş olmaktadır. Bu açıklamasını *"Onlar da "Evet geldi." dediler. Fakat azap sözü, küfredenlerin üzerine hak oldu."*[284] ayeti ile de desteklemiştir. [285] Bu durumda müşriklerin Allah'ın yegâne yaratıcı, rızık veren vs. olduğunu kabul etmelerine rağmen inatları, kibirleri, nüfuz kaybetmeleri vb. sebeplerle iman etmedikleri ortaya çıkmaktadır.

Fahreddin er-Râzî'nin (v. 606/1210) bildirdiğine göre birçok âlim küfrün Allah Teâlâ'nın takdiri ve iradesiyle hâsıl olduğuna bu ayeti delil olarak getirmişlerdir. Şöyle ki; Allah Teâlâ burada **"اَنَّهُمْ لاَ يُؤْمِنُونَ"**, "*Hakikaten onlar iman etmezler."* buyurarak, müşriklerin iman etmeyeceklerini kesin ve kat'î bir şekilde haber vermiştir. Sonuçta Allah'ın verdiği bir haberin yalana dönüşmesi imkânsız olduğu ortada olduğuna göre onlardan imanın sadır olmasının imkânsızlığı sabit olmuş olur. İmkânsız olan şey ise irade edilmez. Şu halde Allah Teâlâ'nın kâfirin iman etmesini değil, küfrünü dilediği sabit olmuş olur. Ayetteki **"كَذٰلِكَ"** ifadesindeki **"كَ"** teşbih içindir. Bu durumda mana "Onlardan isyanın ve inkârın sadır olacağı hak ve doğru

[281] Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr,* III, 31.
[282] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* III, 99.
[283] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* II, 331; Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, III, 100.
[284] Zümer, 39/71.
[285] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* VII, 361.

olduğu gibi azap hükmü de onlar için hak olmuştur." şeklinde olmaktadır. Ayetteki **"كَلِمَةُ رَبِّكَ"**, *Rabbinin şu sözü (kelimesi)"* ifadesi "Allah'ın bir şeyi bilmesi ya da bir şeyden haber vermesi" anlamını taşımaktadır. Allah'ın ilmi değişikliği ve cehaleti kabul etmediği gibi verdiği haber de değişikliği ve zevali kabul etmez. Bazı âlimler şöyle demişlerdir; Allah'ın ilmi de verdiği haberi de onların iman etmeyeceğine taalluk etmiştir. O'nun kudreti kâfirlerde imanı yaratmaya değil küfrü yaratmaya, iradesi de onlarda imanı değil küfrü yaratmaya taalluk etmiştir. Allah Teâlâ bu durumu levh-i mahfuzda tespit edip belirtmiş, melekleri buna şahit tutmuş, bu hükmü peygamberlerine vahiyle bildirerek onları da buna şahit tutmuştur. Hülâsa, eğer o kâfirlerden iman sadır olacak olsaydı bütün bu haberler yalan ve yanlış olurdu. Böylece de Allah'ın ilmi cehalete, doğru haberi yalana, kudreti acziyete, iradesi kerhe (istememeye), melekleri ve peygamberleri şahit tutması batıla, vahiyle bildirilen haberleri de yalana dönüşmüş olurdu ki bütün bunların imkânsız şeyler olduğu aşikârdır.[286]

Seyyid Kutup (v. 1386/1966) bu ayete şöyle açıklama getirmiştir: Bu hüküm, Allah'ın müşrikleri iman etmekten alıkoyması anlamına gelmez. İmanın evrendeki delilleri apaçık ortadadır. Onların kendi inançlarında bile imanın ön şartları kesin biçimde yer almaktadır. Fakat onlar, buna rağmen kendilerini imana ulaştıracak yoldan sapmaktadırlar. Onlar ellerindeki ön şartları inkâr etmekte ve gözleri ile gördükleri delillerden yüz çevirmektedirler. Sahip oldukları fıtratın sağlam mantığını ve akıllarını kullanmamaktadırlar. Bu sebeple de azabı hak etmektedirler.[287]

İsmail Hakkı Bursevî de (v. 1137/1725) Allah'ın küfürlerinde diretip iman dairesinin sınırları dışında kalanlar hakkındaki "O*nlar hakikaten iman etmezler."* hükmünün gerçekleşmesi hakkında, her sonucun birtakım sebepler ve mukaddimelerden doğduğunu hatırlatarak müşriklerin inkârcılıklarının onları ilâhî azaba sürüklediğini ifade etmiştir."[288]

2.2.6. Yunus, 10/96. Ayetin Metni ve Meali

Bu çalışmada incelenen ayetlerden on birincisi olan Yunus suresi 10/96. ayetin metni ve meali şu şekildedir:

---

[286] Râzî, *Tefsîr-i Kebîr (Mefâtîhu'l-Ğayb),* XVI, 92.
[287] Seyyid Kutup, *Fi Zilâli'l-Kur'ân,* III, 1783.
[288] İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân,* IV, 48.

"إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لاَ يُؤْمِنُونَ * وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ اٰيَةٍ حَتَّى يَرَوُا الْعَذَابَ اْلاَلِيمَ"

"Şüphesiz, haklarında Rabbinin sözü (hükmü) gerçekleşmiş olanlar, kendilerine bütün mucizeler gelse bile, elem dolu azabı görünceye kadar iman etmezler."[289]

2.2.7. Yunus, 10/96. Ayetin Tefsiri

Bu ayette Allah Teâlâ bazı inatçı insanların bu ilâhî kanun gereğince belirlenen kötü akıbeti hak ettiklerini ve bunların acıklı azabı görmedikçe imana gelmeyeceklerini ifade etmiştir. Neticede Firavun gibi azabı tattıktan sonra iman edenlerin de bu imanlarının onlara fayda vermeyeceğini bildirmiştir. Hz. Musa'nın, Firavun ve onun taraftarları olan kavminin ileri gelenlerine ettiği *"Rabbimiz! Onların mallarını yok et, kalplerini sık. Çünkü onlar elim azabı görmedikçe iman etmezler."*[290] şeklindeki bedduası ve En'âm, 6/111. ayet bu hususu desteklemektedir.

Fahreddin er-Râzî (v. 606/1210) şöyle der; Firavun üç defa iman etti. Birincisi "İman ettim." demesi, ikincisi "İsrailoğulları'nın inandığından başka ilah yoktur." demesi, üçüncüsü de "Ben de Müslümanlardanım." demesidir. Buna rağmen onun imanının kabul edilmemesinin sebebi, onun kendisine azap indiğinde ve helak olacağını anladığında iman etmesidir. Böyle bir vakitte ve vaziyette edilen iman kabul edilmez. Çünkü bu hal, zorlama ve mecburiyet halidir. Bu durumda yapılan tövbe ve iman kesinlikle fayda vermeyecektir. Nitekim Allah Teâlâ *"Fakat azabımızı gördükleri zaman inanmaları kendilerine fayda vermedi. Bu, Allah'ın kulları hakkında eskiden beri yürürlükte olan kanunudur. İşte orada inkârcılar hüsrana uğradılar."*[291] buyurmuştur.[292]

2.2.8. Yunus, 10/96. Ayetin Sonrası İle Münasebeti

Allah Teâlâ bazı inatçı kimselerin acıklı azabı görmedikçe imana gelmeyeceklerini ve bu sebeple de ilâhî kanun gereğince belirlenen azabı hak edeceklerini beyan ettikten sonra Hz. Yunus'un, kavmi ile olan kıssasını anlatarak sureye devam etmiştir. Bu zamana kadar kendilerine azabın gönderildiği memleketlerdeki halkın ekserisi iman etmemişlerdir. Firavun gibileri iman etseler de o iman onlara fayda

---

[289] Yunus, 10/96-97.
[290] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* VII, 402.
[291] Ğâfir, 40/85.
[292] Râzî, *Tefsîr-i Kebîr (Mefâtîhu'l-Ğayb),* XVII, 161.

vermediği gibi kendilerinden azabı da kaldıramamıştır. Ancak Hz. Yunus'un kavmi olan Ninova kavmi böyle değildir. Bu kavim Hz. Yunus kendilerine azabın geleceğini haber verdiğinde iman etmişler ve imanları da kendilerine dünya hayatında fayda vermiş, Allah Teâlâ belli bir süreye kadar onları faydalandırmış ve ecelleri gelene kadar dünyada bırakmıştır.[293]

Bu ayetlerde ilâhî azabın Yunus kavmi üzerinden niçin kaldırıldığı meselesine dikkat çekilmiştir. "Azap gerçekleştiğinde bir kavmin iman etmesi kendisine fayda vermez." kuralının istisnası olan Yunus kavmi hadisesi hakkında Kur'ân'da ayrıntılı bilgi verilmemekle beraber, bu kıssaya Enbiya, 21/87-88; Sâffât, 37/l39-148 ve Kalem, 68/48-50. ayetlerde değinilmiştir. Şöyle ki; Hz. Yunus kavmini azap ile korkuttuktan sonra ilâhî izin olmaksızın görev yerini terk etmişti. Yani belirlenen süre boyunca tebliğe devam etmemiş ve görev yerini terk etmişti. Allah Teâlâ ilâhî mesajı bütünü ile ikmal edinceye kadar hiçbir kavmi azaba dûçâr etmez. Bu durumda bu kavim için geçerli kanuni şartlar olgunlaşmamış olmaktaydı. Bu yüzden Allah'ın adaleti cezayı gerektirmedi ve ceza infaz edilmedi. Sonuçta Allah gelmekte olan azabın belirtilerini görüp tövbe eden Asurluları bağışladı.[294]

Geçmiş beldelerden Hz. Yunus'un halkı dışında tamamen peygamberine iman etmiş bir belde yoktur. Onlar iman ettiler ancak onların imanı peygamberlerinin sakındırdığı azabın kendilerine ulaşması korkusundandı. Hz. Yunus'un vaat ettiği azabın alametlerini gördükten ve peygamberleri aralarından çıkıp gittikten sonra iman etmişlerdi. Peygamberleri aralarından çıkıp azabın alametlerini gördüklerinde Allah'a dua ettiler, imdat dilediler, huzurunda yalvardılar ve peygamberlerinin kendilerini sakındırdığı azabı üzerlerinden kaldırmasını istediler. İşte o zaman Allah Teâlâ onlara rahmet buyurup azabı onlardan almış ve te'hir etmiştir.[295]

Allah Teâlâ surenin devamında dilediği takdirde yeryüzündeki insanların tamamının imana geleceklerini, ancak kullarının kendi tercihleri ile iman etmelerini dilediği için bütün insanların iman etmesini dilemediğini, yine ayetlerini düşünmeyip akıllarını kullanmayanlara gerekli olan azabı mutlaka vereceğini bildirmiştir. Ayrıca kendisinin izni olmadan hiç kimsenin iman edemeyeceğini, dolayısıyla herkesin

[293] Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XII, 291.
[294] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* II, 363-364.
[295] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* VII, 403.

iman etmesini isteyen Hz. Peygamber'in iman etmeyenlere üzülerek kendisini harap etmesinin gereksiz olduğunu belirtmiştir. Son olarak Hz. Peygamber'e müşrikler ile alakalı hükmünü verene kadar onların kendisine yaptıklarına sabretmesini ve tebliğ vazifesine devam etmesini emretmiştir.

2.3. NAHL SURESİ, 16/36. AYETİN TEFSİRİ

2.3.1. Nahl Suresinin Genel Özellikleri

Nahl suresi 128 ayet olup, itikâdî meselelere açıklık getiren Mekkî surelerdendir. Mushaftaki sıralamaya göre 16, iniş sırasına göre 70. suredir. Kehf suresinden sonra, Nuh suresinden önce Mekke döneminde nazil olmuştur. Surede başlıca kâinattaki Allah'ın varlığını, birliğini ve kudretini gösteren deliller, vahiy, öldükten sonra dirilme ve haşir gibi temel inanç konuları yer almaktadır.[296]

Sure adını, 68. ayette geçen ve Allah Teâlâ'nın harikulade sanatına işaret eden ve bir ibret numunesi olan "bal arısı" anlamını taşıyan **"النحل"** kelimesinden almıştır. Bu sureye Allah Teâlâ'nın kulları için yarattığı nimetlere genişçe yer verildiği için Niâm suresi (Nimetler suresi) diye de isim verilmiştir.[297]

Surede genel olarak, Allah'ın varlığı, birliği ve kudreti, bilgi kaynağı olan vahiy, öldükten sonra dirilme ve huzuru ilâhîde hesaba çekilme gibi dinin temel konuları ele alınmaktadır. Allah'ın gökteki ve yerdeki kudretinin delilleri gözler önüne serilmekte ve O'nun nimetlerine şükretmemenin kötü sonuçları hatırlatılarak insanlar uyarılmaktadır. Ayrıca haramlar ve helaller, yemin, tövbe, adaletli olma, ihsanda bulunma, sözünde durma gibi dînî ve ahlâkî konular üzerinde durulmakta, Hz. Peygamber'den de sabırlı ve adaletli olması istenmektedir.[298]

2.3.2. Surenin Tarihsel Arka Planı

Surenin genel üslûbu ve muhtevası bu surenin Mekke döneminin sonlarında nazil olduğunu göstermektedir. 41. ayet, işkence nedeni ile birçok Müslümanın bu sure nazil olmadan evvel Habeşistan'a göç etmek zorunda kaldığını göstermektedir. Ammâr b. Yâsir hakkında nazil olan 106. ayet, o dönemde Müslümanlara yapılan

[296] Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr,* III, 288.
[297] Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* XII, 266.
[298] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/16-nahl-suresi (Erişim Tarihi: 03.05.2018).

işkencenin doruk noktasına ulaştığını göstermektedir. 112-114. ayetler peygamberliğin gelişinden birkaç yıl sonra başlayan ve yedi yıl süren kuraklık ve kıtlık döneminin sonuna işaret etmektedir. Ayrıca En'âm suresi 119. ayette bu surenin 115. ayetine değinilmekte, bu surenin 118. ayetinde de En'âm suresinin 146. ayetine işaret edilmektedir. Bu da her iki surenin (En'am ve Nahl) aynı dönemde nazil olduğunu gösteren bir delil niteliğindedir.[299]

2.3.3. Ayetin Metni ve Meali

Bu çalışmada incelenen ayetlerden on ikincisi olan Nahl suresi 16/36. ayetin metni ve meali şu şekildedir:

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ اُمَّةٍ رَسُولاً اَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلاَلَةُ فَسِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ

"Andolsun biz, her ümmete "Allah'a kulluk edin ve tâğûttan (putlara tapmaktan) sakının!" diye bir peygamber gönderdik. Allah, bu ümmetlerden bir kısmına hidayet etti, bir kısmına da (kendi iradeleri sebebi ile) sapıklık hak oldu. Şimdi yeryüzünde dolaşın da bakın ki, peygamberleri yalanlayanların sonunun ne olduğunu bir görün!"

2.3.4. Ayette Yer Alan "طَّاغوتَ" Kavramı

"Tâğût" **(طَّاغوتَ)** kelimesi, **"طغى"** kökünden türetilmektedir. Bu kavram sözlükte "haddi aşmak, çok azgınlık yapmak, zulüm ve küfürde çok ileri gitmek, çoğalmak, suyun taşması ve denizin coşması" anlamlarına gelmektedir. Bu kavram türevleri ile birlikte Kur'ân'da kırk yerde geçmektedir. Bakara, 2/15; İsrâ, 17/60; Kehf, 18/80; Tâhâ, 20/45 ve 81; Sâd, 38/55; Kâf, 50/27; Nâziât, 79/17 ve Alak, 96/6. ayetleri bunlardan bazılarıdır. Masdarı **"طُغْوَى"** şeklinde gelir. Şems, 91/11 ayetinde bu şekilde kullanılmıştır. İnsan birtakım nimetlere kavuşup belli bir güç, bilgi ve yeteneğe sahip olduğunda, gurur, kibir ve gaflete kapılarak tuğyan kapısını aralar, bir adım daha öteye geçince Allah'a ortak koşmaya, nefsinin hevâ ve heveslerinin ardından gider. İşte bu hal tuğyan halidir.[300]

---

[299] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* III, 7.
[300] Fikret Karaman vdğr., *Dini Kavramlar Sözlüğü,* s. 664.

"طَّاغوتَ" kelimesi ise Allah'tan başka kendisine tapınılan her şey için kullanılmaktadır. Kur'ân'da Bakara, 2/256 ve 257; Nisâ, 4/51, 60 ve 76; Mâide, 5/60; Nahl, 16/36 ve Zümer, 39/17. ayetlerinde geçmektedir. Bu ayetlerde sihirbaz, kâhin, azgın cinler, şeytan ve doğru yoldan ayrılanlar "tâğût" diye isimlendirilmişlerdir.[301] Kur'ân-ı Kerîm azgınları, başkaları üzerinde ilahlık iddiasında bulunacak kadar sapıtanları ve Nemrud ile Firavun gibi kendisini yeryüzünün tek hâkimi olarak kabul edenleri "tâğût" olarak nitelemektedir. Bakara, 2/257. ayeti buna bir örnektir.[302] İsmail Hakkı Bursevi (v. 1137/1725) de bu kavramı, "şeytan ve sapıklığa çağıran her şey" olarak tanımlamaktadır.[303]

2.3.5. Ayetin Siyâk-Sibâk İlişkisi

2.3.5.1. Ayetin Öncesi İle Münasebeti

Allah Teâlâ bu sureye vahyi yalanlayan, kıyametin kopmasını uzak gören ve Hz. Peygamber'den kendilerini korkuttuğu azabın (kıyametin) çabucak gelmesini isteyerek alay eden müşrikleri tehdit ile başlamıştır. Müşrikler *"Kıyamet yaklaştı."*[304] ayeti nazil olduğunda bunu alay konusu yaparak Hz. Peygamber'e "Söylediklerin doğruysa, bizi korkuttuğun azap gelsin de görelim." demişlerdi. Allah Teâlâ bu sureye *"Allah'ın emri geldi. Onu istemekte acele etmeyin."* diye başlayarak kıyametin mutlaka kopacağını, ahiret gününde herkesin huzûr-u ilâhîde hesaba çekileceğini ve hak edenlerin cezalarını bulacaklarını bildirmiştir.[305]

Surenin devamında Allah Teâlâ müşriklerin kendisine ortak koştukları şeylerden uzak ve üstün olduğunu, peygamberleri de kullarını kendinden başka ilah olmadığına dair uyarmaları için gönderdiğini beyan ettikten sonra varlığını, birliğini ve kudretini gösteren delilleri sıralamıştır. Gökleri ve yeryüzünü lüzumsuz yere değil de belli bir hikmete dayanarak yarattığını, gökteki güneş, ay ve yıldızları, geceyi ve gündüzü, yeryüzündeki hayvanları, bitkileri, dağları, yolları, madenleri, yağmuru, denizleri, nehirleri vs. tüm nimetleri yaratarak basit bir su olan meniden yarattığı insanın emrine verdiğini bildirmiştir. Bütün bu yarattıkları şeyleri gözler önüne serdikten

---

[301] el-İsfahânî, *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, s. 635-637.
[302] Fikret Karaman vdğr., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 664.
[303] İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyâni,* IV, 453.
[304] Kamer, 54/1.
[305] İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr,* III, 393; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr,* III, 293.

sonra da *"Hiç yaratanla yaratmayan bir olur mu?"*[306] buyurarak, insanları kendi yaptıkları putlara tapmaktan vazgeçmeleri ve kendisine şirk koşmamaları hususunda uyarmıştır.

Bundan sonraki bölümde Allah Teâlâ, Mekke'li müşriklerden önceki günahkârların da kendi peygamberlerine türlü tuzaklar kurduklarını, bunun karşılığında da binalarını temelden sarsıp tavanlarını başlarına geçirerek helak ettiğini bildirerek Hz. Peygamber'i teselli etmiştir.[307] Hz. Peygamber'e sinsice tuzak kuranların tuzaklarının boşa çıkacağını, dehşetli kıyamet gününde onları çetin bir azap ile cezalandıracağını ve kendisine ortak koşup ilah edindikleri putları getirerek kendilerine şefaat ettirmelerini isteyeceğini bildirmiştir.

2.3.5.2. Ayetin Sonrası İle Münasebeti

Allah Teâlâ surenin devamında dünya hayatında kendisine ortak koşan, öldükten sonra da dirilmeyi ve hesaba çekilmeyi inkâr eden kâfirlere ölenlerin tekrar diriltilmesinin kendisi tarafından verilen ve mutlaka gerçekleşecek olan bir vaat olduğunu, ayrıca bu diriltme işinin kendisi için çok kolay bir hadise olduğunu bildirmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'i bir hidayet ve rahmet rehberi olarak göndermesi, gökten yağmuru indirmesi ve her türlü ihtiyaçlarını karşılamaları için hayvanları yaratıp insanların emrine vermesi, varlıkları annelerinin karnından doğum yolu ile çıkarması gibi delilleri sunarak varlığını, birliğini ve kudretini göstermiştir. Harikulade sanatına işaret eden ve ibret numunesi olan bal arısı kıssasını anlatarak bütün bu nimetleri vereni bırakıp da insanlara böyle nimetler veremeyen şeylere tapmanın ne kadar çirkin bir davranış olduğunu beyan etmiştir.

Kendilerine peygamber geldiği halde onu yalanlayanların kendi kendilerine zulmettiklerini ve azabın kendilerini yakalayıvereceğini, şeytanın insana yaptıklarını güzel gösterdiğini, kıyametin ansızın gelivereceğini ve kötü amel işleyenlerin kendilerine cezanın gelmeyeceğinden emin olmamalarını öğütlemiştir. Son bölümde de Hz. Peygamber'e rabbinin yoluna insanları hikmetle ve güzel öğütle davet

---

[306] Nahl, 16/17.

[307] Ayette ifade edilen daha önce tuzak kuran kâfirlerden maksadın, Bâbil şehrinde büyük bir kule yaptırıp oradan Allah'ı görmeye ve ona karşı savaşmaya çıkan Nemrud, Allah Teâlâ'nın kendisinin yaptığı kuleyi yerle bir ederek helak ettiği Buhtu'n-Nasr veya Allah'a ve Peygamberlere tuzak kuranların tamamı olduğuna dair çeşitli rivayetler mevcuttur. [307] Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân,* XIV, 202.

etmesini, inanmayanlarla da güzel bir şekilde mücadele etmesini ve kendisine kurulan tuzaklara karşı kederlenmeyip sabretmesini nasihat etmiştir.

2.3.6. Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ mevzumuz olan ayetin hemen öncesinde müşriklere iman etmek için kendilerinden önceki kâfirlerin başlarına geldiği gibi ölüm meleğinin canlarını almasını mı, yoksa kıyamet günü mahşerde toplanıp cehenneme konacakları zamanı mı beklediklerini sual etmiştir. Müşriklerin iman etmeyerek, rablerine ortak koşarak, çeşitli günahlar işleyerek ve hakkı inkâr ederek cehennem azabını hak ettiklerini ve kendi kendilerine zulmettiklerini bildirmiştir.[308]

Kureyş kâfirleri alay ederek "Eğer Allah dilemiş olsaydı ne biz, ne de babalarımız putlara tapmazdık. Ve onun emri olmadan bahîra,[309] sâibe[310] ve diğer hayvanlardan bazılarını kendimize haram kılmazdık. Allah, bizim putlara tapmamıza razı oldu. Eğer o razı olmasaydı ya bizi cezalandırarak bunlardan vazgeçirirdi veya bizi de doğru olan yola sevk ederdi." demişler ve kendilerince isyanlarına mazeret uydurmaya çalışmışlardı. Allah Teâlâ böyle diyen müşriklere cevaben onlardan önce gelen bazı toplulukların da buna benzer yalanlamalarda bulunduklarını, kendilerince peygamberleri ile alay ettiklerini ve bunun sonucunda da helak edildiklerini bildirmiştir. Yine peygamberlere düşenin açık seçik bir biçimde tebliğden başka bir şey olmadığını, doğru yola iletme ve iman nasip etme işinin ise yalnızca kendisine ait olduğunu bildirmiştir.[311]

Mevzumuz olan 36. ayette Allah Teâlâ *"Andolsun biz, her ümmete "Allah'a kulluk edin ve tâğûttan (putlara tapmaktan) sakının!" diye bir peygamber gönderdik."* buyurmakta ve "Allah dilediği için biz günahkâr olduk." diyen müşriklere bu mazeretlerinin geçerli olmadığını ve başlarına gelecek vahim durumdan kurtulamayacaklarını bildirmiştir. Uyarıcı bir peygamber vazifelendirmediği hiçbir ümmetin olmadığını, bu ümmetlerden bazılarının peygamberlerinin kendilerine

---

[308] Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân,* XIV, 214-215.
[309] Cahiliye devrinde beşinci doğumunda dişi deve doğurduğu için kulağı kesilerek salınıverilen devedir. Bu şekilde olan deve artık dokunulmaz statüsüne kavuşur. Sahibi ne sütünden, ne yününden, ne de etinden yararlanabilirdi. Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *Ahkâmu'l-Kur'ân,* Mektebetü Hancı, Kahire, 1980, 1, 144.
[310] Cahiliye devrinde, her hangi bir kişinin başına bir dert geldiğinde "Bu dert benden giderse devem sâibe olsun." diye adayıp ve bahîra gibi salıverdiği devedir. Böylece o deveyi kendisine haram etmiş olurdu.
[311] Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân,* XIV, 216; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr,* III, 305.

tebliğ ettiği ilâhî hakikatleri iyi niyetleri ile ön yargısız bir biçimde kabul ettikleri için hidayete erdiklerini, bazılarının da inkârcı ve inatçı bir şekilde davrandıkları için hidayete eremeyerek sapıklığa düşmelerinin hak olduğunu ve böylece helak olduklarını açıkça belirtmiştir. Böylece muhatabı olan Kureyş toplumunu yeryüzünde kendilerinden önce yaşayıp Rablerini ve peygamberlerini yalanlayan toplumların başlarına gelenlere bakarak ibret almaları hususunda ikaz etmiştir.[312]

Mevdûdî (v. 1399/1979) burada müşriklerin insanlık tarihinden kendilerine ders çıkarmaları gerektiğini söyleyerek şöyle bir açıklama getirmiştir: Hz. Musa ve İsrailoğulları mı, yoksa Firavun ve kavmi mi Allah'ın azabına çarptırılmıştır? Yine azap Hz. Salih, Hz. Hûd, Hz. Nuh ve diğer peygamberlere inanan kimselere mi, yoksa onları reddeden kimselere mi gelmiştir? Bu tarihi misallerden, kâfir toplumlara bir mühlet tanınmış olduğu ortaya çıkmıyor mu? Allah onlara inkâr ve isyan etmelerine rağmen yine de mühlet vermiştir. Ancak kendilerine yapılan tebliğ ve nasihate rağmen bir toplum dalalet üzerinde ısrar eder ve haddi aşarsa onlara verilen mühlet sona erer ve Allah o toplumu helak eder.[313]

Hz. Muhammed (sas), Allah'ın kendisine verdiği tebliğ ve irşat vazifesini eksiksiz bir şekilde yerine getirebilmek için bütün insanların iman etmesini canı gönülden istiyor ve bu uğurda adeta kendini tüketiyordu. Allah Teâlâ bu durumda olduğunu bildiği Hz. Peygamber'e müşriklerin iman etmeleri için ne kadar gayret gösterse de iman etmeyeceklerini, çünkü kötü tercihleri sebebi ile bir insan hakkında sapıklık takdir etmişse zorlama ve cebr ile onun hakkında hidayet yaratmayacağını ve onları büyük azaptan kimsenin kurtarmaya gücünün yetmeyeceğini bildirmiştir. Bu durumda kendisini harap etmemesini, kendisinin vazifesinin yalnızca tebliğ olduğunu, hidayet verme yetkisinin de yalnızca kendisine ait olduğunu bildirerek Hz. Peygamber'i teselli etmiştir. Nitekim Mekke'de iken Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği hususları inkâr edip sapıklığa düşenlerin çoğunluğu daha sonra iman etmişlerdir. Bu durum ayetlerin Hz. Peygamber'i tatmin ve teselli etmek için nazil olduğunu göstermektedir.[314]

---

[312] Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân,* XIV, 216-217; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr,* III, 305.
[313] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* III, 25.
[314] Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr,* III, 305-306

2.4. HAC SURESİ, 22/18. AYETİN TEFSİRİ

2.4.1. Hac Suresinin Genel Özellikleri

Hac suresi 78 ayettir. Surenin üslûbu ve içeriği ayetlerin bir kısmının Mekke'de, bir kısmının ise Medine döneminde nazil olduğunu düşündürmektedir. Özellikle baş taraftaki ayetlerin Mekke döneminde inmiş olması ihtimali güçlü olduğundan bu sure genellikle Mekkî olarak nitelenmektedir. Mushaftaki sıralamaya göre 22, iniş sırasına göre ise farklı görüşler olmakla beraber 103. sure olarak kabul edilir. Nûr suresinden sonra, Münafikûn suresinden önce nazil olmuştur. Surede özellikle kıyamet gününün dehşetinden, kıyamet günü yaşanacak sahnelerden, cihattan ve helak edilmiş eski toplumlardan söz edilmektedir.[315]

İbrahim (as) Kâbe'nin inşasını bitirdiği zaman insanları Beytullah'ı ziyarete çağırdı. Bu esnada dağlar eğildi ve ses dünyanın her tarafına ulaştı. Hatta onun çağrısını babaların belinde ve annelerin rahmimde olanlar bile işittiler ve **"لبيك اللهم لبيك"** "Ey Allah'ım! Buyur, emrine uydum ve çağrına geldim." diyerek bu daveti kabul ettiler. Bu sure içerisinde Hz. İbrahim'e Beytullah'ın yerinin gösterilmesinden, Hz. İbrahim'in insanları Beytullah'a çağrısından ve hac ibadetinden söz edildiği için bu ismi almıştır.[316]

Hac suresinde genel olarak Allah'ın varlığı ve birliğini gösteren deliller, kıyamet gününün dehşeti, öldükten sonra dirilmenin gerçek olduğu, insanın meydana gelişinin aşamaları, tabiattaki yenilenmeler, hac ve kurban ibadetinin amaçları, hicret, önceki toplumların başına gelen musibetler ve peygamberlerin getirdikleri vahyin ilâhî kaynaklı olduğu konuları işlenmektedir.[317]

2.4.2. Surenin Tarihsel Arka Planı

Hac suresi hem Mekkî hem de Medenî surelerin özelliklerini taşımaktadır. Allah inancı, uyarma, korkutma, kıyamet ve sıkıntıları, öldükten sonra dirilme, hesap ve ceza konuları surenin Mekke döneminde nazil olduğunu; savaş izni ve Allah yolunda cihat emri, hac ve kurban hükümleri vs. konular da Medine döneminde nazil

[315] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, III, 707.
[316] Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr,* IV, 105.
[317] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/22-hac-suresi (Erişim Tarihi: 27.05.2018).

olduğunu düşündürmektedir. Bu sebeple surenin nazil olduğu zaman konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ancak surenin üslûbu ve konuları göz önünde bulundurularak bir analiz yapıldığında, 1-24. ayetleri kapsayan ilk bölümün Hz. Peygamber'in Mekke hayatının son döneminde, 25-78. ayetleri kapsayan ikinci bölümün ise Medine hayatının ilk döneminde nazil olduğu fikri oluşmaktadır. 25. ayetten itibaren üslûpta göze çarpan ani değişiklik 25-78. ayetlerin hicretin birinci yılında zilhicce ayında nazil olduğunu göstermektedir. Şöyle ki; o yılki zilhicce ayı muhacirlere vatanları Mekke'yi hatırlatmıştı. Kutsal şehirlerini ve oradaki hac ibadetini düşünüp Kureyş'li müşriklerin kendilerini Mescid-i Harâm'ı ziyaretten alıkoymalarına üzülmüşlerdi. Bu nedenle kendilerini yurtlarından çıkaran ve Beytullah'ı ziyaret etmelerini engelleyen bu zalimlere karşı savaşmak için Allah'ın iznini bekliyorlar ve bunun için dua ediyorlardı. Bu ayetler böyle bir psikolojik ortamda nazil olmuştur.[318]

2.4.3. Ayetin Metni ve Meali

Bu çalışmada incelenen ayetlerden on üçüncüsü olan Hac suresi 22/18. ayetin metni ve meali şu şekildedir:

" اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ يُهِنِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ"

"Görmedin mi ki şüphesiz, göklerde ve yerde olanlar, güneş, ay ve yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu Allah'a secde etmektedir. Birçoğunun üzerine de azap hak olmuştur. Allah kimi alçaltırsa, artık ona saygınlık kazandıracak hiçbir kimse yoktur. Şüphesiz Allah, dilediği şeyi yapar."

2.4.4. Ayetin Siyâk-Sibâk İlişkisi

2.4.4.1. Ayetin Öncesi İle Münasebeti

Allah Teâlâ sureye kıyametin dehşetine dikkat çekerek insanları kendisinden korkmaya ve emirlerine itaat edip yasaklarından kaçınmaya davet ederek sert ve ürkütücü bir şekilde giriş yapmıştır. Kıyametin dehşetinden dolayı emzikli kadınların çocuklarını emzirmeyi unutacaklarını, hamile kadınların düşük yapacaklarını ve

[318] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* III, 339.

insanların aslında sarhoş olmadıkları halde sarhoş gibi davranacaklarını örnek gösterek o sarsıntısının sıradan bir olay olmadığını ifade etmiştir. İnsanlara o anı gözlerinde canlandırmalarına imkân verecek örnekler sunarak o dehşetli günü insanların zihnine tamamen yerleştirmeyi amaçlamıştır.[319]

Allah Teâlâ surenin devamında kendisinin kudretini gösteren birçok delil varken ve öldükten sonra dirilmenin gerçek olduğunu peygamberler bildirmişken, hiçbir delili olmadığı halde bunları inkâr ederek tartışmaya giren ve dost edindiği kişileri doğru yoldan saptırarak cehennem azabına sürükleyen kâfirleri uyarmış ve kınamıştır.[320] Öldükten sonra dirilmeyi ve hesaba çekilmeyi inkâr eden kâfirlere cevap mahiyetinde dirilmenin mümkün olduğuna dair iki delil getirmiştir. Bu örnek ve kanıtları insanların zihinlerine ışık tutmak için onların kendilerinden ve en yakın çevrelerinden seçmiştir. Bu delillerden birincisi; insanın kendisinin dünyaya nasıl geldiği ve hangi aşamalardan geçtiğidir. İkincisi ise; kuru toprağın yağmurla canlanması ve çeşitli bitkiler vermesidir. Allah Teâlâ bu delilleri sunarak ilk defa yarattığı varlıkları ikinci defa daha kolay bir şekilde yaratma kudretine sahip olduğunu bildirerek muhataplarını ibret almaya ve akıllarını kullanmaya davet etmiştir. Hülasa denilebilir ki; insanın yaratılışı ve bitkilerin yazın yeşermesi öldükten sonra dirilişin en büyük delilleridir.

Abdullah b. Abbas'ın (v. 68/687) bildirdiğine göre Medine'ye gelen bazı insanlar, kadınları erkek çocuk doğurursa ve atları da döl verirse İslâmiyet için "Bu iyi bir dindir." derlerdi. Eğer kadınları doğum yapmaz ve atları döl vermezse de "Bu kötü bir dindir." derlerdi. Surenin devamında Allah Teâlâ bu şekilde imanları yarım yamalak olan, kendilerine iyilik ve bolluk verildiğinde İslâm'da devam etmeye karar veren, buna mukabil herhangi bir sıkıntı ya da belaya maruz kaldıklarında ise isyana dönerek putlara tapan münafıkların hem dünyalarını hem de ahiretlerini kaybedeceklerini ve hüsrana uğrayacaklarını bildirmiştir.[321]

---

[319] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* III, 711.

[320] Burada delilsiz hareket eden kişinin Nadr b. Hâris olduğu rivayet edilmektedir. Bu kişi cedelci birisi olup, meleklerin Allah'ın kızları olduğunu, Kur'ân'ın eskilerin uydurması olduğunu ve öldükten sonra dirilmenin olmayacağını iddia ederdi. Bu kişi hakkında on küsur ayet nazil olmuştur. 3. ayet, onun öldükten sonra dirilişi inkâr ettiği için, 8. ayet ise peygamberliği ve Kur'ân-ı Kerîm'in Allah tarafından indirildiğini inkâr ettiği için nazil olmuştur. Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr,* IV, 110.

[321] Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân,* XVI, 472-473.

Allah Teâlâ müşriklerin ve münafıkların hallerini beyan ettikten sonra kendisine hakkı ile iman edenleri ve sâlih amel işleyenleri cennetle müjdelemiş, herhangi bir musibete uğradıklarında kendisinden yüz çevirmeden rahmetini ve yardımını beklemelerini tavsiye etmiştir. Ardından da sıkıntı anında kendisine yardım edilmeyeceğini zannederek ümidini kesen ve yüz çeviren kimselerin bu hareketlerinin kendilerine herhangi bir yarar sağlamaktan ziyade hem dünyalarını hem de ahiretlerini kaybetmelerine sebep olacağını bildirmiştir.

2.4.4.2. Ayetin Sonrası İle Münasebeti

Kureyş'li müşrikler Mescid-i Harâm'ın sahiplerinin kendileri oldukları iddiası ile Müslümanları Kâbe'yi ziyaretten alıkoymaya çalışıyorlardı. Surenin devamında Allah Teâlâ Mescid-i Harâm'ın kendi emri ile Hz. İbrahim tarafından inşa edildiğini ve tamamladığında bütün insanları Kâbe'ye hac ibadetlerini yapmaya davet ettiğini bildirerek başlangıçtan beri orada yaşayan Kureyş'liler ile dışarıdan Kâbe'yi haccetmeye gelen diğer insanların eşit haklara sahip olduklarını bidirmiştir. Burada Kâbe'nin şirke dayalı ibadetler için değil de bir tek Allah'a ibadet için inşa edildiği, Müslümanların Kureyş'lilerin bu zulmüne karşı koyabilmeleri için savaşmalarına izin verildiği ve Allah'ın kendi yolunda cihad edenlere yardım edeceği de açıkça belirtilmiştir.[322]

Surenin devamında kavmi tarafından yalanlanan Hz. Peygamber (sas) Allah Teâlâ tarafından teselli edilmiştir. Burada Allah Teâlâ daha önce Hz. Nuh, Hz. İbrahim ve Hz. Musa'nın da kavimleri tarafından yalanlandığını, ancak bu peygamberlerin kavimlerini, Âd, Lût, Semûd kavimlerini ve Medyen'lileri kendilerine tanıdığı süre sona erdiğinde hâlâ iman etmedikleri ve memleketlerinde zulmettikleri için azaba çarptırdığını bildirmiştir. Geçmişte bunlar gibi nice kavimlerin helak olduklarını, yeryüzünde gezip dolaşılarak bunların akıbetlerinin görülerek ibret alınmasını da tavsiye etmiştir. Burada helak edilen geçmiş ümmetlerden bahsedilmesinin sebebi, davetler konusunda Allah'ın uyguladığı kanunu açıklamak ve sabredenleri bekleyen iyi sonuç sayesinde Müslümanları yatıştırıp rahatlatmaktır.

[322] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* III, 341.

2.4.5. Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ tevhid inancını tam bir teslimiyetle benimseyemeyenlerin dünya ve ahiretlerinin rüsvâ olacağını bildirdikten sonra, Kur'ân'ı Kerîm'i doğru yolda ya da sapıklıkta olmanın sonuçlarını bildiren apaçık bir delil olarak indirdiğini ve insanlardan dilediğini hidayete erdirdiğini bildirmiştir. Bir sonraki ayette de *"Allah iman edenlerin, Yahudilerin, Sâbiîlerin, Hıristiyanların, Mecûsilerin ve kendisine şirk koşanların aralarında kıyamet günü mutlaka hüküm verecektir. Şüphesiz ki Allah, her şeyi hakkıyla görendir."*[323] buyurarak, hidayete erdirdiği ve erdirmediği kimseleri ve akıbetlerini açıklamıştır.[324] Allah Teâlâ bu ayette altı tane dinden söz etmiş, bunlardan yalnız birincisini iman sahibi olarak göstermiştir. Bu durumda diğer beş tanesinin küfür ehli oldukları anlaşılmaktadır. Bu farklı inanç grupları arasındaki gerçek hükmü kıyamet günü adaleti ile kendisinin vereceğini, hiçbir şeyin kendisine gizli olmadığı için kimin doğru yolda kimin de sapıklıkta olduğunu bildiğini, böylece mü'minleri cennete diğerlerini de cehenneme sevk edeceğini bildirmiştir.[325]

Mevzumuz olan 18. ayette Allah Teâlâ göklerde ve yerde olan bütün mahlûkatın, güneşin, ayın, yıldızların, ağaçların, hayvanların ve birçok insanın kendisine azameti karşısında boyun eğip secde ettiğini, insanlardan bazılarının da inkârları ve isyanları yüzünden azabı hak ettikleri için cehennemde çeşitli cezalara maruz kalacaklarını bildirerek insanları uyarmaktadır. Bütün bu varlıklar birlikte ve uyum içinde Allah'a secde ettikleri halde insanın aykırı davranarak bir kısmının secde ederken diğer bir kısmının secde etmediği göze çarpmaktadır. Bunun için de birçok insanın azaba çarptırılacağı ve bu azabı hak edenin aşağılanmayı da hak ettiği vurgulanmaktadır. Çünkü onlar Allah'ın emrine karşı küfür ve isyan ile dik başlılık ederek itaat etmeye yanaşmayan şeytanlar ve bu şeytanlara uyan insanlardır.[326]

Bu ayet secde ayetidir. Kur'ân-ı Kerîm'de secde ayetinin okunması veya dinlenmesi halinde yapılması gereken secdeye "secde-i tilâvet", Türkçe ifadesi ile "okuma secdesi" denir. Secde ayetlerinin ortak özellikleri yerdeki ve göklerdeki bütün varlıkların, mü'minlerin, meleklerin ve peygamberlerin Allah'a secde ettiğinin haber

[323] Hac, 22/17.
[324] Sâbiîler yıldızlara tapanlar, mecûsîler ise ateşe tapanlardır.
[325] Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr,* IV, 114.
[326] Seyyid Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'ân,* IV, 2414.

verilmesi veya doğrudan emir sîğası ile ya da secde etmeyenleri kınama yolu ile secdenin emredilmiş olmasıdır. Bu ayetlerin muhtevası da göz önüne alındığında, bu ayetleri okuyan ya da dinleyen kimsenin secde etmesinin hem emre uyma hem de secde etmekten kaçınanlara muhalefet etme anlamına geldiği anlaşılır. Tilâvet secdesinin tek rüknü vardır; o da Allah Teâlâ'yı ta'zim, O'na karşı tevâzu ve secdeden kaçınanlara muhalefet etmek için alnı yere koymaktır.[327]

Allah Teâlâ bu ayette kendisine secde eden varlıkları sayarken özellikle güneş, ay ve yıldızları ismen zikretmiştir. Çünkü bir önceki ayette zikredilen din gruplarının, Allah'ın dışında kendilerine taptıkları varlıklar bunlardır. Allah Teâlâ burada bu varlıkların da yaratıcılarına secde ettiklerini beyan ederek onların ma'bud olmadıklarını, bilakis ibadete layık olanın yalnız kendisinin olduğuna vurgu yapmıştır. Fussilet, 41/37. ayet de bu hususu desteklemektedir.[328]

Güneş, ay, yıldızlar, dağlar ve ağaçlar gibi cansız varlıkların veya hayvanlar gibi canlı fakat idraki olmayan varlıkların Allah Teâlâ'ya nasıl ibadet ettikleri hakkında Taberî (v. 310/923) şu şekilde bir açıklama yapmıştır: Yeryüzünde bulunan dağlar, ağaçlar ve hayvanlar Allah'a gölgeleri ile secde ederler. Zîrâ güneş bunların üzerine doğduğunda gölgeleri uzayıp kısalarak ve dönerek Allah'a secde ederler. Göklerde bulunan güneşin, ayın ve yıldızların secdeleri ise doğup batmaları iledir. Zîrâ bunlar doğarken ve batarken Allah'ın emrine uyarak hareket ederler.[329] *"Onlar, Allah'ın yarattığı eşyanın gölgelerinin Allah'a boyun eğip secde ederek sağa sola vurmasını görmezler mi?"*[330] ayeti de bu görüşü desteklemektedir.

Allah Teâlâ insanların kendisine secde edenler ve kendilerine azabın hak olduğu kimseler olarak iki kısma ayrıldığını beyan ettikten sonra, bu iki zümreyi kendi aralarında hasım olarak nitelemiş ve bunların akıbetlerinin nasıl olacağını bildirmiştir. Kendisini inkâr edenlerin korkunç akıbetlerini *"Bunlardan inkâr edenler için ateşten giysiler biçilmiştir. Başlarının üstünden de kaynar su dökülür. Onunla karınlarının içindekiler ve derileri eritilir. Onlar için bir de demirden topuzlar vardır. Her ne zaman cehennemden, o ızdırapdan çıkmak isteseler, oraya geri*

[327] Abdurrahman Çetin, "Tilâvet Secdesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2012, XLI, 157.
[328] İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, X, 24-25.
[329] Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XVI, 478.
[330] Nahl, 16/48.

döndürülürler ve onlara "Tadın yangın azabını!" denilir."[331] buyurarak, kendisine iman edip sâlih ameller işleyenlerin akıbetlerini de *"Şüphesiz Allah, iman edip sâlih amel işleyenleri içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacak, orada altından bileziklerle, incilerle süsleneceklerdir. Oradaki giysileri ise ipektir. Onlar hem sözün hoş olanına ulaştırılmışlar, hem de övgüye layık olan Allah'ın yoluna iletilmişlerdir."*[332] buyurarak bildirmiştir. Böylece bu iki zümrenin akıbetlerini haber vererek adeta tercih etme işlemini kullarına bırakmıştır.

2.5. SÂD SURESİ, 38/14. AYETİN TEFSİRİ

2.5.1. Sâd Suresinin Genel Özellikleri

Sâd suresi 88 ayet olup, temel itikâdî inançları barındıran Mekkî surelerdendir. Mushaftaki sıralamaya göre 38, iniş sırasına göre de 38. suredir. Kamer suresinden sonra, A'râf suresinden önce Mekke döneminde nazil olmuştur. Sure adını, birinci ayetteki *"Sâd"* hurûf-u mukatta'asından almıştır. Sureye bu ismin verilmesi Allah Teâlâ'nın kendisi ile öncekilere ve sonrakilere meydan okuduğu bu mucize kitabın şanını yüceltmek içindir.[333]

Surede başlıca Allah'ın birliği, müşriklerin inkârları ve sapıklıkları sebebi ile azabı hak etmiş oldukları, Hz. Dâvud, Hz. Süleyman, Hz. Eyüp, Hz. İbrahim, Hz. İshak, Hz. İsmail, Hz. el-Yesa' ve Hz. Zülkifl Peygamberlerin kıssaları, Hz. Dâvud Peygamberin hakemliği ve Hz. Muhammed'in temel görevi konu edilmektedir. Bu surenin temel konusu ise Hz. Peygamber'in hak peygamber olduğu gerçeğinin ispat edilmesidir.[334]

2.5.2. Surenin Tarihsel Arka Planı

Hz. Peygamber tebliğinin ilk üç yılında insanları İslâm'a gizlice davet etmişti. Bi'setin 4. yılında nazil olan *"Ey Muhammed! Şimdi sen, sana emrolunan şeyi açıkça ortaya koy, müşriklere aldırış etme."*[335] ayeti ile İslâm'ı açıktan tebliğ etmekle emrolundu. Bunun üzerine halkı açıktan İslâm'a davet etmeye başladı. Bu

[331] Hac, 22/19-22.
[332] Hac, 22/23-24.
[333] Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr,* V, 258.
[334] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/38-sad-suresi (Erişim Tarihi:19.06.2018).
[335] Hicr, 15/94.

davet Kureyş'in ileri gelenleri arasında çok büyük etki meydana getirdi. Bu bakımdan surenin risaletin 4. yılında nazil olduğu söylenebilir.

Bazı rivayetlere göre ise bu sure Hz. Ömer (ra) Müslüman olduktan sonra nazil olmuştur. Hz. Ömer'in bi'setin 6. yılında meydana gelen Habeşistan hicretinden sonra Müslüman olduğu bilinmektedir. Bu durumda da surenin risaletin 6. yılında nazil olduğu görüşü ortaya çıkmaktadır. Eğer bu surenin Ebû Tâlib'in hastalığı zamanında nazil olduğunu bildiren rivayetlere itibar edilirse de risaletin 10. veya 11. yılında nazil olduğunu kabul etmek gerekir.

2.5.3. Ayetin Metni ve Meali

Bu çalışmada incelenen ayetlerden on dördüncüsü olan Sâd suresi 38/14. ayetin metni ve meali şu şekildedir:

"اِنْ كُلٌّ اِلاَّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ"

"(O grupların) her biri gönderilen peygamberleri yalanladılar da, onları cezalandırmam hak oldu."

2.5.4. Ayetin Siyâk-Sibâk İlişkisi

2.5.4.1. Ayetin Öncesi İle Münasebeti

Allah Teâlâ sureye Kur'ân'ın mucizeliğine dikkat çekmek için **"ص"** hurûf-u mukatta'ası ile başlamış, ardından da insanlardan mazereti kaldıran bir kitap olan Kur'ân-ı Kerîm'in üzerine yemin etmiştir. Böylece sureye Hz. Muhammed'in peygamberliğini yalanlayan ve onun getirdiği tevhid inancına karşı çıkan müşrikleri uyarma adına sert bir giriş yapmıştır. Ayrıca müşrikleri tıpkı kendileri gibi peygamberlerini ve kitaplarını yalanlayan nice ümmetlerin geçmişte helak edildiklerini haber vererek uyarısına devam etmiştir.

Müşrikler akıllarınca "Eğer Allah katından bir elçi, bir uyarıcı gelecekse bu bir beşer değil de melek olmalıydı. Hiç değilse bu peygamber servet ve sosyal statü açısından Arapların en itibarlıları arasından seçilmeliydi. Muhammed'in dışında Allah'ın

peygamberlik göndereceği başka kimse yok muydu?" diyorlardı.[336] Yine Nadr b. Hâris, Abdullah b. Ebî Ümeyye ve Nevfel b. Hâlid bir gün Hz. Peygamber'e "Ya Muhammed! Biz sana asla inanmayız. Eğer bize Allah tarafından bir mektup getirirsen, beraberinde de dört melâike gelip o mektubun Allah tarafından olduğuna ve senin onun peygamberi olduğuna şahitlik ederlerse inanırız." demişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ müşriklere yer ve göklerin yegâne sahibinin kendisi olduğunu, bütün kâinatı kendisinin idare ettiğini, peygamberliğin de kendisinin bir lütfu olduğunu ve bunu kullarından istediğine lütfedebileceğini bildirmiştir. Ardından da müşriklere bu yetkilerin hiçbirine sahip olmadıklarını, bu sebepten dolayı da kimi peygamber göndereceğini onlara soracak halinin olmadığını bildirmiştir. Eğer gerçekten bu konuda yetki sahibi olmak istiyorlarsa arşa yükselmelerini, oradan kâinatı idare etmelerini, istedikleri kimseye vahiy indirmelerini ve peygamber olarak göndermelerini söyleyerek de alay etmiş ve meydan okumuştur.[337] Ayrıca Yüce Rabbimiz En'âm, 6/8-9. ayetlerde bu hususta, müşriklerin istedikleri gibi bir melek indirdiği takdirde bir an bile mühlet vermeden onların işlerini bitireceğini, peygamberlerin haber vermek ve korkutmak için vazifelendirildiği azabı hemen tatbik edeceğini, çünkü bu takdirde artık peygamber göndermenin bir hikmetinin ve anlamının kalmayacağını bildirmiştir.[338]

2.5.4.2. Ayetin Sonrası İle Münasebeti

Devam eden ayetlerde Allah Teâlâ müşrikler tarafından alay ve yalanlamaya maruz kalan peygamberine, kâfirlerin yaptıklarına ve söylediklerine sabretmesini tavsiye etmiş ve onu teselli etmek için bazı peygamberlerin kıssalarını haber vermiştir. Hz. Dâvud, Hz. Süleyman, Hz. Eyüp ve diğer bazı peygamberlerin başlarına gelen imtihanlara sabrettiklerini ve sonucunda onlardan sıkıntılarını giderdiğini, böylece akıbetlerinin güzel olduğunu bildirmektedir. Hz. Peygamber'e de diğer peygamberler gibi sabretmesi halinde yardım edeceğini ve mutlu akıbete ulaşacağını bildirmiştir.[339]

Allah Teâlâ surenin devamında kendisinden korkarak emir ve yasaklarına uyanlar için adn cennetlerinin kapısının açık olduğunu ve bu cennetlerin içerisinde her türlü meyveler, içecekler ve eşlerinden başkasına bakmayan iri gözlü huriler vs. birçok

[336] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, IV, 566.
[337] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, IV, 568-569; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr,* V, 265.
[338] Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* III, 1881-1882.
[339] Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr,* V, 266.

nimetin onları beklediğini bildirmiştir. Buna mukabil haddi aşan azgınlar için de kötü bir akıbetin olacağını ve cehennemin kapısını onlar için açık olduğunu, onların oraya girerek çok şiddetli bir azap göreceklerini ve orada birbirlerini suçlayarak münakaşa edeceklerini beyan etmiştir.

Allah Teâlâ takva sahibi mü'minlerin ve bedbaht kâfirlerin akıbetlerini bildirdikten sonra, muhataplarını en büyük düşmanının vesvesesinden ve aldatmasından sakındırmak için Hz. Âdem ile İblis'in kıssasını anlatarak sureye devam etmiştir. Allah Teâlâ bu son bölümde Hz. Âdem'in yaratılışını bitirip ona ruhu üflediğinde meleklere saygı, hürmet ve selam secdesi emri verdiğini, bütün meleklerin ona secde etmesine rağmen kibirli şeytanın secde etmeyip kâfirlerden olduğunu; secde etmemesine gerekçe olarak da Hz. Âdem'in çamurdan, kendisinin ise ateşten yaratıldığını öne sürdüğünü beyan etmiştir. Yine şeytanı bu emre karşı geldiği için rahmetinden kovduğunu, bu durum karşısında şeytanın Hz. Âdem'e düşman kesilerek insanların tekrar dirilecekleri güne kadar insanları azdırmak için kendisinden mühlet istediğini ve ona istediği bu mühleti verdiğini haber vermiştir. Sonrasında da "*İşte bu gerçektir. Ben de gerçeği söylüyorum. Andolsun ki cehennemi seninle ve onlardan sana uyanların hepsiyle dolduracağım.*"[340] buyurarak şeytana tâbî olmanın kötü sonuçlarını peşinen bildirmiştir. Son olarak Kur'ân-ı Kerîm'in âlemlere bir öğüt olduğunu ve insanoğlunun onun verdiği haberlerin doğru olduğunu yakın bir zaman sonra göreceklerini bildirmiştir.

2.5.5. Ayetin Tefsiri

Mevzumuz olan 14. ayet başından ve sonundan ikişer ayetle beraber ele alındığında konu daha kolay anlaşılmaktadır. Allah Teâlâ bu ayetin hemen öncesinde daha önce peygamberlerini yalanlayarak muhalefet eden, bu yüzden de helaka müstahak olan kavimleri bizzat zikrederek inkârcı müşrikleri ibret almaları için uyarmıştır. Nitekim daha önceden yaşayan Nuh kavmi, Âd kavmi, Firavun ve yoldaşları, Semûd kavmi, Lût kavmi ve Eyke halkı kendilerine gönderilen peygamberleri ve kitapları yalanlamışlardı. Bu kavimler nüfus, mal ve çocukları itibarı ile çokluktular ve

[340] Sâd, 38/84-85.

kuvvetliydiler. Bu güçlü hallerine güvenerek rablerini inkâr ettiler. Ancak Allah Teâlâ'nın azap emri geldiğinde bunların hiç birisi faydalı olmadı.[341]

Allah Teâlâ sıraladığı bu kavimlerin azabı hak etmelerinin sebebini kendilerine gönderilen peygamberleri yalanlamalarına bağlamıştır. Ayrıca müşriklerin şu anda içerisinde bulundukları durumun helaka müstahak olan bu kavimlerle aynı olduğu, inkârcı tavırlarından vazgeçmezlerse aynı azabın kendilerine de geleceği hususunda uyarmış ve imana davet etmiştir.

Allah Teâlâ ayetin hemen akabinde de kendilerinden önce helak edilen kavimlerin hazin akıbetlerini bildirilen müşriklerin bundan ibret alacakları yerde Hz. Peygamber'den kendilerine geleceğini haber verdiği ilâhî azabın derhal gelmesini isteyerek onunla alay etmeye çalıştıklarını ve inkârlarına devam ettiklerini bildirmiştir. Onlara bir an önce gelmesini istedikleri azap geldiğinde onları bir çırpıda helak edeceğini ve bir daha kendilerine gelemeyeceklerini, bu durumda hâlâ vakit varken (azap gelmemişken) akıllarını başlarına almalarını ve inkârcı tutumlarından vazgeçmelerini tembihlemiştir.

2.6. ZÜMER SURESİ, 39/19. ve 71. AYETLERİN TEFSİRİ

2.6.1. Zümer Suresinin Genel Özellikleri

Zümer suresi 75 ayet olup, başta Allah'ın birliği inancı olmak üzere iman esaslarına önem veren Mekkî bir suredir. Mushaftaki sıralamaya göre 39, nüzûl sırasına göre 59. suredir. Sebe' suresinden sonra, Mü'min (Gâfir) suresinden önce Mekke döneminde nazil olmuştur. Surede başlıca göklerde ve yerde Allah'ın birliğini gösteren deliller konu edilmekte ve insanlar ölüm ve hesap günü gelip çatmadan önce Allah'a yönelmeye çağrılmaktadır.[342]

Sure adını 71 ve 73. ayetlerde geçen zümreler ve gruplar anlamına gelen "zümer", **"زُمَر"** kelimesinden almıştır. Allah Teâlâ bu surede bahtiyar cennet ehli ile bedbaht cehennem ehli zümrelerine karşılıklı olarak yer verdiği için bu sureye "Zümer suresi"

[341] Hz. Nuh'un kavmi tufan ile suda boğularak, Hz. Hûd'un kavmi olan Âd rüzgar ve kasırga ile, Hz. Musa'yı yalanlayan Firavun ve ordusu suda boğularak, Hz. Salih'in kavmi olan Semûd sayha (nâra) ile, Hz. Lût'un kavmi yere geçirilerek, Hz. Şuayb'in kavmi olan Eyke ahalisi de bir bulutla gölgelendirildikten sonra o günün azabı ile cezalandırılmışlardır. Râzî, *Tefsîr-i Kebîr (Mefâtîhu'l-Ğayb),* XXVI, 181.
[342] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* IV, 594.

adı verilmiştir.[343] Ayrıca 22. ayette geçen ve cennetteki köşkler için kullanılan **"غُرَف"** kelimesinden dolayı bu sure "Ğuref suresi" olarak da anılmaktadır.[344]

Surenin temel konusu Allah'ın birliği ve ahiret inancı olmakla beraber, Allah'ın tek ve eşsiz yaratıcı olduğu, hiçbir şeyin Allah'a ortak koşulamayacağı ve denk tutulamayacağı, bu sebeple de insanların her durumda O'na yönelip bağlanması gerektiği belirtilmektedir. Cennet ve cehennem hayatına dair bilgiler sunulmakta, inananların ulaşacağı ahiret nimetleri ve inkârcıların olumsuz davranışlarının kötü sonuçları bildirilmektedir.[345]

2.6.2. Surenin Tarihsel Arka Planı

Surenin 10. ayetinde yer alan *"Allah'ın arzı geniştir."* ifadesi surenin Müslümanların Habeşistan'a hicret etmelerinden önce nazil olduğuna işaret etmektedir. Nitekim bazı rivayetlerde bu surenin Hz. Câfer b. Ebî Tâlib ve arkadaşlarının Habeşistan'a hicret etmeye niyet etmeleri üzerine nazil olduğu belirtilmektedir. Bu durumda surenin Mekke'li müşriklerin Müslümanlara karşı yaptıkları zulmün, şiddetin ve düşmanlıkların had safhada olduğu bir dönemde nazil olduğu anlaşılmaktadır. Surenin muhtevasına baktığımızda, genelde Mekke'li müşriklere olmak üzere bazen de mü'minlere hitap edilmektedir. Müşriklere şirkten vazgeçmeleri için çağrıda bulunulurken, mü'minlere de karşılaştıkları zorlukların karşılığında sabrettikleri için Allah tarafından mükâfatlandırılacakları bildirilmektedir. Hülâsa sure boyunca insanların yalnızca Allah Teâlâ'ya kulluk etmelerinin ve şirkten kaçınmalarının gerekliliği değişik üslûplarla öğütlenmektedir.[346]

2.6.3. Zümer, 39/19. Ayetin Metni ve Meali

Bu çalışmada incelenen ayetlerden on beşincisi olan Zümer suresi 39/19. ayetin metni ve meali şu şekildedir:

"اَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ اَفَاَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِ"

[343] Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr,* V, 293.
[344] Kurtubî, e*l-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* XVIII, 245; Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* IV, 594.
[345] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/39-zumer-suresi (Erişim Tarihi: 04.07.2018).
[346] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* V, 91.

"Hakkında azap kelimesi (sözü-hükmü) gerçekleşenler, hiç onlar gibi olur mu? Cehennemlikleri sen mi kurtaracaksın?"

2.6.4. Zümer, 39/19. Ayetin Öncesi İle Münasebeti

Allah Teâlâ bu sureye kâfirlerin "Kur'ân'ı Muhammed uydurdu." şeklindeki ithamlarına cevap olarak Kur'ân'ı Kerîm'i bizzat kendisinin inzâl ettiğini bildirerek başlamış ve Hz. Peygamber'e dini yalnızca kendisine tahsis etmesini tembihlemiştir. Lât, Uzzâ, Menât gibi putların Allah'ın kızları olduğunu ve kendilerini Allah'a yaklaştırıcı birer aracı tanrı kabul edip kendilerine şefaat edeceklerine inandıklarını iddia eden cahiliye putperestlerini bu batıl inançlarının karşılığında hak ettikleri şekilde cezalandıracağını bildirmiştir. Ayrıca eğer bir evlat sahibi olmak isteseydi taş ve toprak cinsinden yapılmış olan şeyleri değil de yarattıklarının içinden en güzel surette yarattığı varlıkları kendisine evlat olarak seçeceğini, ancak bu şekilde bir baba-evlat ilişkisinin söz konusu olamayacağını bildirmiştir.[347]

Allah Teâlâ kudretinin ve yüceliğinin delillerini sıralayarak sureye devam etmiştir. Gökleri ve yeri mükemmel bir şekilde yarattığını, gece ile gündüzün birbirlerini bürümelerini ve güneş ile ayın semayı süsleyerek belli vakitlerde ısı ve ışık vermelerini sağladığını bildirmiştir. İlk insan olan Hz. Âdem'i topraktan, Hz. Âdem'den de eşi Hz. Havva'yı yaratarak[348] insanların bu ikisinden türeyip çoğalmasına imkân tanıdığını, insanları annelerinin karnında sırasıyla bir yaratılıştan öbürüne geçirerek üç merhalede[349] ve üç karanlıkta[350] yarattığını bildirmiştir. Yine deve, sığır, koyun ve keçi cinsinden birer erkek ile birer dişi olmak üzere sekiz eş hayvan yaratarak insanların hizmetine ve emrine sunduğunu bildirmiştir. Böylece

---

[347] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* IV, 598-599.

[348] Taberî (v. 310/923) şöyle der: Sizi bir tek nefisten (Hz. Âdem) yarattı. Ondan da eşini (Hz. Havva) yarattı. Hz. Havva'yı Hz. Âdem'in kaburgalarından yarattı. Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân,* XX, 161.

[349] Bu üç merhaleden maksat Hac, 22/5 ve Mü'minûn, 23/12-14 ayetlerinde açılımı verilen nutfe, alaka ve mudga safhalarıdır. Rahim karanlığında döllenmiş hücreye, yumurtaya "nutfe" (zigot), hücrenin rahim cidarındaki asılı vaziyetine "alaka" denir. Bu şekilde rahimde gelişimini sürdüren embriyo, önce "mudga" denilen şekilsiz etimsi bir parçaya dönüşür. Zamanla kemikler oluşur; kemikler de kaslar, damarlar ve sinirlerle kaplanarak insan bedeninin oluşumu tamamlanır. Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* IV, 600-601

[350] Müfessirler, "üç karanlık" tabirini annenin karın duvarı, rahim duvarı ve cenini kuşatan zar tabakaları olarak açıklamaktadırlar. Bu tabakaları, rahim içinde birbirini kuşatan üç zarın teşkil ettiği tabakalar olarak anlamak da mümkündür. Bunlardan birincisi; cenini koruyan ve içi sıvı dolu "amnion" zarıdır. İkincisi amnionu dıştan kapsayan, daha çok ceninin besin ve oksijen almasını sağlayan "korion" zarıdır. Üçüncüsü ise; rahmin içini astar gibi kaplayan ve hamileliğin sonuna doğru gittikçe kalınlaşan zardır. Bu zar, üzerindeki kan damarları ile çocuk için besin deposu niteliğindedir. Hamilelikten sonra düştüğü için buna "düşen zar" (zara decidua) denilmektedir. Ayette bu tabakaların karanlık oluşuna dikkat çekilmekle, bu karanlık ortamlarda olup bitenlerin dâhi Allah'ın bilgisi ve kudreti sayesinde gerçekleştiğine; dışarıdan farkına varılamayan bu ortamda yaratılış harikalarının gerçekleştirildiğine işaret edilmiştir. Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* IV, 600.

mahlûkatı yaratmasındaki hikmetleri, onlara verdiği nimetleri ve kudretini insanlara hatırlatarak, kendilerine herhangi bir fayda sağlayamayan ya da kendilerinden herhangi bir zararı gideremeyen aciz putlara nasıl tapabildiklerinin hesabını sormuştur. Ardından da iman ederek inkârlarından vazgeçtikleri ve nimetlerine karşı şükrettikleri zaman onlardan razı olacağını bildirmiş, bu dünyada iyilik yapanlara dünyada ve ahirette iyilikler vaat etmiştir. Ayrıca arzının geniş olduğuna vurgu yaparak müşriklerin yanında dinlerini hakkıyla yaşayamayan mü'minlere, müşriklerin diyarını bırakıp rahatça ibadet edebilecekleri bir yere hicret etmelerini emretmiştir. Bu şekilde zorluk ve çilelere karşı sabredenlerin sayısız, hesapsız ve sonsuz sevaplara erişebileceklerini bildirerek de mü'minleri sabırlı olmaya davet etmiştir.

Hz. Peygamber Allah'ın kendisine bildirdiği hükümleri eksiksiz ve yanlışsız bir şekilde tebliğ etmesinin yanında, bizzat kendisinin de bu hükümleri yerine getirmekle yükümlü olduğunu, yerine getirmediği takdirde kendisinin de cezalandırılacağını açıkça belirtiyordu. Buna rağmen Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in muhataplarından bazıları hâlâ daha Allah'ı bırakıp sahte tanrılara ve putlara tapmaya devam etmekte ısrar ediyorlardı. Bu durumda olan müşrikleri Allah Teâlâ *"Artık siz de O'nun dışında dilediğinize tapın bakalım!"* buyurarak uyarmış ve tehdit etmiştir. Bu uyarıyı dikkate almayanların akıbetlerinin hüsran, zarar ve ziyan olacağını, nihayetinde ahiret günü atılacakları yerde üstlerinde ve altlarında ateşten katmanlar olacak şekilde cehennemde hak ettikleri cezaya çarptıracağını bildirmiş, böylece insanlar haramlardan, günahlardan ve şirkten sakındırmıştır.[351]

2.6.5. Zümer, 39/19. Ayetin Tefsiri

Bu ayet kendinden önceki iki ayetle birlikte ele alındığında konu daha kolay anlaşılmaktadır. Allah Teâlâ putlara tapanları tehdit ettikten sonra vaat ve tehdidin, teşvik ve sakındırmanın beraberce hâsıl olması açısından bu ayetlerde şirk ile isyandan sakınan ve fazilet sahibi olan insanları müjdeleyerek sureye devam etmiştir. Sahte tanrılar üretip onlara tapmaktan kurtularak kendisine yönelen ve sözün en güzelini dinleyen insanları hidayetle, dolayısıyla da cennetle müjdelemiştir. Ayrıca

[351] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* IV, 607-608.

bu üstün vasıfları taşıyan kimseleri akl-ı selîm ve doğru fıtrat sahibi kişiler olarak nitelemiştir.

Mevdûdî (v. 1399/1979) söz dinleyenleri, duydukları her söze hemen inanmayarak üzerinde düşünen ve eğer doğruysa kabul eden kimseler ya da duydukları söze hemen kötü bir anlam vermeyip iyi niyetle yaklaşan kimseler olarak belirtmiştir.[352] İbn Abbas (v. 68/687) ise bu kimseleri, güzeli de kötüyü de işitip güzel olanı söyleyen, buna karşılık çirkin sözden yüz çevirip onu başkasına anlatmayan kimseler olarak tanımlamıştır. Ayrıca bu kimselerin Kur'ân'ı da başka sözleri de dinleyip Kur'ân'a tâbî olan kimseler olduğuna ya da Kur'ân'ı ve Hz. Peygamber'in sözlerini işitip onların muhkemine tâbî olarak gereğince amel eden kimseler olduğuna dair açıklamalar mevcuttur.[353]

Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem (v. 136/753) bu ayetin İslâmiyetten önce tâğûta ibadet etmekten uzak duran[354] ve kendilerine ulaşan sözün en güzeli olan "Lâ İlâhe illallâh" sözüne hemen tâbî olan Zeyd b. Amr b. Nufeyl, Ebû Zerri'l-Ğıfârî ve Selman el-Fârisî (ra) hakkında nazil olduğunu rivayet etmiştir. Ayrıca bu ayetin Hz. Ebû Bekir'in (ra), kendilerine iman ettiğini haber verdiğinde derhal iman eden Hz. Osman, Abdurrahman b. Avf, Sa'd, Said, Talha ve Zübeyir (ra) hakkında nazil olduğuna dair rivayet de mevcuttur.[355] Bu ayeti hem bu sahabelere hem de putlara tapınmaktan sakınıp Allah Teâlâ'ya ibadete yönelen diğer insanlar üzerine umumileştirmek gayet mümkündür. Hem bu fânî dünya hayatında, hem de ebedî ahiret hayatında müjdelenenler işte bu kimselerdir.[356]

Hz. Peygamber kavminin iman etmesini çok arzu ediyordu. Oysaki Allah Teâlâ ezelden beri onların bedbaht olacaklarına dair hükmünü vermişti. Mevzumuz olan 19. ayet bu durum üzerine nazil olmuştur. Kur'ân'ın muhtelif yerlerinde mevzubahis olan "hakkında azap hükmü kesinleşmiş olan kimse" tabiri tefsirlerde genellikle "inkârcı tutum sergilemeleri sebebiyle azabı hak etmiş olan kimse" olarak açıklanmıştır. Bu ayette de Allah Teâlâ *"Hakkında azap hükmü gerçekleşen*

[352] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* V, 102.
[353] Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* XVIII, 261.
[354] Mücahid ve İbn Zeyd'e göre Tâğût "şeytan" demektir. ed-Dahhâk ve es-Süddî'ye göre ise tağuttan kasıt putlardır. Yine Tâğûtun kahin olduğu da söylenmiştir. Ayrıca Tâğûtun, Tâlût, Câlût, Hârût ve Mârût gibi Arapça olmayan bir isim olduğu ya da Arapça bir isim olup "tuğyân" kökünden türemiş olduğu da söylenmiştir. Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* XVIII, 260-261.
[355] Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* XVIII, 261.
[356] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, XII, 118-119.

cehennemlikleri sen mi kurtaracaksın?" buyurarak, insanları hidayete kavuşturacak olanın yalnızca kendisi olduğunu ve Hz. Peygamber'in dâhî insanları hidayete erdirmeye gücünün yetmeyeceğini bildirmiştir. Ayrıca haklarında azap hükmü kesinleşmiş olan kimseleri ateşe atacağını ve Hz. Peygamber'in bile onları kurtarmasının mümkün olmayacağını belirtmiştir. Böylece Hz. Peygamber'i iman etmeyen inatçı kâfirler karşısında teselli etmiştir. İbn Abbas (v. 68/687) bu ayette kastedilen şahısların Ebû Leheb, oğlu ve Hz. Peygamber'in aşiretinden olup da iman etmeyen kimseler olduğunu söylemiştir.[357]

Allah Teâlâ 16. ayette kendisine iman etmeyip inkâr edenlerin ahirette çekecekleri cehennem azabını bildirirken *"Onlar için üstlerinde ateşten katmanlar, altlarında da ateşten katmanlar vardır."* buyurarak cehennemin katmanlarından söz etmişti. 20. ayette ise kendisine iman edip inkârdan sakınan mü'minler hakkında *"Rabbine karşı gelmekten sakınanlar için cennette üst üste yapılmış ve altlarından ırmaklar akan köşkler vardır."* buyurarak, cennette kat kat cennet köşkleri hazırlandığı ve dünya hayatındaki itaatlerinin karşılığını ahirette kat kat alacaklarını müjdelemiştir.

2.6.6. Zümer, 39/71. Ayetin Metni ve Meali

Bu çalışmada incelenen ayetlerden on altıncısı olan Zümer suresi 39/71. ayetin metni ve meali şu şekildedir:

" وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا اِلٰى جَهَنَّمَ زُمَرًا حَتّٰى اِذَا جاءُوهَا فُتِحَتْ اَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا اَلَمْ يَاْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ اٰيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقاءَ يَوْمِكُمْ هٰذا قَالُوا بَلٰى وَلٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ"

"İnkâr edenler grup grup cehenneme sevk edilirler. Cehenneme vardıklarında oranın kapıları açılır ve cehennem bekçileri onlara şöyle derler; "Size içinizden, Rabbinizin ayetlerini okuyan ve bu gününüze kavuşacağınıza dair sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?" Onlar da "Evet geldi" derler. Fakat inkârcılar hakkında azap kelimesi (sözü) hak olmuş, gerçekleşmiştir."

[357] Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* XVIII, 262; Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* IV, 608-609.

2.6.7. Zümer, 39/71. Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ surenin son bölümünde kıyamet nefhasını, ardından öldükten sonra dirilme ile haşr nefhasını ve bu iki nefhanın ardından gelecek olan ahiret ahvalini anlatmıştır. *"Sûr'a üflendiğinde, Allah'ın dilediği kimseler dışında göklerde ve yerde ne varsa hepsi ölecektir. Sonra ona bir daha üflenince, bir de bakarsın onlar kalkmış bakıyorlar."*[358] ayeti ile bu iki nefha sonrasında cereyan edecek durumları haber vermiştir.[359] Sûr'un bu korkunç etkisinden istisna edilenlerin Cebrâil, Mikâil, İsrâfil ve Azrâil isimli büyük meleklerin, cennetin bekçisi olan Rıdvân isimli meleğin ve yardımcılarının, cehennem bekçisi olan Mâlik isimli meleğin ve yardımcıları olan zebanilerin, arşı taşıyan meleklerin, hurilerin ve ğılmanların olduğuna dair farklı rivayetler mevcuttur.[360]

Bu ayette kendisine üç defa üflenecek olan Sûr'un son iki üfürülüşü zikredilmiştir. Neml, 27/87. ayette bu iki üflenişten önce bir kez daha üfleneceği ifade edilmektedir. İsrafil (as) Sûr'a ilk defa üflediğinde her şey büyük bir korkuya kapılıp sarsılacaktır. Buna "dehşet veren ses" anlamına gelen "nefhatü'l-fezâ" denilir. İkinci defa üflediğinde Allah'ın diledikleri hariç, bütün mahlûkat ölecektir. Buna da "öldüren ses" anlamına gelen "nefhatü's-sa'k" denilir. Üçüncü ve son defa üflediğinde herkes kabirlerden çıkarak Allah'ın huzurunda hazır bulunacaklardır. Buna ise "nefhatü'l-kıyâme" denilir.[361]

Allah Teâlâ İsrafil'in (as) Sûr'a üç defa üfleyip vazifesini bitirmesinden sonra sıra büyük haşr gününe geleceğini ve o gün ilâhî adaletin tecelli edeceğini bildirerek sureye devam etmiştir. Hesap günü gelip çattığında kulları arasında hükmünü vermek için mahşer meydanına tecelli ettiği zaman mahşer yerinin kendi nuru ile aydınlanacağını, mahlûkatın amel defterlerinin hesap için ortaya konacağını ve bu defterlerin insanların inkârlarını susturmak için delil olarak kullanılacağını haber vermiştir. Yine ümmetlerine Allah'ın mesajlarını tebliğ ettiklerine dair şahitlik etmeleri için, peygamberlerin ve insanların hayır ya da şer yaptıkları amellere şahit olan ve onları kaydeden kirâmen kâtibîn ile hafaza meleklerinin (koruyucu ve yazıcı

---

[358] Zümer, 39/68.
[359] Sûr'un üflenmesi ile ilgili geniş bilgi için bkz. En'âm, 6/47; İbrahim, 14/57; Kehf, 18/73; Tâhâ,20/78; Hacc,22/1; Mü'minûn, 23/94; Neml; 27/106.
[360] Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* XVIII, 311; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr,* V, 330; Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, IV, 634.
[361] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* V, 122.

melekler) hazır bulunacaklarını bildirmiştir.[362] Hesabın sonunda da bütün insanlara iyi ya da kötü işledikleri her amelin karşılığını eksiksiz ve fazlasız tam olarak vereceğini, zîrâ insanların yaptıklarını en iyi şekilde bildiğini beyan etmiştir.

Mevzumuz olan 71. ayetin de içerisinde bulunduğu surenin son bölümünde Allah Teâlâ ahiret günündeki adaletli yargının sonucunda münkir ve mücrim kâfirleri cezalandırılmak üzere tehdit ve vaîdlerle bölük bölük cehenneme,[363] kendisine saygı duyup hükümlerini çiğnemekten sakınan muttaki mü'minleri ise mükâfatlandırılmak üzere müjde ve vaatlerle bölük bölük cennete sevk edeceğini bildirmiştir. Bu esnada cehennem bekçilerinin, cehenneme getirilenlere "*Size içinizden, Rabbinizin ayetlerini size okuyan ve bu gününüze kavuşacağınıza dair sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?"* şeklinde kınama ve azarlama amaçlı soru soracaklarını; buna karşılık cennet bekçilerinin, cennete getirilenlere *"Size selam olsun! Tertemiz oldunuz. Hadi ebedî kalmak üzere buraya girin."* şeklinde iltifatlar edeceklerini bildirmiştir. Bu kısımda anlatılan olaylar halen dünyada yaşayanları imana, takvalı bir kul olmaya ve Allah Teâlâ'nın rızasına uygun işler yapmaya teşvik etmektedir.[364]

Allah Teâlâ, azabı hak eden kâfirlerin cehenneme vardıklarında cehennemin bekçisi olan ve son derece sert tabiatlı olan zebanilerin azarlayıcı sorusuna "Evet bize geldiler, bizi uyardılar ve kesin deliller sundular. Fakat biz onları yalanladık ve onlara muhalefet ettik. Çünkü bizim hakkımızda önceden hüküm verilmişti." diye cevap vererek cezayı hak etme sebeplerini kendilerinin de ikrar edeceklerini bildirmiştir.[365] Bunun üzerine onlara *"İçinde ebediyen kalacağınız cehennemin kapılarından içeri girin bakalım."*[366] denileceğini ve onları gören ve durumlarını bilen herkesin azaba müstahak olduklarına şahitlik edeceklerini bildirmiştir. Buradaki "söz" belirli bir kimseye has kılınmamış, kâfirlerin yaptıkları her şeyden

---

[362] *"Herkes (mahşer yerine) beraberinde bir sevk edici, bir de şahitlik edici (melek) ile beraber gelir."* (Kâf, 50/21) Bu ayette zikredilen sevk ediciden maksat insanı kıyamet gününde mahşer yerine sevk eden melektir. Yine ayette zikredilen şahitten maksat Mücâhid (v. 103/721) ve Katâde'ye (v. 117/735) göre, kulun dünyada iken işlediği amellere şahitlik edecek olan başka bir melektir. Abdullah b. Abbas (v. 68/687) ve Dehhâk'a (v. 105/723) göre ise bu şahitten maksat insanın yaptığı amellere şahitlik edecek olan kendi dili, elleri, ayakları vb. organlarıdır. *"Kıyamet günü onların dilleri, elleri ve ayakları yaptıklarına şahitlik edecektir."* (Nûr, 24/24) ayeti de bu hususu desteklemektedir. Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân,* XXI, 429-431.

[363] İsrâ, 17/97; Meryem, 19/85-86 ve Tûr, 52 /13. ayetler cehennemliklerin yerlerine nasıl sevk edilecekleri hususunda geniş bilgi içermektedir.

[364] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* IV, 635.

[365] Mülk, 67/8-11. ayetleri de bu durumu açıklamaktadır.

[366] Zümer, 39/72.

haberdar olan Allah'ın adaleti ve verdiği hükmü ile onların bu azaba müstahak olduklarına şahit olacağına delalet etmesi için mutlak olarak bırakılmıştır.[367]

Kurtubî (v. 671/1273) buradaki azap sözünün Allah Teâlâ'nın *"Andolsun ki, cehennemi hem cinlerden hem insanlardan bir kısmıyla dolduracağım."*[368] ayetinde bildirdiği azap sözü olduğunu söylemiştir.[369] Sâbûnî (v. 1436/2015) ise buradaki azap sözünün Allah Teâlâ'nın *"Ve Rabbinin "Andolsun ki, cehennemi cinlerden ve insanlardan tamamen dolduracağım." sözü böylece tamam oldu."*[370] ayetinde bildirdiği azap sözü olduğunu söylemiştir.[371]

2.7. MÜ'MİN (ĞÂFİR) SURESİ, 40/6. AYETİN TEFSİRİ

2.7.1. Mü'min Suresinin Genel Özellikleri

Mü'min suresi 85 ayet olup, inanç konularına ağırlık veren Mekkî surelerdendir. Mushaftaki sıralamaya göre 40, iniş sırasına göre 60. suredir. Zümer suresinden sonra, Fussilet suresinden önce Mekke döneminde nazil olmuştur. Surenin en önem verdiği konu "hak ile batıl" ve "hidayet ile sapıklık" arasında verilen savaştır. Bunun için surede sertlik ve şiddet havası hâkimdir. Surede ayrıca Allah'ın birliğini gösteren delillere yer verilmekte ve kıyametle ilgili tasvirler yapılmaktadır.[372]

Sure adını 28. ayette zikredilen ve "inanan kimse" anlamına gelen "mü'min" kelimesinden almıştır. Ayette sözü edilen mü'min, Firavun ailesinin gizlice iman eden ve çevresindekileri hakka yönlendirmeye çalışan bir ferdidir. Ayrıca bu sure 3. ayette zikredilen ve "bağışlayan" anlamını taşıyan "ğâfir" kelimesinden dolayı "Ğâfir suresi" diye de anılmaktadır.[373]

Mü'min suresinin temel konuları; Allah'ın ayetlerini tartışan ve bu ayetlere karşı mücadele etmeye kalkışan Mekke putperestlerinin karşılaşacakları cezalar, Allah'ın kudretinin sınırsızlığı ve rahmetinin genişliği, Hz. Musa ile Firavun arasındaki mücadele ve Hz. Musa'nın dinine gizlice inanmış olan bir mü'min kişinin inkârcılara

---

[367] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, XII, 154-155.
[368] Secde, 32/13.
[369] Kurtubî, *El-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* XVIII, 316.
[370] Hûd, 11/119.
[371] Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr,* V, 331.
[372] Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr,* V, 336.
[373] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* IV, 637.

yaptığı uyarılar, Allah'a şükretmekten yüz çevirenlere ilâhî nimetlerin hatırlatılması, öldükten sonra tekrar dirilmenin mümkün olduğunun kanıtlanması ve Allah'ın Hz. Peygamber'i destekleyeceğine dair sözü şeklinde sıralanabilir. [374]

2.7.2. Surenin Tarihsel Arka Planı

Surenin ihtiva ettiği konulardan, surenin nazil olduğu zamanda Müslümanların ne gibi zorluklarla karşı karşıya bulundukları ve o dönemin şartları oldukça açık bir şekilde anlaşılmaktadır. O dönemde müşrikler Mekke'de Hz. Peygamber'in davetine iki şekilde karşı koyuyorlardı. Başvurdukları birinci yol, çeşitli tartışma ortamları açarak yalan ve iftira yoluyla Hz. Peygamber'i ve Müslümanları yıpratma çabası olarak kendini gösteriyordu. Böylece henüz İslâm'la şereflenmemiş olan kimselerin kafalarında soru işaretleri oluşturarak onları tereddüde düşürmek istiyorlardı. İzledikleri ikinci yol ise Hz. Peygamber'in öldürülmesini sağlamak için şiddetli bir muhalefet havası estirmeye çalışmaktı. Bu davranışları ile Hz. Peygamber öldürüldüğünde hiç kimsenin aldırmamasını sağlamayı hedefliyorlardı. Hatta bir defasında Ukbe b. Ebî Muayt Harem-i Şerif'te namaz kılmakta olan Hz. Peygamber'i öldürmeye çalışmış, ancak Hz. Ebû Bekir (ra) yetişerek Hz. Peygamber'i kurtarmıştı.[375] Bu sure müşriklerin Hz. Peygamber'e suikast düzenlemeye bile cesaret edebildikleri böyle bir ortamda nazil olmuştur.

2.7.3. Ayetin Metni ve Meali

Bu çalışmada incelenen ayetlerden on yedincisi olan Mü'min (Ğâfir) suresi 40/6. ayetin metni ve meali şu şekildedir:

"وَكَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا اَنَّهُمْ اَصْحَابُ النَّارِ"

"Böylece Rabbinin, inkâr edenler hakkındaki "Onlar mutlaka cehennemliktirler." sözü gerçekleşmiş oldu."

[374] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/40-mumin-suresi (Erişim Tarihi: 27.07.2018).
[375] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* IV, 125-126.

2.7.4. Ayetin Siyâk-Sibâk İlişkisi

2.7.4.1. Ayetin Öncesi İle Münasebeti

Allah Teâlâ bu sureye Kur'ân'ın mucize olduğuna dikkat çekmek için **"حم"** hurûf-u mukatta'ası ile başlamış ve bu kitabı herhangi bir şahsın değil bizzat kendisinin insanları doğruya ulaştıran bir rehber olarak inzâl ettiğini bildirmiştir. Daha sonra da kendisinin yüceliğine vurgu yapma adına sıfatlarını "her şeye galip olan", "her şeyi bilen", "günahları affeden", "tevbeleri kabul eden", "cezası çok şiddeti olan", "lütuf ve keremi bol olan" şeklinde sıralamıştır. Böylece bu ayetlerde kulunun kendisine karşı ümit ile korku arasında ibadet etmesini, yani Rabbinden tamamen ümidini kesmeyip azabından da korkmasını tavsiye etmiştir. Hicr, 15/49-50. ayetler de bu manayı ihtiva etmektedir. Allah Teâlâ bu iki ayette rahmetinin geniş olduğuna ve azabından önce geldiğine işaret etmek için mağfiret ve tevbeyi, azaptan önce zikretmiştir.[376]

Cahiliye dönemi müşrikleri bilerek oluşturdukları çeşitli tartışma ortamlarında Kur'ân'ın ayetleri hakkında münakaşa ederek bu kitabı iptal ve geçersiz kılmaya çalışıyorlardı. Allah Teâlâ *"Allah'ın ayetleri hakkında ancak kâfirler tartışır."*[377] buyurarak, Kur'ân hakkındaki tartışmalardan muhataplarını sakındırmış ve tartışma çıkaran mücadelecilerin kâfirliklerini tescil etmiştir. Ayetin devamında da o kâfirlerin dünya hayatında iken sosyal statü, rızık genişliği, refah yaşam düzeyleri vs. iyi durumda olmalarının onlar için dünyalık az bir faydalanma olduğunu, onlara belli ve kısa bir mühlet verdiğini, nihayet onları cezalandırmayı ihmal etmeyeceğini ve mutlaka helak olacaklarını beyan etmiştir.[378]

2.7.4.2. Ayetin Sonrası İle Münasebeti

Allah Teâlâ mevzumuz olan 6. ayette inkârcıların kötü akıbetlerini bildirdikten sonra, Arş'ı taşımakla görevli olan meleklerin kendisini tesbih ve yüceltmeye daldıkları bir haldeyken mü'minler için bağışlanma dilediklerini bildirerek sureye devam etmiştir. Burada meleklerin tevbe edip peygamberlerinin bildirdiği hak yola tâbî olan mü'minler ile kendileri gibi ihlaslı olan atalarına, eşlerine ve çocuklarına

---

[376] Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr,* V, 342.
[377] Mü'min, 40/4.
[378] Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* XVIII, 328.

günahlarının bağışlanması ve adn cennetlerine dahil edilmeleri için dua ettiklerini, bu sebeple de mü'minlerin her türlü işlerinin rast gideceğini bildirmiştir. Kâfirlere ise o dehşetli kıyamet gününde gazabının büyük ve çetin olacağını beyan etmiştir. O çetin hesap gününde kullarının işlediği her türlü hal ve hareketlerinden haberdar olduğunu, hiçbir şeyin kendisine gizli olmadığını ve adaletiyle hükmederek herkese dünya hayatında işlediklerinin karşılığını noksansız bir şekilde vereceğini haber vermiştir. Ayrıca müşriklerin taptıkları putların o çetin günde hiçbir şeye hükmedemeyeceklerini de ilave ederek kudretini ön plana çıkarmıştır. Böylece iyiler ile kötüler, mü'minler ile müşrikler arasındaki fark bir kez daha gözler önüne serilmiş olmaktadır.

Allah Teâlâ devam eden ayetlerde insanların yeryüzünde dolaşıp kendilerinden önce yaşayan ve peygamberlerini inkâr etmeleri sebebi ile helak edilen kavimlerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmalarını ve ibret alarak imana gelmelerini tavsiye etmiştir. Ellerinde fırsat varken gerçeği görüp Hz. Peygamber'in getirdiği apaçık delilleri ve gerçekleri kabul edecekleri yerde, kendi temelsiz bilgilerine güvenerek ve kibre kapılarak inkâr yolunu seçenlerin ilâhî ceza ile yüz yüze geldiklerinde inanmalarının artık kendilerine fayda vermeyeceği uyarısında bulunmuştur.

Ayrıca Allah Teâlâ Hz. Musa'nın Firavun, Hâmân ve Kârun'a karşı olan mücadelesinden bahsetmiştir. Diğer Hz. Musa ve Firavun kıssalarından farklı olarak, burada Firavun ailesinden imanını gizleyen mü'min bir kişinin nezaketle ve çekinerek, açık ve seçik bir biçimde hakkı ve doğruyu dile getirdiği ve kavmini yaptıkları kötülükler karşısında uyardığından bahsedilmiştir.

2.7.5. Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ Kur'ân'ı geçersiz kılma çabasında olan ve peygamberlerine karşı inatla mücadele veren müşriklere kendilerinden önceki nesillerden Nuh kavmi, Âd kavmi, Semûd kavmi, Lût kavmi gibi peygamberlerini yalanlayan ve onlara karşı haksız bir şekilde mücadele eden birçok topluluğu helak ederek kendilerinden sonra gelenlere ibret ve öğüt kıldığını bildirmiştir. Konumuz olan *"Böylece Rabbinin, inkâr edenler hakkındaki "Onlar mutlaka cehennemliktirler." sözü gerçekleşmiş oldu."* ayeti ile, nasıl ki bütün bu inkârcı toplumlar haksız yere peygamberleri ile tartışmaları yüzünden azaba müstahak olmuşlarsa, Hz. Muhammed'i yalanlayan ve getirdiği

hükümleri ortadan kaldırmak için haksız yere onunla tartışan ve cedelleşen kavminin de azabı hak ettiğini, böylece de cehennemlik olduklarını bildirmiştir.[379] Bu durumda Allah'ın emir ve yasakları ile dinin temel prensiplerini kabul etmeyip inkâr eden, itikâdî ve amelî hükümlere karşı çıkan, Kur'ân'ı ve Hz. Peygamber'i yalanlayan hiçbir toplumun, bu tutumunu devam ettirdiği müddetçe ayakta kalamayacağı, mutlaka günün birinde herhangi bir ceza ile yok olup gidecekleri, ahirette de cehenneme atılacakları ortaya çıkmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'in muhtelif birçok ayetinde bu durumun ilâhî bir yasa (sünnetullah) olduğunu sık sık vurgulamıştır.[380]

Bu surenin en önem verdiği konu "hak ile batıl" ve "hidayet ile sapıklık" arasında verilen savaştır. Bu husus konumuz olan 6. ayette daha da belirgindir. Bu savaş Allah'a, hakka ve imana davet eden peygamberler ve mü'minler ile batıla ve küfre iyice saplanarak yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayan zorbalar ve zalimler arasında gerçekleşmektedir. Dolayısıyla bu savaş insanlık tarihinin şafağında başlayan çok eski bir çatışmadır. Bu savaşın meydanı ise yeryüzünden daha geniştir. Çünkü bütün bir varlık rabbine inanan ve teslim olan bir varlıktır. Bu kuralın dışına yalnız inkâr edenler çıkmaktadır. Bu inkârcılar koca evrene rağmen Allah'ın ayetleri konusunda tartışan tek varlıktır. Her ne kadar bu inkârcılar istedikleri kadar ülkeleri ellerine geçirmiş olsalar da, dış görünüş bakımından ne kadar iktidar sahibi, güçlü ve geniş imkân sahibi görünseler de aslında ezik olanlar onlardır ve bir gün bu inkârlarının karşılığını bu dünyada ya da ahirette çekeceklerdir. Zîrâ gerçek bu dünyalık ve geçici olan durumdan ibaret değildir. Gerçek, sadece Allah'ın kitabının sergilediği ve Allah'ın sözünün dile getirdiği olgulardan ibarettir. Çünkü Allah Teâlâ'nın hükmü bir kişiye hak olduğunda artık o iş bitmiştir. O hüküm mutlaka yerini bulur ve bütün tartışmalar biter.[381]

2.8. KÂF SURESİ, 50/14. AYETİN TEFSİRİ

2.8.1. Kâf Suresinin Genel Özellikleri

Kâf suresi 45 ayet olup, İslâm inancının temel esaslarını ihtiva eden Mekkî surelerdendir. Mushaftaki sıralamaya göre 50. suredir. Mürselât suresinden sonra,

[379] Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XX, 282.
[380] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, IV, 641.
[381] Seyyid Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, V, 3070.

Beled suresinden önce Mekke döneminde nazil olmuştur. Surede başlıca Allah'ın birliğinin delilleri, peygamberlik, öldükten sonra dirilme ve geçmişteki inkârcı milletlerin başlarına gelen felaketler ile uğradıkları azaplar konu edilmektedir. Surenin önem verdiği asıl konu "öldükten sonra dirilme ve haşr" konusudur. Surede bu konu kesin delillerle ele alınmış ve korkutucu, etkileyici, kalbi titretici ve ruhu sarsıcı bir şekilde işlenmiştir. Sure adını başındaki "Kâf" harfinden almıştır ve sahâbe devrinden beri de bu isimle anılmıştır. [382]

Kâf suresi başından sonuna kadar ahireti konu edinmektedir. Öldükten sonra dirilmeyi kabul etmeyen inkârcıların şaşkınlıklarına ve ahmaklıklarına temas etmektedir. Bununla beraber surenin temel konuları; Kur'ân-ı Kerîm'in önemi, öldükten sonra dirilme ve hesaba çekilme, Allah Teâlâ'nın ilminin ve kudretinin kanıtları, geçmiş zamanlarda peygamberlerine inanmayan toplulukların acı akıbetleri, Hz. Peygamber'i ve ashabını sabır ve ibadete teşvik etmek şeklinde sıralanabilir.[383]

2.8.2. Surenin Tarihsel Arka Planı

Surenin nüzûl zamanı hakkında kesin ve sağlam bir rivayet bulunmamakla birlikte, konular ilerledikçe bu surenin Mekke döneminin üçüncü yılı ile beşinci yılı arasındaki zaman diliminde nazil olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemin özelliklerine A'râf suresinin giriş kısmında yer verilmişti. Bu özellikler göz önünde bulundurulduğunda surenin, kâfirlerin muhalefetinin oldukça şiddet kazandığı, ama henüz eziyet ve işkencenin başlamadığı beşinci senede nazil olduğu kıyaslamalarla tahmin edilmektedir.

Hz. Peygamber (sas) Mekke'de insanları İslâm'a davet ederken üzerinde durduğu en önemli inanç esasları tevhid ve ahiret konularıdır. Buna mukabil muhatapları olan müşriklerin bir türlü akıl erdiremeyip hayret ettikleri konu da öldükten sonra tekrar dirilme ve hesaba çekilme konusuydu. Müşriklerin yeniden dirilişi inkâr etmeleri üzerine onlara cevap olarak Allah Teâlâ tarafından işte bu sure inzâl edilmiştir.[384]

---

[382] Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr,* VI, 140.
[383] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/50-kaf-suresi (Erişim Tarihi:15.08.2018).
[384] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* V, 467-468.

2.8.3. Ayetin Metni ve Meali

Bu çalışmada incelenen ayetlerden on sekizincisi olan Kâf suresi 50/14. ayet anlam bütünlüğü açısından kendinden önceki iki ayetle birlikte ele alınmıştır. Bu üç ayetin metin ve mealleri şu şekildedir:

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَاَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ * وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَاِخْوَانُ لُوطٍ * وَاَصْحَابُ اْلاَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ "كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيد"

"Onlardan önce Nuh kavmi, Ashab-ı Ress, Semûd kavmi, Âd kavmi, Firavun, Lût'un kardeşleri, Ashab-ı Eyke ve Tübba' kavmi de yalanlamışlardı. Bütün bunların hepsi kendilerine gönderilen peygamberleri yalanladılar, böylece kendilerini uyardığım şey (azabım) gerçekleşti."[385]

2.8.4. Ayetin Siyâk-Sibâk İlişkisi

2.8.4.1. Ayetin Öncesi İle Münasebeti

Allah Teâlâ bu surenin başında Kur'ân-ı Kerîm'in mucize olduğuna işaret etmek ve muhataplarının dikkatlerini çekmek için **"ق"** hurûf-u mukatta'asını zikrederek, hemen ardından da bu kitap üzerine yemin ederek sureye etkileyici bir şekilde giriş yapmıştır. İbn Abbas (v. 68/687) "Kâf" hurûf-u mukatta'asının Allah'ın isimlerinden biri olduğunu ve bu ismi ile yemin ettiğini söylemiştir. Katâde (v. 117/735) ise "Kâf" kelimesinin Kur'ân'ın isimlerinden biri olduğunu söylemiştir.[386]

Müşrikler kendilerine içlerinden bir insanın peygamber olarak gönderilmesine ve öldükten sonra tekrar diriltilip hesaba çekilmeye bir türlü akıl erdiremiyorlardı. Hz. Peygamber onlara öldükten sonra dirileceklerini ve yalanlamalarının sonucunu göreceklerini bildirdiğinde "Biz öldüğümüz ve cesetlerimiz toprak haline geldiği zaman mı dirilecek ve bulunduğumuz şekle döneceğiz? Bu, meydana gelmesi mümkün olmayan, son derece uzak bir görüştür." diyerek inkâr ediyorlardı. Müşriklerin öldükten sonra dirilme hakkındaki her zaman öne sürdükleri "Çürüyüp dağılmış ve başka maddelere dönüşmüş olan bir bedene can vermek nasıl mümkün olabilir?" suali, Kur'ân'ın muhtelif yerlerinde önümüze tekrar tekrar çıkmaktadır.

---

[385] Kâf, 50/12-14.
[386] Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân,* XXI, 400.

Her defasında da Allah Teâlâ bu soruyu iki şekilde cevaplamakta ve müşrikleri susturmaktadır. Birincisi; her şeyi yoktan var eden Allah, yeniden var etmeye elbette kadirdir. İkincisi ise; ölen insanda neyin kaldığını, neyin eksildiğini, nelerin başka maddelere dönüştüğünü Allah eksiksiz olarak bilmektedir. Bütün bu dağınık parçaları yeniden bir araya getirmek, ruhu bu bedene iade etmek ve insanı eskiden olduğu gibi tekrar yaratıp ayağa kaldırmak onun için hiç de zor değildir.[387]

Allah Teâlâ müşriklerin inkârlarına cevap verdikten sonra, bir taraftan kendisinin yüceliğini gösteren birlik ve kudret delillerini, diğer taraftan da ahiretin mümkün olduğu ve onun meydana geleceğine dair delilleri bildirerek sureye devam etmiş, böylece kullarını sahip olduğu kudret karşısında boyun eğip kendisine kulluk etmeye davet etmiştir.

Bu surenin önem verdiği asıl konu "öldükten sonra dirilme ve haşr" konusudur. Allah Teâlâ konumuz olan ayetin hemen öncesinde bulutlardan bereketli bir yağmur indirdiğini, o yağmur suyu sayesinde bahçeleri, ağaçları, ekinleri, salkımları üst üste yığılı olan hurma ağaçlarını bitirdiğini ve bütün bu nimetleri insanların huzuruna sunduğunu bildirmiştir. Tüm bu nimetleri sıralayarak, insanları ilk yaratılışları ile çevrelerinde olup bitenlere ve içinde yüzdükleri nimetlere bakarak yeniden yaratma ve diriltmenin mümkün olduğu konusunda düşünmeye teşvik etmiştir. Böylece gökten yağdırdığı yağmurla adeta ölü hale gelen kuru toprağa çeşitli bitki ve mahsulleri çıkararak hayat verdiği örneğini sunarak kıyamet gününde ölüleri kabirlerinden çıkaracağını ispat etmiştir. [388]

2.8.4.2. Ayetin Sonrası İle Münasebeti

Allah Teâlâ devam eden ayetlerde insanın sıkı bir şekilde ilâhî kontrolün altında bulunduğunu, kendisinin insanlara şah damarlarından daha yakın olduğunu ve kullarının bütün yaptıklarını melekleri vasıtası ile tespit ettirdiğini beyan etmiştir.[389] Yine Sûr'a üfürüldüğünde bütün insanların mahşer yerinde toplanacağını ve suçluların cehenneme atılacaklarını, cehennemin "Bana atılacak daha başka günahkâr

[387] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* V, 105-106.
[388] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* V, 468.
[389] Mücâhid (v. 103/721) şöyle der: Allah (cc) insanın bütün hallerini bildiği halde delil getirip asileri susturmak için, insanların yaptıklarını yazan ve böylece muhafaza eden iki melek görevlendirmiştir. Bunlardan biri sağında olup iyiliklerini, diğeri de solunda olup kötülüklerini yazar. İşte Allah'ın "Onun sağında ve solunda oturan iki alıcı melek vardır." ayetinin manası budur. Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* XIX, 436; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr,* VI, 147.

yok mu?" diye günahkârları cezalandırmak için iştiyakla bekleyeceğini beyan etmiştir. Buna mukabil kendisinden korkan, emir ve yasaklarına uyanların ise cennete konulacakları müjdesini vermiştir.

Allah Teâlâ surenin devamında ölümden sonra diriliş ve ahiret hayatı hakkındaki haberler karşısında tereddüde düşen ve bu haberleri inkâr eden müşrikler için, insanoğlunun ölümden itibaren karşılaşacakları olayları sıralamıştır. Özetle bu kısımdaki tablo şu şekildedir: Allah Teâlâ insanları yoktan var edendir ve onların gizli ya da zahir her şeyini bilmektedir. İşledikleri fiilleri eksiksiz kaydetmek üzere iki melek görevlendirmiştir. Onlar bu kayıt işlemini yaparken insana kendinden daha yakın olan Allah zaten her şeyi bilmektedir. Bir gün ecel gelip ölüm vuku' bulduktan sonra insanlar diriliş Sur'u üfleninceye kadar berzah (kabir) âleminde kalacaklar, dirilişten sonra mahşerde toplanacaklar, dünyada göremedikleri bir kısım gerçekleri (melekleri, şeytanları, ğayb âlemine ait olayları vs.) açıkça göreceklerdir. Sonra yanlarında bir sürücü melek, bir de tanık melek olduğu halde hesaba çekilecekler, sonucuna göre neyi hak ettiklerini anladıktan sonra cennete veya cehenneme konulacaklardır.[390]

Surenin son bölümünde Allah Teâlâ gökleri ve yeri altı günde yarattığını, diriltmenin ve öldürmenin kendisine ait olduğunu, dönüşün de yine kendisine olacağını beyan etmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'e Yahudilerin ve Kureyş'li müşriklerin söylediklerine ve alaylarına karşı sabırlı olmasını tavsiye etmiş, zîrâ her halükârda onun yanında olduğunu bildirerek teselli etmiştir.

2.8.5. Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ mevzumuz olan ayetlerde Nuh kavmi, Ashâb-ı Ress[391], Semûd kavmi, Âd kavmi, Firavun, Lût'un kardeşleri[392], Ashab-ı Eyke[393] ve Tubba'[394] kavminin bizzat isimlerini zikretmiştir. Burada adı geçen topluluklar tıpkı Mekke müşriklerinin

[390] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* V, 109-110.
[391] Ashâb-ı Ress, Arabistan'ın orta bölgesinde yaşamış ve Semûd kavminin Nabatî koluna bağlı olan bir topluluktur. Geniş bilgi için bkz. Furkan, 25/38. Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* V, 106.
[392] Lût Peygamber'in mensup bulunduğu topluluk kastedildiği için "Lût'un kardeşleri" ifadesi kullanılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Hûd, 11/70; Hicr, 15/61-62. Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* V, 105-106.
[393] Eyke halkı, Tevrat'ta Midian şeklinde geçen Medyenliler'dir. Geniş bilgi için bkz. Şuarâ, 26/176-177 Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* V, 106.
[394] Tubba', Yemen kralı idi. Müslüman olmuştu ve kavmini İslâm'a davet etmişti. Fakat kavmi onu yalanlamıştı. Bu kral, Tubba' el-Yemânî diye bilinir. Geniş bilgi için bkz. Duhân, 44/37. Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr,* VI, 146

yaptığı gibi peygamberlerine inanmayarak onları yalanlamış, tevhid inancının yayılmasını engellemek amacıyla peygamberleri ile mücadele etmiş, fakat sonunda mağlup ve perişan olarak ahiretten önce daha dünyada iken cezalarını bulmuşlardır. Allah Teâlâ burada bu kavimlerin isimlerini bizzat zikrederek peygamberlerini yalanlayan Mekke müşriklerini uyarmış ve onları geçmiş kâfirlerin durumuna düşmemeye davet etmiştir.[395]

Fahreddin er-Râzî (v. 606/1210) bu ayetleri şu şekilde açıklamıştır. Allah Teâlâ eski kavimlerin hallerini, durumlarını, günahlarını ve peygamberlerini yalanlamalarını müşrikler için bir hatırlatma olsun diye zikretmiştir. Eskilerin helak edilişlerini ve köklerinin kazınmasını gözler önüne sererek müşrikleri uyarmıştır. Burada Hz. Peygamber'i teselli söz konusudur. Hz. Peygamber'in durumunun kendinden önce gelen peygamberlerin durumu gibi olduğuna dikkat çekmektedir. Nitekim eski kavimler peygamberlerini yalanlamışlar, o peygamberler de buna sabretmişler, derken Allah Teâlâ da o yalanlayanları imha ederek peygamberlerini takviye etmiştir.[396]

Mevdûdî (v. 1399/1979) ise bu ayetin ahiret hakkında tarihi bir ispat olduğuna vurgu yapmıştır. Şöyle ki; bundan önceki ayetlerde ahiretin mümkün olduğuna dair deliller verilmiştir. Bu ayetlerde de Arapların ve çevresindeki milletlerin tarihi ve ibret verici akıbetleri bu konuya delil olarak ortaya konmuştur. Bütün peygamberlerin tebliğ ettikleri ahiret inancı hakikatin ta kendisidir. Onu inkâr eden her millet bir gün mutlaka Allah'ın azabına maruz kalmışlardır. Allah Teâlâ'nın azabı er ya da geç bir gün gelerek o inkârcı kavimleri dünyadan temizlemiştir. Tarihi akış içerisinde görülen ahiretin inkârını ve ahlakın bozulmasını takip eden olaylar, aslında insanın bu dünyada başıboş ve sorumsuz olmadığını, yapılan her fiilin iyi veya kötü mutlaka bir karşılığının olduğunu ispat etmektedir. İnsanoğlu kendisine verilen hayat süresi nihayete erdikten sonra yaptığı işlerin hesabını verecektir. Bu bakımdan sorumsuzca hareket etmemesi ve Hz. Peygamber'in haber verdiği emir ve yasaklara riayet etmesi gerekmektedir.[397]

---

[395] Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, V, 106.
[396] Râzî, *Tefsîr-i Kebîr (Mefâtîhu'l-Ğayb)*, XXIX, 160-161.
[397] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* V, 477.

SONUÇ

Bu araştırmada on beş farklı sureden on sekiz ayet üzerinde çalışılmıştır. Bu sureler ve ayetler arasında nüzûl zamanları, üslûpları ve muhtevaları bakımından birçok benzerlik mevcuttur. Öncelikle bu surelerin tamamı Mekkî suredir. Yalnızca Hac suresi, ayetlerinin bir kısmının Mekke'de bir kısmının da Medine'de nazil olması sebebi ile Medenî olduğuna dair görüşler olmakla beraber, özellikle baş taraftaki ayetlerin Mekke döneminde nazil olması ihtimali güçlü olduğundan dolayı genellikle Mekkî olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla aynı dönemde nazil olan bu sureler Allah'ın varlığı, birliği ve kudreti, peygamberlik, Kur'ân/vahiy, kıyamet, öldükten sonra dirilme ve hesaba çekilme gibi temel dînî esasları konu edinmekte ve iman esaslarını yerleştirmeyi hedef almaktadır.

Allah Teâlâ bu surelere Kur'ân'ın mu'ciz olduğuna işaret etmek için hurûf-u mukatta'alarla, mucize olduğuna işaret etmek için İsrâ mucizesiyle ve Kur'ân'ın uydurulma olmayıp bizzat kendisinin inzâl ettiğini belirtmek için de yeminlerle başlamıştır. Böylece surelere Hz. Muhammed'in peygamberliğini yalanlayan ve onun getirdiği tevhid inancına karşı çıkan müşrikleri uyarma adına sert ve etkili girişler yapmıştır. İnsanların hem dünyada hem de ahirette mutluluğu elde edebilmeleri için Kur'ân'ın emir ve yasaklarına, Hz. Peygamber'in de irşadına ve yönlendirmesine tâbî olmalarının gerekliliğini vurgulamıştır.

Hz. Peygamber'in ve Kur'ân'ın/vahyin hak olduğunu ispat ettikten sonra kendi varlığını, birliğini ve kudretini gösteren delilleri sıralayarak muhatapları olan müşrikleri akıllarını kullanmaya, imana ve şükre davet etmiştir. Meccânen verdiği birçok nimeti hatırlatarak bu nimetleri yaratma gücü ve kudreti olmayan aciz putlara nasıl tapabildiklerinin hesabını sormuştur. Kıyametin kopmasını uzak görerek Hz. Peygamber'in kendilerini korkuttuğu azabın (kıyametin) çabucak gelmesini isteyen, azap geciktikçe de alaylarının dozunu artıran müşriklere aceleci olmamalarını, zîrâ mahlûkata verdiği muayyen vakit dolduğunda kıyametin mutlaka kopacağını bildirerek cevap vermiştir. Yine ölüp toprağa karıştıktan sonra yeniden yaratılmanın ve hesaba çekilmenin mümkün olmadığını alaycı bir üslûpla inkâr eden müşriklere insanın yaratılış evrelerini bildirerek, ilk defa yarattığı insanı yeniden yaratmanın kendisi için daha kolay olduğunu ispat etmiştir. Ayrıca kıyametten sonraki hesap

gününün dehşetli halini de haber vererek bu alaycı ve inkârcı müşrikleri henüz iş işten geçmeden imana davet etmiştir.

Yüce Allah, bütün bu iman esaslarını muhataplarına bildirirken onların yaşantılarını ve özel durumlarını göz önünde bulundurarak, azıcık bile tefekkür ettiklerinde anlayabilecekleri bir üslûp kullanmıştır. Gerek toplumları arasında çok yaygın olan yeminlerle, gerek dünya hayatında bizzat müşâhede ettikleri örneklerle, gerekse de onların yanlı ve yanlış iddialarını boşa çıkaran ayetlerle muhataplarına hitap etmiştir. Ayrıca bu hitabı açıklaması ve her durumda kendilerine yardımcı olması için kendi aralarından bir peygamber vazifelendirerek yapılması ya da yapılmaması gereken her şeyi bildirmiştir. Dolayısıyla dünya hayatının başlangıcından beri zaman zaman yaptığı gibi insanlığın gidişatına bir kez daha özel müdahalede bulunmuştur.

Yüce Allah tüm bu bilgilendirmeler ve uyarılar karşısında hâlâ farklı bahaneler ileri sürerek inkârlarını sürdüren müşriklere, geçmiş ümmetlerden peygamberlerini yalanlayıp iman etmeyen toplulukların başlarına gelen azapları haber vermiş, onlar gibi peygamberlerini yalanlamakta ve iman etmemekte ısrarcı oldukları takdirde başlarına aynı azabın gelmesinin uzak olmadığını haber vermiştir. Nitekim Kur'ân'da helak olan kavimlerin anlatıldığı kıssalarda helaka götüren süreç ve bu süreçle uyumlu bir ceza ile gelen kötü son ön plana çıkarılmıştır. Bununla muhatapların aynı suçları işleyerek aynı kötü sona uğramalarının engellenmesi hedeflenmektedir. Kur'ân'da toplumları çöküşe götüren nedenler; peygamberleri ve vahyi yalanlamak, mucizelere inanmamak, zulmün yaygınlaşması ve fesâdın yaygınlaşması olarak bildirilmiştir. Ayrıca işlenen suçların ahirette de buna uygun bir ceza ile karşılık bulacağı da bildirilmektedir. Dolayısıyla Kur'ân, insanların azabı hak edecek bu davranışları işledikleri takdirde azaplarının yalnızca dünyada helaka uğramaları ile sınırlı kalmayıp ahirette de devam edeceğini bildirmektedir.

Çalışmamızın birinci bölümünü oluşturan ve bu çalışmanın temeli olan ayetlerin ortak özelliği, azabı hak edenlerin niçin azaba müstahak olduklarını bildirmekle beraber, Allah Teâlâ'nın sözünün ne olduğunu ve nasıl tahakkuk edeceğini bildirmeleridir. Özellikle bu bölümdeki ayetlerin uhrevî cezadan bahsetmesi dikkate şâyândır. Yâsîn, 36/7. ayet insanlara hidayeti vermenin peygambere ait olmadığını, onun vazifesinin yalnızca "uyarma" olup böylece insanların hidayete ermelerine

vesile olduğunu, ancak uyarılan insanların birçoğunun gaflette bulunup iman etmediğini ya da etmeyeceğini bildirmektedir. Aynı sure 70. ayet ise Kur'ân'ın aklını kullanabilenleri ve basiretini açık tutabilenleri uyarmak için inzâl edildiğini, aklını ve basiretini kullanabilenlerin ilâhî mesajdan gerekli uyarıları alabileceklerini, inkârcılığa sarılanların ise artık mazeretleri kalmayacağından dolayı ilâhî cezaya müstahak olacaklarını bildirmektedir.

Secde, 32/13. ayet Allah'ın insanların tamamına hidayet vermek yerine, doğruyu ve yanlışı ayırt edebilecek kabiliyette yaratarak hidayete ermelerini ya da dalalete düşmelerini kendi iradelerine bıraktığını, sonuçta cehennemi sapıklığı seçen ve cehenneme götüren yolu izleyen cin ve insanlarla doldurmayı değişmez bir hüküm (sünnetullah) olarak belirlediğini bildirmektedir. Ahkâf, 46/18. ayet ise özelde anne ve babası tarafından, genelde ise Hz. Peygamber tarafından hak yola çağrılıp da hakkı kabul etmemekte direten ve öldükten sonra dirilmeyi yalanlayanların, kendilerinden önce gelip geçmiş olan cin ve insanlardan meydana gelen kâfir ümmetlerle birlikte Allah'ın çetin azabını tadacaklarını bildirmektedir.

Fussilet, 41/25. ayet Allah Teâlâ'nın asilerin kalplerinden geçenleri bildiği için onlara şeytanlardan ve insanlardan kötü arkadaşlar verdiğini, bu kötü arkadaşların onlara yaptıkları her yanlışı doğru ve güzel göstererek Allah Teâlâ'nın azabına çarptırılmaları kaçınılmaz olan cin ve insan kafilelerine katmış olduklarını bildirmektedir. İsrâ, 17/16. ayet ise Allah'ın kendilerine verilen nimetlerin bolluğu yüzünden şımarmış olanlar başta olmak üzere onlara tâbî olan asileri hemen cezalandırmayıp, peygamberleri aracılığıyla kendisine itaat etmelerini ve iyi şeyleri yapmalarını emrettiğini; sonuçta günahları ve inkârlarından dolayı artık onların iman etmelerinden tamamen ümit kesildiği zaman da azabını indirerek köklerini kazıyacağını bildirmektedir.

Kasas, 28/63. ayet kendilerine yapılan bütün uyarılara rağmen dünya hayatının geçici zevkini yaşayan ve Allah'a türlü şeyleri ortak koşan kâfirlerin kıyamet gününde hesaba çekilme asnasında kendilerine tâbî oldukları önderlerin ve taptıkları putların bizzat savunmaya geçerek onların aslında kendilerine tapmadıklarını, bilakis kendi hevâ ve heveslerine göre davrandıklarını söyleyerek onları yarı yolda bırakacaklarını bildirmektedir. Sâffât, 37/31. ayet ise asi küfür önderlerinin azabı hak ettiklerini ve

kendilerine uyan diğer asiler ile beraber cezalandırılacaklarını kabul ve itiraf edeceklerini; yönetimi altındakileri Hz. Peygamber'in gösterdiği doğru yoldan saptıranların hem kendi günahlarından dolayı hem de başkalarını saptırmalarından dolayı, yine başkasının güdümünde olup onlarla beraber sapanların da hem yoldan çıkmalarından hem de başkalarının uydusu olmalarından dolayı cezalandırılacaklarını bildirmektedir.

Çalışmamızın ikinci bölümünü oluşturan ayetlerin temel özelliği ise, üzerlerine azap hak olan kavimlerin niçin azaba müstahak olduklarını bildirmeleridir. Bu bölümdeki ayetler uhrevî cezadan bahsetmekle beraber, genellikle dünyevî cezaları ihtiva etmektedir. A'râf, 7/30. ayet Allah'ı bırakıp da şeytanları dost edinen insanlara sapıklığın, dolayısı ile de azabın hak (layık) olduğunu bildirmektedir. Hac, 22/18. ayet güneş, ay, yıldızlar, ağaçlar, hayvanlar vs. göklerde ve yerde olan bütün mahlûkatın Allah'a boyun eğip secde ettiklerini, insanların birçoğunun bu secdeyi yerine getirmelerine rağmen birçoğunun inkâr ve isyan etmeleri sebebi ile ilâhî azabı hak ettiklerini bildirmektedir. Yunus, 10/33. ayet çeşitli putları tanrı edinerek Allah'a şirk koşan ve Allah'a inanmamakta ısrar eden kâfirlerin imana gelmeleri için hiçbir delilin fayda etmeyeceğini; aynı sure 96. ayet ise bu kâfirlerin birçok delil ve mucizeye şahit olmalarına rağmen elem dolu azabı görüp tadıncaya kadar iman etmeyeceklerini bildirmektedir.

Nahl, 16/36. ayet kendilerine gönderilen peygamberleri yalanlayan ve onlarla alay edenlerin, kendi iradeleri ile sapıklığa daldıklarını ve böylece helak olmayı hak ettiklerini bildirmektedir. Mü'min, 40/6; Kâf, 50/14; Sâd, 38/14 ve Zümer, 39/71. ayetler geçmişte peygamberlerini yalanlayan ve onlarla haksız yere tartışan birçok kavmin azaba müstahak olduklarını bildirmektedir. Zümer, 39/19. ayet ise inkârcı tutum sergilemeleri sebebiyle azabı hak etmiş olan kimseleri hidayete kavuşturacak olanın yalnızca Allah Teâlâ olduğunu, Hz. Peygamber'in bile azabı hak etmiş olan insanları hidayete erdirmeye ve onları kurtarmaya gücünün yetmeyeceğini bildirmektedir.

Üzerinde çalıştığımız ayetlerdeki **"الْقَوْلُ"** (söz) ifadesinden maksadın, şeytanın *"(Öyle ise) beni azdırmana karşılık, yemin ederim ki ben de onları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üzerine oturacağım. Sonra (pusu kurup) onlara önlerinden,*

arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım. Ve sen onların çoğunu şükredici bulamayacaksın." (A'râf, 7/16-17), *"Rabbim! Beni azdırmana karşılık andolsun ki yeryüzünde kötülükleri onlara güzel göstereceğim, içlerinde ihlâsa erdirilmiş kulların hariç onların hepsini azdıracağım."* (Hicr, 15/39-40) ve "*Senin şerefine andolsun ki, içlerinden ihlâslı kulların hariç, elbette onların hepsini azdıracağım."* (Sâd, 38/82-83) sözlerine karşılık Allah Teâlâ'nın vermiş olduğu *"Andolsun ki, cehennemi seninle ve onlardan sana uyanların tamamıyla dolduracağım."* (A'râf, 7/18; Sâd, 38/85) ve *"Andolsun ki, cehennemi hem cinlerden hem insanlardan bir kısmıyla dolduracağım."* (Secde, 32/13; Hûd, 11/119) sözleri olduğu tefsir kitaplarında defalarca belirtilmiştir. Çalışmanın içeriğinde yeri geldikçe müfessirlerin muhtelif görüşleri ve atıfları zikredilmiştir. **"حَقَّ"** ve **"قَوْلُ"** kavramlarının izafeti ile ortaya çıkan "sözün yerine gelmesi" olgusu da, bu sözün hak edenler üzerine Allah Teâlâ'nın değişmez bir kanunu (sünnetullah) olarak mutlaka vuku' bulacağını ifade etmektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; eğer Allah Teâlâ istemiş olsaydı insanoğlunu doğru yol olan imana çağırmak için peygamberler ve kitaplar göndermez, her insanı mü'min ve Müslüman olarak yaratırdı. Böylece yeryüzünde ne bir kâfir, ne de bir asi kul olurdu. Ancak Allah Teâlâ insanoğluna, doğru ile yanlış arasında seçim yapabilmesine imkân sağlayan serbest irade ve seçme özgürlüğünü ihsan etmiştir. İnsanoğlunu diğer canlılardan ayıran en önemli nitelik de bu iradedir. İnsan özgür iradesi ile yapmış olduğu tercihine ve gayretine göre cennet veya cehennemden birine girmeye hak kazanacaktır. Allah Teâlâ'nın verdiği akıl nimetini iyi kullanan ve O'nun gösterdiği doğru yolu tercih edenler cennete, doğru yolu değil de şeytana uymayı tercih edenler ve bu hususta ısrar edenler ise cehenneme gireceklerdir. İşte *"Andolsun ki, cehennemi hem insanlar hem cinlerle dolduracağım."* ayetinde kastedilen durum bu özgür iradenin sonucudur.

KAYNAKÇA

Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. (2001). *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Ker'îm*. Kâhire: Dâru'l-Hadîs.

Albayrak, H. (2011). *Tarihin İçinden Kur'ân'ı Algılamak.* İstanbul: Şûle Yayınları.

Bakkal, A. (2009). *Kur'ân'ı Anlamada Siyâk-Sibâkın Önemi,* Ankara: Kur'ân ve Tefsir Akademisi Araştırmaları, 1, 11-48.

Baltacı, B. (2011). *Osmanlı Dönemi Ayet Tefsirleri.* Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 9(18), (405-417).

Baltacı, B. (2013). *Müstakil Ayet Tefsirleri (Kastamonu Yazmaları).* (2. Baskı). Bursa: Emin Yayınları.

el-Beğavî, Ebû Muhammed Muhyi's-Sünne el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed. (1993). *Tefsîru'l-Beğavî (Meâlimü't-Tenzîl).* (Tahk. M. A. en-Nemr, O. C. ed-Damirî, S. M. el-Harş). Riyad: Dâru Tayyibe.

Bilmen, Ö. Nasûhi. (1985). *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlîsi ve Tefsîri.* İstanbul Bilmen Yayınevi.

Bursevî, İsmail Hakkı. (2012). *Tenvîru'l-Ezhân min Tefsîr-i Rûhu'l-Beyân Tefsiri (Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsiri).* (İhtsr. Muhammed Ali es-Sâbûnî). İstanbul: Damla Yayınevi.

Cerrahoğlu, İ. (1988). *Tefsir Tarihi*. Ankara: DİB. Yayınları.

el-Cezâirî, Ebû Bekir Câbir. (1999). *Eyseru't-Tefâsîr li Kelâmi'l-Aliyyi'l-Kebîr.* (Terc. Kur. Z. Eryılmaz, S. Uçan, V. İnce, A. Özdemir, A Keleş, A. Varol). İstanbul: Mirac Yayınları.

Çağrıcı, M. (1997). *Hak Maddesi*, İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 15, (137-139).

Çakan, İ. L. (1995). *Hitâbet ve İrşâd Açısından Kur'ân-ı Kerîm'de Söz Çeşitleri*, 1. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri (1-5 Kasım 1993), 1, (249-256).

Çetin, A. (2012). "*Tilâvet Secdesi"*. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 41, (157-159).

Demirci, M. (2013). *Konulu Tefsire Giriş.* (2. Baskı). İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Demirci, M. (2015). *Tefsir Tarihi.* (26. Baskı). İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Demirci, M. (2015). *Tefsir Terimleri Sözlüğü*. (4. Baskı). İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Demirdöven, N.Y. (2013). *Kur'ân Ufku.* İstanbul: Cemre Kitap Yayın Dağıtım.

Güler, İ. (2002). *"el-Hakk" Kavramının Kur'ân'daki Dini-Ahlaki İçeriğinin Tahlili*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 43(2), (201-209).

Güneş, A. (2005). *Kur'ân'da Sünnetullah ve Toplumların Çöküş Nedenleri*. Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi V, 1, (61-93).

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. (1984). *Et-Tahrîr ve't-Tenvîr.* Tunus: Dâru't-Tunûsiyye.

İbn Atıyye, el-Endelûsî. (2001). *el-Muharreru'l-Vecîz Fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz.* (Tahk. Abdusselâm Abduşşâfî Muhammed). (1. Baskı). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İbnü'l-Cevzî, İmam Ebû'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahman. (2009). *Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr.* (Tefsir İlminde Yolculuk Azığı). (Terc. A. Öztürk). İstanbul: Kahraman Yayınları.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Kesîr ed-Dımeşkî. (2000). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm.* (Tahk. M. es-Seyyid Muhammed, M. Fazlu'l-Acmâvî, M. Es-Seyyid Reşat, A. A. Abdülbâkî, H. Abbas Kutup). Kahire: Müessesetü Kurtuba.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrim el-İfrîkî el-Mısrî. (2010). *Lisânü'l-Arab.* Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.

el-İsfahânî, Râğıb. (2012). *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*. (3. Baskı). (Çev. A. Güneş & M. Yolcu). İstanbul: Çıra Yayınları.

el-Kâdî, Abdulfettâh. (2016). *Sahabe ve Muhaddislere Göre Esbâb-ı Nüzûl.* (Çev. S. Akdemir). Ankara: Fecr Yayınları.

Karaman, F., Karagöz, İ., Paçacı, İ., Canbulat, M., Gelişgen, A., Ural, İ. (2006). *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Karaman, H., Çağrıcı, M., Dönmez, İ. K., Gümüş, S. (2007). *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kızılkaya Yılmaz, R. (2016). *Siyer Kitaplarında Miraç Mucizesinin Ele Alınması,* Türkiye'de Tüm Yönleri ile Siyer Çalışmaları Sempozyumu Tebliğ Kitabı,1, (137-151).

Koç, A. (2008). *Dini İletişim Bağlamında Kur'ân'da "Kavl" (Söz) Çeşitleri,* Diyanet İlmi Dergi, 44(4), (29-50).

el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. (2006). *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*. (Tahk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî). Lübnan: Müessetü'r-Risâle.

el-Mâtûridî, İmam-ı Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmut. (2005). *Te'vîlât-ı Ehli's-Sünne.* (Tahk. Dr. Mecdi Basullum). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

el-Mevdûdî, Ebu'l-Alâ. (1996). *Tefhîmü'l-Kur'ân.* (2. Baskı). (Çev. M. H. Kayanî, Y. Karaca, N. Şişman, İ. Bosnalı, A. Ünal, H. Aktaş). İstanbul: İnsan Yayınları.

Mukâtil b. Süleyman. (2006). *Tefsîr-i Kebîr.* (Tahk. Dr. Abdullah Mahmûd Şehhâte). (Terc. M. Beşir Eryarsoy). (1. Baskı). İstanbul: İşaret Yayınları.

Okumuş, E. (2012). *Kur'ân'da Toplumsal Çöküş.* (2. Baskı). Diyanet İlmi Dergi Kur'ân Özel Sayısı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. (749-780)

Özek, A., Karaman, H., Turgut, A., Çağırıcı, M., Dönmez, İ.K., Gümüş, S. (1987). *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meali*. Medine: Kral Fahd Kur'ân-ı Kerîm Baskı Kurumu.

Özsoy, Ö. (1994). *Sünnetullah Bir Kur'ân İfadesinin Kavramlaşması.* (2. Baskı). Ankara: Fecr Yayınevi.

er-Râzî, Fahreddin İbnü'l-Allâme Ziyâuddîn b. Ömer (1981). et-*Tefsîrü'l-Kebîr (Mefâtîhu'l-Ğayb).* Beyrut: Dâru'l-Fikr.

es-Sâbûnî, Muhammed Ali. (2016). *Safvetü't-Tefâsîr*, (Çev. N. Yılmaz, S. Gümüş). İstanbul: Ensar Neşriyat.

Sarı, M. (1980). *el-Mevârid Arapça Türkçe Lugat.* İstanbul: İpek Yayın Dağıtım.

Seyyid Kutup, İbrahim b. Hüseyin eş-Şâzilî. (2003). *Fî Zilâli'l-Kur'ân.(*32. Baskı). Beyrut: Dâru'ş-Şurûk.

Sezer, S. (2018). *Kur'ân'ın Bütünlüğü Bağlamında Mâide Suresi 54. Ayet ile Fetih Suresi 29. Ayetin Muhteva İlişkisi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.

eş-Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs. (1994) *Ahkâmu'l-Kur'ân.* (2. Baskı). Kahire: Mektebetü Hancı.

Şeker, S. (2009). *Kur'ân-ı Ker'îm'de Hakk Kavramı.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Elazığ Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali. (1991). *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' Beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmi't-Tefsîr.* Beyrut: Dâru-l-Marife.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed İbn Cerîr. (2001). *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân.* (Tahk. Dr. Abdullah b. Abdülmuhsini't-Türkî). Kahire: Dâru-l Hicr.

Türkiye Diyanet Vakfı (1994). *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi. (1979). *Hak Dini Kur'ân Dili.* (3. Baskı). İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım.

ez-Zemahşerî, Cârullah Ebû'l-Kâsım Mahmud b. Ömer. (1998). *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*. (Tahk. Şeyh Adil Ahmet Abdülmevcûd, Şeyh Ali Muhammed Muavvad). Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan.

https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/7-a'raf-suresi. (Erişim Tarihi: 31.03.2018).

https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/10-yunus-suresi. (Erişim Tarihi: 19.04.2018).

https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/16-nahl-suresi. (Erişim Tarihi: 03.05.2018).

https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/17-isra-suresi. (Erişim Tarihi: 03.11.2017).

https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/22-hac-suresi. (Erişim Tarihi: 27.05.2018).

https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/32-secde-suresi. (Erişim Tarihi: 16.12.2017).

https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/37-saffat-suresi. (Erişim Tarihi: 02.01.2018).

https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/38-sad-suresi. (Erişim Tarihi: 19.06.2018).

https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/39-zumer-suresi. (Erişim Tarihi: 04.07.2018).

https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/40-mumin-suresi. (Erişim Tarihi: 27.07.2018).

https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/41-fussilet-suresi. (Erişim Tarihi: 25.01.2018).

https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/50-kaf-suresi. (Erişim Tarihi: 15.08.2018).

https://www.islamweb.net/newlibrary/display_book.php?flag=1&paragraphid=&bk_no=2&ID=2812&Books=&start= (Erişim Tarihi: 08.05.2019).

https://www.seslisozluk.net/m%C3%BCteradif-nedir-ne-demek/ (Erişim Tarihi: 20.07.2019).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5bbcc4c5128ff2.43069728. (Erişim Tarihi: 18.10.2018).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5bbf7634dc5b72.39993556. (Erişim Tarihi: 04.11.2018)

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Kerim ALEMDAR

Doğum Yeri ve Yılı : Kastamonu / İnebolu, 1987

Medenî Hali : Evli

Yabancı Dili : Arapça

E- Posta : alemdarhoca37@gmail.com

Eğitim Durumu

Lise : M.E.B. Açık Öğretim Lisesi (Genel Kültür)

Ön Lisans : Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi İlahiyat

Lisans : Elazığ Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (İlitam)

Mesleki Deneyim

İş Yeri : Diyanet İşleri Başkanlığı, İmam-Hatip (Halen)